

TARTALOM

Darvasi László	A legvidámabb vers; Vidáman várom Kingát, aki a piacra ment <i>(versek)</i>	3
Káli István	Virágpista	8
Hegedűs Gyöngyi	recitáló vulkán <i>(vers)</i>	17
Petőcz András	Magadban; Az erek, ahogy; Nem tudni, hova <i>(versek)</i>	18
Molnár H. Magor	Mondóka; Vodka; Legenda; Hidegvér <i>(versek)</i>	21
Gerzsenyi Gabi	Így élünk mi <i>(4. rész)</i>	24
Benkő Attila	Valaki; Raktár; Csalódás <i>(versek)</i>	29
Lapis József	Beszédtröredékek a halálról <i>(vers)</i>	31
Lajtos Nóra	Csajkovszkij; Október; Rameau: The Arts and the Hours <i>(versek)</i>	33
	► Folytonos küzdelem a véges világgal <i>(Lovász László Abel-díjas matematikussal beszélget Staar Gyula)</i>	35
Füzi László	...színek, struktúrák <i>(Gerle Margit újabb rajzairól)</i>	69
Alföldy Jenő	„Szárnyatlan angyal” <i>(Bevezetés Dobozi Eszter költői világába)</i>	70
Lengyel András	Szegedi egyetemi könyvtári éveimről <i>(Lapok egy önéletrajzból II.)</i>	97
	Gerle Margit rajzai	

FORRAS

54. ÉVFOLYAM | 2022. 10. SZÁM

Megjelenik Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Petőfi Kulturális Ügynökség és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT ► Megjelenik havonként ► *Főszerkesztő: Füzi László*
► Kecskemét Megyei Jogú Város és a Katona József Társaság folyóirata ► Kiadja a Kecskeméti Kortárs Művészeti Műhelyek Nonprofit Kft.; *Felelős kiadó: Barta Dóra* ügyvezető ► *A szerkesztőség címe:* 6000 Kecskemét, Kápolna u. 11.; *Telefon-száma: 76/482-223; Honlapcím: www.forrasfolyoirat.hu; E-mail cím: forras@forrasfolyoirat.hu* ► *Tördelés:* VideoPix Bt., Kecskemét; *Tel.: 76/508-160; videopix@videopix.hu* ► *Nyomdai kivitelezés:* Print2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.; *Tel.: 76/501-240; Felelős vezető: Szakálas Tibor*

A szerkesztőség tagjai: *Buda Ferenc (főmunkatárs), Csenki Nikolett, Füzi Péter, Pál-Kovács Sándor Attila (szerkesztő), Bosznay Ágnes (szerkesztőségi titkár).* A szerkesztésben közreműködnek: *Bahget Iskander, Komáromi Attila, Pintér Lajos* ► Szerkesztőségi órák munkanapokon 10–12 óra között. ► Kéziratot nem örzünk meg és nem adunk vissza! Terjeszti a Lapker Zrt. 1097 Budapest, Táblás u. 32. ► Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu. **Belföldi előfizetési díj: 4800,- Ft** ► Index: 25947 ► HU ISSN 0133-056X

Darvasi László

A legvidámabb vers

Ha vers nincs is,
de vannak úgynevezett jó, rossz,
pocsék vagy szép versek.
Vannak egyenesen dilettáns költemények,
melyek mégis javára válnak az embernek,
jöllehet ember sincsen, csak
mihasznák darálnak életeket,
rászedettek pengetik a pünkösdi hárfát.
Bűnösök és áldozatok bábjai között sziszeg
a szél, mind hűvösebben keringő lélegzet.
A rossz vagy jó versek róluk szólnak.
Koldulnak és pazarolnak,
egytől a kettőig jutnak,
minden megoldás érdekli őket,
ahogyan bennünket is, természetesen.
Mihasznaként ünnepeljük a verejték gyöngyvirágát,
bűnösökként a jóság malacát,
vakon csodáljuk a harctéri mező tarkaságát,
ártatlanul a heverünk a lepedőn táncoló foltok báljában.
Adjuk, ami már a másé,
kérjük, ami már a miénk.
És igen, igen, a csodálatos költészet.
A vers nem szól semmiről,
mert nincsen.
Ha verset írsz, te sem lehetsz,
nem vagy senki és semmi,
hiába könyörögsz, mint a pergő só,
hogy ami van, értsen meg téged.
A semmi csak szeret,
ennyit tud, és ha lennél
oly együgyű, hogy fölfognád,
mire jó, mire elég vagy nem elég,
biztosan verset írnál.
És a vers jó, rossz vagy
hiábavaló lenne.
Nem is lenne vers.

Semmi sincs, csak egy vers van.
Te már megírtad, ő pedig téged, ennyi
az egész.

Vidáman várom Kingát, aki a piacra ment

1.

Nem írok több verset,
se rövidet, se hosszút.
Nem egy télből hull a hó,
nem egy tavaszból pattan a rügy,
nem írnak verset, nem beszélnek,
nem hallanak, nem értenek,
nem mondják, hogy.
Kiszerezni az utcákból, üres ablak,
üres udvar, üres temető, ne lélegezz, minék.
Nem öltözöm többé versbe,
nem tesz mezítelelné se már.
Patagóniában zajlik a bridzsbajnokság.

2.

Nem mindig jut az eszembe, hogy meghalok,
de mindig tudom, hogy meg fogok halni.
E csöndes, nemtelen tudás árnya örökké kísér,
ez a tudás a személyiségem kiváltsága,
ez a tudás én magam vagyok,
hogymindenik apró vagy nagyobbra méretezett
hámréteg mögé bújtatott részem vagy a testtörzsből kinőtt
tagom tudja, hogy mindig tudom.
Ha még eszembe is jut, az elég közvetlen érzés,
ha nem is annyira koncentrált, mint például
az orgazmus vagy a pánikroham,
mégis összegyűlik a mélyén egy olyasfajta esszencia,
amit semmihez sem tudok hasonlítani,
és amit semmivel sem tudok párhuzamba venni,
mert sem nem a mámor egy fajtája,

sem nem heuréka, sem nem villámszerű,
a semmiből érkező fölismerés,
világvesztés a Damaszkuszi sétányon.
Nem metafora kérdése.
Hiszen mert nem költészet, ha az is.
Ha eszembe jut, hogy meg fogok halni,
amit ráadásul mindig, az életem minden pillanatában tudok,
már egyre kevésbé a félelem nyelvén kezdek hallgatni,
hallgatom, hogy mit nem mondhatok el többé
vagy hogy miről hallgattam eddig is.
Ülök a... valahol ülök, nevet velem
egy patagóniai kerti szék, egy patagóniai vérlugas,
a bridzsbajnok odalép hozzám és megkérdezi.
Igen, mondom, eszembe jutott.

3.

Kinga elment a piacra, hoz nekem rétest.
Ki nem állhatja a rétest.
Mondom, legyen benne mazsola.
Mazsolás rétes?
Az, mondom, mazsolás, eszembe jutott.
Eszembe jutott a mazsola,
tegnap, tegnapelőtt, a múlt hét
zűrzavarában nem gondoltam rá,
sem a mazsolára és se másra.
Először csak túrós rétest akartam, de aztán
eszembe jutott a mazsola, mint a halál.
Hogy mákos rétes, azt már ki se mertem mondani.
Ha eszembe jut, amit egyébként annyira tudok,
tud mindenik tagom és részem, részletem,
eszembe jut, vagyis hogy meg fogok halni, mostanában
nem esek annyira kétségbe, és ez furcsa.
Azt hiszem, végül majd vidáman halok
meg, és jó lenne valami vicceset is mondani közben,
amin nevetnek mások, és amin én is nevetek,
és aztán nem kell már többé arra gondolnom,
és már nem is fog az eszembe jutni soha,
hogy meg fogok halni.
Elég vicces lesz, nem?

4.

Egy idő óta elég sok verset írok,
talán azért, mert az eszembe jut, hogy (nem azért).
Írok különben mást is,
például képeslapokat, levelet, naplót nem, de beszámolókat
az Élet és Irodalomba az irodalom helyzetéről, azt igen,
és vannak jegyzeteim Patagóniáról, ahol bridzsbajnokság van.
Azt gondolom, nem nagyon lógok ki a sorból,
a többi író is tudja, amit én, sőt, nekik is gyakran az eszükbe jut,
én még azt is mondom, nem kell ahhoz írónak lenni,
hogy mindig, minden egyes pillanatunkban tudjuk,
meg fogunk halni,
és ráadásul ez az eszünkbe is jut.
Az olvasók is meg fognak halni.
Elolvassa és mégis meghal.
Különben nem biztos, hogy annyira kétségbe kell esni.
Mivel én is meghalok, és egyre gyakrabban az eszembe jut,
elég sok verset írok, ezek a költemények
hosszúak, másik rövidebb, némelyik alig néhány
sorba szorul, fecsegnek, összevissza zagyválnak, elhallgatnak,
rólam szólnak meg a halálról, vagy arról,
hogy Kinga elmegy a piacra, és hoz nekem.
Akinek hoznak, és akinek nem.

5.

Ha én meghalok, mindenki meghal.
Sajnos te is.
Ha te meghalsz, meghalok én is.
Nagyon sokszor halunk meg az életünk folyamán,
de ki lehet bírni.
Az egészség a lényeg, csak az legyen.
Kis pénz is jól jön, nem?
Halk, de kitartó csörgés a bal zsebben,
van apróm, sok kis aranylő ötös, az apróval
pontosítani lehet az életet, a nagy mennyiségű
papírpénzzel vagy utalvánnyal inkább megváltani,
amire nincs föltétlenül szükség.
Megváltották, tessék, mire ment vele.
Nem gúnyolódok, megkínálok réteszel

mazsolával, pedig meg van váltva.
Patagóniából jöttem, kérsz mazsolát?
Ízlik?
Egy megváltás mindig pontatlan és elnagyolt,
ezért jó az apró, ötös, tízes,
húszassal már működik a Spar-kocsi.
Legyen meg a kedv is, persze.
Legyen kedv a nevetésre, érdeklődjünk,
maradjunk kíváncsiak és fiatalok (fiatalosak),
ha az, amit mindig tudunk, eszünkbe is jut.

6.

Nem is írok több verset, semmit sem írok már,
ezt mondtam a könyvhéten Andreának,
aki nem akarta elhinni, nem hitte el, kételkedett,
én meg néztem rá, de higgye csak el,
és akkor is eszembe jutott, hogy meg fogok halni,
ő meg azt mondta, ezt nem hiszem el.
Nem hiszem el, hogy nem írsz több verset, amikor
most van Patagóniában a bajnokság.
A bridzsbajnokság?
Hát persze!
Engem meg olyan vidámság fogott el,
hogy lám, ha eszembe jut, még akkor is
tudok vicceset mondani.
Volt bennem mazsola,
bent a testemben, nem is egy, nevettek.
A mazsolák nevetése
pedig valami eszelősen vicces dolog.
Legalább olyan vicces, mint Patagóniában
a bridzsbajnokság vagy az, amit
mindig,
mindig tudok,
de csak néha (sokszor) szokott az eszembe jutni.

Káli István

Virágpista

Amikor el kell jönnie annak a bizonyos időnek, ha akarod, ha nem, eljön. Ilyenkor bármire számíthatsz, olyasmire is, amire különben egyáltalán nem. És ebben benne van, hogy akár olyasvalakire is, akire máskor, más körülmények között talán soha, mert szinte már rögeszméddé vált az illetővel kapcsolatban, hogy ilyesmi nem következhet be. Az a legfurcsább az egészben, hogy noha mindvégig kizártad még a legparányibb esélyét is, az adott helyzetben, amikor mégis megesik, nem tekinted ezt különösnek, rendhagyónak, még úgy sem, hogy a sok-sok eltelt év alatt megélt tapasztalatokból tudod, van olyasmi, ami ember és ember között soha meg nem történhetne, legalábbis elenyésző annak a lehetősége. Abban a pillanatban, amikor aztán mégis megtörténik, hirtelen arra ébredsz, hogy nincs rá magyarázatod, s mert tudod, hogy bármely erőfeszítésed ennek felderítésére fölösleges lenne, ezért nem is igyekszel. A történet pillanatában sem, és ami már önmagában is különös, hogy később sem. Egyszerűen elfogadod, hogy ez van, mi mást tehetnél, beletörödsz a számodra előnyös megmásíthatatlanba, abba, hogy ami annak előtte enyhén szólva is rendkívülinek, szinte már lehetetlennek számított volna, egyszerre csak a legtermészetesebbnek tűnik. Úgy írja felül a közelmúltadat, hogy megfeledkezel minden előítéletről.

Mérenköcskénkkel mindez azon a bizonyos nyolcvanhetes karácsony első napján történt, amelyet, szombat lévén – az évszázados hagyományokból eredő minden józan rációt és tényszerűséget meghazudtolva –, az ország legfelsőbb vezetésétől lefelé haladva a mindenhatók hada a közönséges hétköz-, azaz munkanapok közé sorolt, s amelyet, az ezzel járó, szokásosan fokozott ellenőrzés „és annak lehetséges kellemetlen következményei miatt egyetlen alkalmazott sem próbált valamilyen kevésbé átlátszó ürüggyel a szabadságérzést sugalló, kötetlenebb terepmunkára használni. Emiatt a nagy hambáriroda – a maga huszonhét, az azok mellett szolgáltatot tevők által ideiglenesen benépesített íróasztalával – a tervező, illetve a termelésirányító tevékenységeket képletesen elválasztó üvegfalon innen és túl is a zsúfoltság benyomását keltette, s a zsongás is elevenebb, hangzásában sokkal zavarosabb, erősségében pedig sértőbb és átütőbb volt az egyéb napokon szokásosnál, a felemás, zagyva, mégis monotonnak tűnő duruzsolást néha meg-megtörte egy-egy kuncogásként felfogható visszafogottabb, vagy olykor egészen harsány nevetés, amelyek az általános lelki nyomottság ellenében végül, már röviddel a munkakezdés után is, valamiféle nem mindennapos alkalmi derűre utaltak. Ez a szokatlan viszonyulás az amúgy nem túl eszményi munkahelyhez és a finomvegyesként jellemezhető

munkaközösséghez elsősorban annak volt betudható, hogy minden szolgálatra beparancsolt, pontosabban az ünnep megtartásától eltiltott alkalmazottnak – a rangban legalacsonyabbtól a legfelsőig – semmi kétsége nem volt a legvalószínűbb igazságról: nem ezen az ellentmondásos jelentőségű, évfárta előtti szent napon dől el, megnyeri-e vagy sem a vállalat az éppen soron levő, mindennél fontosabbnak, előbbvalónak kikiáltott szocialista munkaversenyt.

A történet maga pedig azzal kezdődött, hogy mérnököcskénk asztalán idegesen felberregett az egész irodát kiszolgáló hivatott egyetlen telefonon. A külső, az üvegfalon inneni csapat egyezsége szerint – mivel egy főnököt, túl azon, hogy folytonosan ezernyi teendője, gondja köti le, nem illik „telefonos kisasszonynak” használni – azt a jelen levők közül mindig az éppen hozzá legközelebb ülő vagy álló hölgy munkatárs veszi fel és szól belé, akárha csak – a külsők irányában a fogadókésztséget jelző – a fogadó hang nőies kelleme miatt is. Ez alkalommal is elvárható lett volna a maga főnöki státusából tekintve valamelyik hölgy munkatárs azonnali viszonyulása, de amint az éppen aktuális ténykedéséből felemelte és körbefuttatta tekintetét a harsány csengetés nyomán hirtelen elnémultakon, megértette, hogy esedékes kivételt tennie, ezúttal rajta tehát a sor, egy ennyicske felmentést a szeretetnek ezen az áldott napján mindegyik mellette, vele együtt buzgólkodó hölgy megérdemel, ha már nem tölthetik azt az otthoni érzelmelemben a családdal, amint azt az ő felesége sem teheti a állami villamosági vállalat vezetőségének kényszerkegyetlenségéből eredően. Később, visszagondolva a helyzetre, az is felötlött benne, hogy tulajdonképpen ösztönösen nyúlt az idélen alakú, fekete kagyló után, és szólt belé, szokása szerint mindkét, a környezetében használatos nyelven mondvá be az ilyenkor szokásos „pofti-ti-tessék” rigmust, majd a nevét is, tagoltan, hogy bárki számára érthető legyen: az adott környezetért felelős személlyel beszél. A szokatlan cselekedetére nem lehetett más magyarázata, minthogy megérezte, éppen őt keresik. A vonal túlsó végén ugyanis a gyermekeik aznapi felügyeletére felkért édesanyja jelentkezett be, aki a sírástól fuldokolva kérte, hogy azonnal siessen haza, mert a fiacskájukat baleset érte, egy odakint az utcán kántáló csoport hangoskodására ébredt, az emeleti ágyában feltérdelve, az ablakhoz hajolva meg akarta nézni, kik azok, de a félálom kábaságában, támaszt keresve, az ágy karfája mellé nyúlt, lezuhant, fejével az öntöttvas fűtőtestre, majdnem magán kívül van, csak nyöszörögni tud, hányt is, bizonyára agyrázkódás, hívta már a mentőket, de csak egy óra múlva tudnak jönni, mert több helyre riasztották őket, márpedig mielőbb a sürgősségire kellene vinni, nehogy a látszatnál is komolyabb legyen a baj.

Öntudatlanul is felpattant ültéből, néhány pillanatig úgy állt ott lemeredve, mint akin úrrá lett a tehetetlenség, pedig csak éppen annyi ideig tartott a mozdulatlansága, amíg átgondolta a megoldásváltozatokat, s eldöntötte, hogy

elsősorban és minél hamarabb egy megfelelő járművet kell szereznie, amivel hazajut, olyant, hogy azzal esetleg a sürgősségire is eljuthassanak, ha csakugyan szükséges. Már mozdult volna, hogy az igazgató irodája felé induljon, lévén az a legkézenfekvőbb megoldás a segítségkérésre, és a legbiztosabb a kérés teljesítésére, amikor ráeszmélt, hogy ellentétben az addigi hangulattal, teljes némaság és mozdulatlanság veszi körül, miközben minden tekintet ráirányul. Szinte látta is a teljes önmagát az arcára kiült kétségbeeséstől gúzsba kötötten, ott tükröződött a rászegezett tekintetekben, amelyekből nem az ilyenkor elvárható kérdés bugyogott fel, hogy na, mi van, hanem az ugrásra készség, mert a főnök nyilvánvalóan segítségre szorul. Azonnal átértékelte hát az eredeti szándékát, mert úgy gondolta, időt nyerhet, ha nem kell elmennie az igazgatói irodáig, bekéredzkednie és jóindulatot kunyerálnia. „Baj van. Azonnal haza kell jutnom. Melyiketek jött ma kocsival?“, tért rögtön a tárgyra. Egyedül a mindenki által Fanének becézett, Floare Ștefan¹ nevű kolléga nyújtotta fel a kezét, mint egy iskolás gyerek, aki tudja a jó választ. Na nem, ő nem, gondolta mintegy reflexként mérnököcskénk, megrögzött alkoholista, a főmérnök, Cerghizan Cornel embere, vele együtt jött a kezdetekkor, arról az építőtelepről hozta őt magával, ahol telepvezetőként dolgozott, tűrhető vasas szakai ugyan, de a kötelezőn kívül az elmúlt közel négy év alatt semmiről szót nem váltottak, nem is bízott benne, egyre inkább az volt a benyomása, hogy tőle szivárognak át olyan információk a vele ellenlábás főmérnökhöz, amelyek olykor kellemetlen helyzetbe hozzák. Precup Dorint, az általa megbecsült kollégát kereste a tekintetével, de ő odaát volt, az üvegfalon túl, éppen Ludușan Ginával, a tervezők megbízott főnökével csevegett, és fél fenékkal annak asztala sarkán ülve nevetgélt valamin. Rőla tudta, hogy általában kocsival jár be a munkahelyre, nem volt kétsége afelől, hogy azonnal szolgálatára áll, ha megkéri, ezért két határozott lépéssel az ajtónál termett, benyitott a másik térbe, és a felszabadult csevegésüket udvariatlanul félbeszakítva, hangosan megkérdezte tőle, rendhagyó nap lévén, ma is kocsival jött-e.

Talán a főnöke hangjának szokatlan vibrálásából, vagy a tartására kimerevedettekből Dorin is arra következtetett, hogy bajban lehet, nem kérdezett rá, hogy mi történt, miért kell az autó, csak bólintott, hogy igen, s már lépett is az ajtó felé, hogy indulhatnak. Abban a pillanatban Kurkó Attila, a műépítészeti feladatokkal megbízott kolléga is megszólalt, hogy rá is számítani lehet, szokásával ellentétben ma ő is a kocsijával jött dolgozni. Mérnököcskénk a kezét köszönésképpen felemelve jelezte, hogy értékeli az ajánlatot, de – a kezdetektől kialakult, és azóta is tartó szívélyes viszonyukból következtetve – úgy vélte,

▼

1 Román család- és keresztnév, magyar fordításban: Virág István.

Dorinnak lenne a továbbiakban a legkevésbé elkötelezett ezért a jelentéktelen szolgálatért. Ám amint visszafordult volna az ajtóból az asztala felé, hogy az induláshoz összekapja magát, meglepetésére Floare Fanének ütközött. Elég volt egy pillantást vetnie az arcára, hogy megéreztte, rendkívüli helyzetbe került, ugyanis Fane maga volt a megtestesült sértődöttség, a keze, amellyel az arcát masszírozta, azzal igyekezvén zavarát leplezni, talán még jobban reszketett, mint délelőttönként általában, nyilvánvalóan az alkoholelvonás tüneteként. És a következő másodpercben hangot is adott ennek az érzésének. „Miért alázol meg, főnök? Az én autóm nincs olyan jó, mint a Doriné? Vagy annyira lenézel engem, a prolit, hogy a felajánlott legelemibb szolgálatomat sem óhajtod igénybe venni? Vagy valami egyéb kifogásod van ellenem?” Úgy vélte, a felmerült kétségek, az éppen megszülető lehetséges jövőbeli nyílt viszályuk elkerülése végett azonnal meg kellene válaszolnia mindegyik kérdést, de abban a pillanatban az is egyértelmű volt, hogy ilyesmire most nincs idő, aki pedig a halaszthatatlan döntés helyzetébe került, ne válogasson. „Gyere!”, mondta, és megragadta a Fane karját, mintegy azonnali indulásra buzdítva, aztán Dorin felé fordult: „Bocsánat, most ő kell.” Csak éppen bedugta a fejét a főnökök előszobájába, megkérve Boga Magdit, a titkárnőt, szóljon az igazgatónak, hogy a fiát ért baleset miatt kénytelen elmenni, s már rohant is le a lépcsőkön az alkalmi úrvezetője nyomában.

Fane nem a szokásos, legrövidebb utat, a főtéren áthaladást választotta ahhoz a három kilométernél valamivel hosszabb autózáshoz, amellyel a kövesdombi tömbházlakásukhoz juthattak, kikerülte a főutat azzal, hogy arra túl sok a villanyrendőr, ami késleltetné őket. Idegesen, kapkodva, kapcsoláskor és fékezéskor a kocsit mindannyiszor meg-megrántva vezetett, zaklatottsága az arcára is kiült, az ajkát rágta, mereven nézett maga elé, a kormányt is görcsösen tartotta. Mérnököcskénk számára így az úton eltöltött tíz perc már csak emiatt sem lehetett egy megnyugtató időszak, de főleg azért nem, mert sejtelve sem volt, milyen állapotban találja az imádott fiacskáját. Az autózás közben megéltek ellenére is, amint megálltak a tömbház előtt, megkérte Fanét, hogy várjon, amíg kideríti, mi van, mi a legsürgősebb teendő, lehet, hogy továbbra is igényt tart rá.

A gyereket nem is találta valami szívderítő állapotban, csak nyöszörögni tudott, szemét félig lehunyva tartotta, téli kezeslábasába beöltöztetve várta, hogy mielőbb értő és segítő kezekbe juttassák. Az ölébe kapta, s rohant le vele a lépcsőkön a harmadik emeletről, feltépte a kocsis hátsó ajtaját, bevágta magát az ülésre, és ráfordult Fanéra, hogy induljon. Ő, mint aki ráérezett arra, hogy nincs vesztegetni való idő, a saját épségét is kockáztatva száguldott át a városon, alig több mint öt perc alatt érve oda a nagy megyei kórházig, annak hátsó bejáratához, ahol a sürgősségi és traumatológiai osztály volt. Karján az

alélt gyermekkel újabb negyedórát kellett végigidegeskednie, mire bejutott az ügyeletes orvoshoz. Közben valamelyest megnyugodhatott, fiának állapota egy keveset javulni látszott, megszűnt nyöszörögni, a szemét is nyitva tartotta, az orvos valamennyi kérdésére értelmes választ adott, a reflexpróbákra is megfelelően reagált. Ettől mérnököcskénket átjárta az apai nyugalom kegyelme, hogy mégsem olyan nagy a baj, ebben az orvos is segítette, kijelentvén, hogy a gyermek túl van a nehezen, az agyrázkódása nem annyira súlyos, ami örvendetes, mert sajnos annak nincs gyógyszere a pihenésen kívül, ezért, ha lehet, egy hétig ágyban kell tartani, nehogy visszamaradjon valami kellemetlen következmény, például az olykori erős fejfájás. Már öltöztette a fiúcskát, amikor eszébe jutott, hogy nem beszéltek meg a kollégával, megvárja-e vagy sem. De ebbeli aggodalma is fölösleges volt: Fane ott várta a kórház hátsó bejárata előtt, a kocsija mellett állva, mélyeket szippantva a cigarettájából, mint ahogyan a megrögzött dohányosok szokták alkalmi zavarukban.

Beült a hátsó ülésre, a fiát lefektette, lábával a másik ajtó felé, fejét az ölében tartotta. Fane, noha lassúbb tempóra fogta a kocsit, ugyanolyan idegesen, kapkodva vezetett a Kövesdombig. Még ki sem szálltak, hogy a fiút felvigye, és ismét az anyjára bízza, amikor szólt, hogy nyugodtan maradjon, ameddig jónak látja, megvárja a tömbház előtti parkolóban.

És negyedóra múltán, amikor a gyermeket már nyugalomban az ágyában tudva, kilépett a tömbház bejáratán, csakugyan ott is találta. „Megiszol velem egy nyekezos² kávé, főnök?“, kérdezte, amikor beült mellé az első ülésre. Nem tétovázott az igen választ illetően, mert az eltelt egy órát követően természetesen talált ennyi közvetlenséget azzal szemben, aki az igényeit leste, hogy kiszolgálja. Azt már kevésbé, hogy a Dózsa György utcai nagy útelágazásnál Fane nem a vállalat székhelye felé, hanem jobbra kanyarodott. Először azt hitte, ismét kerülni akar, de amikor látta, hogy az elvárható cél felé térés újabb lehetőségét sem használja ki, rákérdezett, hogy hol óhajtja meginni azt a kávé, mert nem ajánlatos sokat időzniük vele, gondot okozhat, ha a főnököknek eszébe jut számonkérni a hosszabb távollétüket.

Fane nem tétovázott a válasszal. „A Vácmányon. Ott kisebb az esélye annak, hogy valaki együtt lát minket.” S mert bizonyára megérezte mérnököcskénken az elbizonytalanodást, még hozzátette: „Nem miattam, főnök, miattad.”

Amint sejtette, a kávé csak ürügy volt a beszélgetésre. Nem bánta, közel két órával előbb, idő szűkében, kényszerből választotta Fanét, hogy szükségfüvart szolgáltatasson neki, függőben maradt a sértődöttségének meg a közöttük

▼

² A történet idején Romániában csak pótlékanyaggal, általában csicseriborsóval erősen „dúsított” kávé volt kapható a kereskedelemben, a vendéglátóiparban is ezt használták. A dúsítóanyag gúnyneve volt a „nyekezol” (románul – nechezol).

fennálló nagy távolság, a bizalmatlanság okának tisztázása. Arra azonban nem számított, hogy a folyamat ilyen rövid lesz, s hogy annyira meredeken és egy irányba halad majd. Ezért is érte meglepetésként a nyílt és keserű hangon neki-szegezett kérdés: „Ugyanazzal kezdem, amivel odabent abbahagytam: miért aláztál meg, főnök, milyen kifogásod van ellenem?”

Annyira egyértelműen őszinte és mély megbántottságot sugalló volt a kérdés, hogy illett rá ugyanolyan nyíltan és őszintén válaszolni: „Cerghizan embere vagy. Akkor tudhatod, hogy ki ő. Az ilyenekkel inkább semmilyen, mint rosszat.”

Úgy tűnt, Fanét ledöbbenti a válasz. De miközben tekintetét szinte másodpercenként a saját kezéről a mérnököcskénk arcára és vissza, a kezére kapkodta, vonásain a sértődöttség helyét fokozatosan valami átütő szomorúság vette át. Hangja szokatlanul halk volt, amikor végül megszólalt. „Ezek szerint te sem vagy külön az átlagnál. A szarokkal egy skatulyába sorolsz, anélkül, hogy ismernél. Akkor most tudd meg, hogy rakom a farkam Cerghizanba s a hozzá hasonlókba, s lehet, hogy beléd is raknám, ha ugyanolyan ganajfélének tartanálak. De úgy vélem, hogy nem vagy az. Csak éppen nem ismeresz. És mint általában, neked is könnyebbnek tűnt az előítéletekre alapozva szabadulni a szembesüléstől, attól félve, hogy talán kiábrándulhatsz, mint időt szánni arra, hogy megtudd, milyen vagyok, miről mit gondolok, mihez hogyan viszonyulok.” Kivárt, mint aki az éppen elhangzottak hatását reméli kilesni, és e célból közben hallgatójának szemébe igyekszik nézni, ami mégiscsak nehezebbre esik. Abból, ahogyan folytatta, nyilvánvalóan nem múlt el a nyugtalansága. „Ha azt hiszed, hogy ezzel a dumával a bőröd alá akarok bújni, nagyot tévedsz, ami szintén a te bajod. Semmi közöm hozzád, s nem is akarom, hogy legyen. Nem vagyunk, s nem leszünk egy társaság, mert nem ugyanabba a kategóriába tartozunk. De mivel tudom, hogy nem rosszindulatból nézel át rajtam, úgy gondoltam, van néhány dolog, amit tudnod kell, hogy ne érezd magad rosszul minden pillanatban, amikor erre vetemedsz. Van türelmed meghallgatni?”

Mérnököcskénk nem tudta eldönteni, hogy van-e vagy nincs, de abban biztos volt, hogy ez az a pillanat, amikor – van-e, vagy nincs hozzá kedve – magára kell erőszakolnia a türelmet. Bólintott, hogy igen, és ebben a mozdulatban benne volt az ismeretlennel szembeni nagyfokú, izgatott kíváncsiság.

„Mikor azt mondtam, miattad nem jó, ha együtt látnak, az nem hiába volt. Tudtad-e, vagy sem, most megtudhatod: a bátyám, Vasile, őrnagyi rangban a megyei milícia káderosztályának a főnöke. Azt hiszem, ezzel tisztáztam a hovatartozását. S látszólag az enyémet is. A tiéd nyilvánvaló. A bátyámtól tudom, hogy addig sem néztek téged túl jó szemmel bizonyos körökben, amíg azt a nagy baromságot el nem követted halottak napja előtt, hogy a plebsz előtt kijelentetted, te egy ilyen napon nem mész közmunkára. Úgy hittem, a

te bajod, de aztán rájöttem, hogy nem csak. Beszéltük is odabent a fiúkkal, hogy milyen következménye lehet, s abban állapodtunk meg, bizonyára jobb veled, mint nélküled, vagyis valaki mással. Azért is mondtam ezt el, hogy tudd, mihez tartsd magad. Velük kapcsolatban is, velem is.” Érzékelhette főnökének arcán, tekintetében szavainak pozitív hatását, s ettől valami mosolyféle jelent meg a ráncok barázdálta vonásain. Aztán ismét elkomorodott, úgy folytatta. „De a lényeg nem ez. Láthatod rajtam, hogy dögrováson vagyok. Abba kellene hagynom a piálást, ha nem akarok néhány éven belül megdögleni. Többször is megpróbáltam, de nem ment. Már nem is akarom. Mert rájöttem, hogy nem velem van a fő baj, hanem azzal, amiben és ahogy éltem és élek. Tizenhat éves alig múltam, amikor a szakiskola elvégzése után eljöttem Marosújvárról, pedig maradhattam volna otthon a szódagyárban karbantartó lakatosnak, de nekem viszkedett a seggem, tudni akartam a világról, milyen. Békásra kerültem, a vízerőmű építőttelepére, egy betonvasazást végző brigádba. A brigádvezetőnk egy vajdahunyadi pacák volt, előtte az ottani kohóknál dolgozott, minden hájjal megkent vagány, aki tudta, hogyan passzolja át a munkát, s azzal együtt a felelősséget, anélkül, hogy ebből bármi kára is származzék. Eleinte csak tátottam a számat, hogy ez így működik, de aztán egyre inkább hasznomra volt nekem is, hogy félmunkáért is jó pénzt kaptunk, amit minden fizetésnapon illet megünnepelni. Mire feleszméltem, már fél liter teszkovinánál³ vagy sli-govicánál tartottam alkalmanként, ezt a mennyiséget nagyjából nem is léptem túl, csak az alkalmak szaporodtak. Amikorra nagykorú lettem és sorozásra kerültem, már az életem nagyobb idejét töltötte ki az olyan állapot, amitől nem lehet egykönnyen megszabadulni. Még a sorozás előtt nekem is felajánlották ugyanazt a lehetőséget, mint a bátyámnak, de tudtam, az valami olyan fajta fegyelmet és szigort feltételez, amit én nem tudnék elviselni, ezért aztán inkább lehúztam a magam kötelező két évét Romanban a tankosoknál. Ott is csak addig volt nehéz, amíg rá nem jöttünk, miként lehet büntetlenül kiszökni a kaszárnyából, hogy feltankolhassunk. Miután leszereltem, egyik építőttelepről a másikra helyeztek, Bârssești-re, a nagy cementkombinát építéséhez a hatvanas évek derekán már brigadérosként kerültem, ott akadtam rá egy helyénvaló kis oltyán csajra is, akiben lett volna hajlandóság, s ettől bennem is gerjedt valamennyi, a kedvéért még esti iskolába is beiratkoztam, s leérettségiztem, de arról nem volt erőm lemondani, hogy heti két-három alkalommal a fiúkkal töltssem együtt a délutánt meg az estét, pedig egy adott pillanatban még ezt is megígértem neki, s ezt a szöszegést ő olyan nagyon zokon vette, hogy való-sággal elkergetett. Valamiért nem is éreztem túl nagy hiányát akkoriban egy

▼

3 Kétes minőségű, államilag forgalmazott tömény szeszes ital az 1950-es években.

állandó kapcsolatnak, pénzem mindig volt annyi, hogy mindenre fussa, semmiben nem szenvedtem hiányt, költeni sem volt igazán mire, alkalmi fedelet a fejem fölé kaptam ott, ahol éppen dolgoztam, lévén, hogy mind-mind fontos beruházások voltak, az átlaghoz képest rendszeren meg is fizettek, lakást tehát nem kellett vennem, értelmetlen lett volna arra költeni, hiszen ott állt üresen a marosújvári ház, amiből a szüleim közben kihaltak, s mire felocsúdtam volna, hogy nincs családom, egykettőre elrúgtam a negyvenet. Akkor a bátyám azt mondta, elég, oda jössz, ahol én vagyok, időnap előtt megdöglesz, ha valaki nem felügyel. Így kerültem Marosvásárhelyre, az ipari építkezési tröszthez, eleinte normatőr voltam, de az sok terepmunkát jelentett, lehetőséget a piálásra, a bátyám elintézte, hogy irodai munkára kerüljek, ahonnan nem tudtam kilépni egy-egy pohárra akkor, amikor kedvem volt, vagy megkívántam. Ott kerültem Cerghizan felügyelete alá, egy garzonlakást is adott a tröszt a neki kiutaltakból, majd amikor ez a mostani cég megalakult, és Cerghizan kijárta magának a megyei pártbizottságnál, hogy az építészmérnöki diplomája dacára egy termelő és szolgáltató vállalat főmérnökévé nevezzék ki, egy brancsban lévén az én bennfentes bátyámmal, megegyeztek, hogy elhoz magával, s bedug egy irodába, ahonnan csak szájkosárral lehet kilépni. Te is tudod, hogy az olyanoknak, mint ők, manapság minden lehetséges. Így kerültem hozzád, a termelési osztályra, s ezért hihetted úgy, hogy én az ő embere vagyok. Nem vagyok senkinek az embere. A tiéd sem, akár mennyire is becsülnélek. Sajnos a magamé sem. S hogy mindezt elmondtam, nem azért volt, hogy bármi is változzon közöttünk. Inkább csak azért, hogy könnyebben megértsd, miért jobb, ha vigyázol magadra. Ennyi.”

Miközben Fane beszélt, mérnököcskénken ezernyi érzés futott át, de a legvégén mindenek fölé a szégyenérzet került. Nem volt mit hozzáfűznie a hallottakhoz, kommentálni azokat pedig végképp nem volt kedve. „Menjünk. Feltűnik, hogy olyan sokáig elmaradtunk”, mondta. Intett a pincérnek, s Fane ellenkezésének dacára ő fizetett. Nem azért, mert valamivel kárpótolni akarta a fuvarért. Indulás előtt, a kocsi felé menet azt azért még megkérdezte, nem volt-e kár ennyi drága benzint elpazarolni ezekben az üzemanyag-ínséges időkben, hogy a Vácmányra kijussanak, s most vissza, de Fane megnyugtatta, neki nem kell a húszliteres havi kvótáért sorban állnia valamelyik kútnál, ő a bátyja ajánlásával egyenesen a nyárádtői központi lerakatból tankol, mint ahogyan Cerghizan is, és ha a főnök hétfőre hoz egy nagyobb fémkannát, ami alkalomadtán kéznél legyen, legközelebb neki is szerez egy kis pótlást.

Közel fél órába telt, mire a vállalatközpontba értek. Az úton visszafelé egyetlen szót sem váltottak. Mérnököcskénk megköszönte a szívességet, de nem várta meg, amíg Fane leparkol, igyekezett mielőbb megtudni Boga Magditól, háborgott-e az igazgató, amiért nem személyesen neki szólt, hogy

el kell mennie egy időre. Megnyugodott, hogy Steiner egyszerűen tudomásul vette a bejelentést azzal, hogy akinek halaszthatatlan baja van, azt halogatás nélkül meg kell oldania. Már éppen bekopogott volna, hogy megköszönje neki a józan viszonyulást, amikor az ajtó váratlanul kitért, s kilépett rajta az igazgató, mögötte Kurkó Attilával. Mindketten visszahőköltek, mint akiknek kellemetlen a hirtelen szembesülés. „Na, visszajött? Tényleg Floare vitte s hozta?”, próbálta oldani Steiner a számára is kellemetlen feszültséget.

Mindkét kérdésre csak egy egyszerű és szelíd hangon elrebegett igennel válaszolt, amire az igazgató helyett Kurkó Attila reagált, magyarul, a maga szokásosan ironikus módján: „Virágpista erősen kamel téged, főnök, s látom, már te is őt.”

Hegedűs Gyöngyi

recitáló vulkán

I'm Nobody! Who are you?
Are you – Nobody – too?
Then there's a pair of us!
Don't tell! they'd advertise – you know!
(Emily Dickinson)

e hangorkánban: nem vagyok senki.
...Minden reggel arra
...ébredni, hogy nem vagyok senki. Hogy elvesztem.
...a tetején elkezdhetem a mondatot.
(Zelei Miklós)

műlovarnóket olvas öreg barátja, válogatásra készíti őket,
tőlük még újat is befogad, pedig amúgy csak ezeregy éjszakán
olvadottat () ő inkább olvassa emilyt, nem baj, hogy más
nyelven írt, annak is egy letűnt idején, nem baj, hogy nincs
jó fordítása, pedig sokan nekifutottak, a recitáló vulkánok
már csak ilyenek () nem kitörésük a vers, hanem a köztes idő,
a vulkanikus talaj, amin nemzedékről nemzedékre felnőnek az
árnyak, nem társa a kor, foltritmusa van a szavaknak, nem több
a beszéd foltlátásnál () a hit sem, tiszta beszéd, kivehetetlen
értelemmel, csak teljes testtel venni le a rezgést, ami mindegy,
hogy hang vagy fény, hogy beengedi vagy elengedi a hajnalt,
mindenképp marad, ha nem is érte () ha nem is miatta, saját
korából kimarad, ha retteg is, hogy mint saját álmában, nem
tudja, mi következik, akkor is, ha az ébredés zimankóját nem
éli túl az álom () foszlánya sem marad, nem felejtés ez, hanem
ráfeledkezés, ha már rá készülni úgysem lehet, hagyatkozás,
az öröklét nem örökség, bizalmon túli bizonyosság, hogy van párja,
abban, hogy ő senki, hogy a semmiben sem marad egyedül () kit senki
sem citál, nem ismer kisajátító jelenlétet, örök hó, vulkanikus nyugalomban.

Petőcz András

Az erek, ahogy

A kézfejedden, *öregember*, az erek,
kidomborodnak, mindez az erő,
az egészség jele is lehet, mutatja,
velünk vagy, és mi veled, s nincs
egyéb opció, hosszú évek várnak.

Látod-e, *öregember*, *alig, de igen*,
a kézfejedre nézel, és azt mondod,
dolgozik a szív, megmunkálja, amit
már-már felesleges, a tested egyben
tartja, nem engedi meg a szétesést.

Nincs itt a *deszka-föld-álsruha*, nem
csomagol be senki, teszed a dolgod,
reggel kávét főzöl, zabpelyhet tejbe
keversz, és a mosogatógépet, ahogy
kell, rendben elindítod, van áram is.

Ne panaszkodj tehát, ne beszélj fura,
apokaliptikus badarságot, *öregember*,
nem kíváncsi arra senki, és főleg, ne
oktass úgy, mint valami veterán, aki
a múltból jött, éppen, nosztalgiázni.

Egyedül vagy, ez kétségtelen, ahogy
mindannyian *magunk*, ez a rend, hisz'
nagyon is szereted a rendet, ne tagadd,
szereted, ha tudod, mindennek meg-
van a maga feladata, *ha ugyan, ha itt*.

Látod, *öregember*, a kézfejedden erek,
ahogy kidomborodnak, lüktet a vér,
áramlik benned az energia, *együtt*, és
mi veled, ma is, hidd el, messze még
a márvány, ami majd föléd tornyosul.

Magadban

Ez itt a ház, van terasz, és a kert is,
látod, igencsak hosszan nyújtózik el,
itt vagyok nap nap után, itt ér az este,
itt ér minden, ami mostanság körül-
vesz, félni sem kell már semmitől.

Szavakat, *ha keresek olykor*, igazán
alig-alig, kimondani semmit, ha így,
magamban, csak a hallgatás, az idő
ebben a csendben telik, ha csendnek
mondható egyáltalán, azt, ami erre.

Elhallatszik idáig, *igen*, valami zaj
onnan, ami nem is annyira messze,
ahol történik mindaz, ami történik,
s aminek nem lenne szabad, ahogy
mondod, nem lenne szabad ma már.

Olyankor befogom a fülem, hiszen
ebbe az egészbe *bele*, de nem, nem
mondom tovább, látod, magad vagy,
magam vagyok, és még mindig, igen,
még mindig ez a legjobb, te is tudod.

Mondom, ez a ház, van terasz, kert is,
a teraszról *messzire*, majdnem odáig,
ahol, még mások is, itt ér az éjszaka,
és beburkol az, ami mostanság körül-
vesz, félni nem tudok, *nem érdemes*.

Nem tudni, hova

Átlépek ezen a nincsen,
úgy vagyok, ahogyan hittem,
nem leszek soha,

dülöngél, körben, a város,
lepusztult, ócska és sáros,
ahogyan mindig,

csontsovány részeg a bánat,
ilyenkor azt hiszi, lázad
valami ellen,

mondhatni, régebben jobb volt,
szemedben lapul a vakfolt,
nem láthatsz semmit,

járod a pokoli táncot,
egyre a pusztulást várod,
pedig még élnél,

feldübög benned a ritmus,
valami itthoni nóta
fojtogat újra,

jó volna csöndesen sírni,
borulni valami sírra,
hogyha lehetne,

leszállna akkor az Isten,
ahogyan örökké hittem,
védene minket,

azonban más lett itt minden,
mindenki elmenne innen,
s nem tudni, hova.

Molnár H. Magor

Mondóka

Digi-dagi daqanat
vitte el az apámat.
Eltemettük, hó esett,
vodkát ittam, jólesett.

Vodka

Egy bontott üveg vodka
maradt apám hűtőjében,
a romlott ételek mellett.

Frissen hantolt sírjánál
állunk a testvéreimmel,
féldeciket szorongatva,
nem mondunk semmit,
mindjárt megisszuk.

Milyen volt a szesz íze,
mely utoljára mosdatta
száját, nyaldosta torkát,
mindjárt megtudjuk.

Éppen arra gondolok,
hogy én vodkát mindig
csak miatta vedeltem.
Azt nyakalta folyton

ő is, mielőtt még meg-
születtem, így ettől talán
csak annyit reméltem, hogy
a vodka révén majd jobban

megértem azt a sűrű és aljas
szomjat, amelyből végül én
is lettem. Szép lett volna,
hát szépen tévedtem.

Bár van valami tömörödés,
van valami baljós szikkadás
mégis ebben a vodkagőzös,
velőig érő, kőhideg időben.

Állunk a téli temetőben,
vacogva a testvéreimmal,
felhajtottuk a féldeciket.
Ami az üvegben maradt,
azt a húgom a sírra önti.

Annnyit remél ettől talán,
hogy a fagyott föld alatti,
bágyadt torkú apjára talál
az a néhány korty párlat.

Rettenetes dolog ez,
hogy mennyi hasztalan
vágat, mennyi hitvány
romantikát szül a halál.

Legenda

Még tartja magát a családi legenda,
hogy anyámat, amíg a méhében hordott,
édesapám nagy szenvedéllyel hasba rúgta.
Nem tervezett gyerek voltam. De azért na.

Hidegvér

Úgy vagyok most, mint a gégemetszettek:
minden szavam elfogy, mire felköhögém.
E fuldokló gyásznak is vége lesz egyszer.
Muszáj. Ha így látnál, ide sem köszönnél.

Úgy vagyok most, mint a torokrákosok:
számban már a falat, és nem tudok nyelni.
Nyaktájékon megremegve borotválkozom.
Irgalomból nekem még nem jutott ennyi.

Úgy vagyok most, mint a sugárkezeltek:
nézem, hogy haláloed arcomról lehámlik.
Nem undorít ez a nap, csupán kegyetlen.
Hidegvérrel vágyom a hantodat lehányni.

Gerzsenyi Gabi

Így élünk mi

4. rész¹, csütörtök

Kerti munkában az egész család. Az *apraja és a nagya*. Csak a nyulak heverésznek lustán a ketrecükben, no nem mintha felmentést kaptak volna a munkavégzés alól, csupán *kényszerszabadságukat* töltik. Tekintve, hogy a kertben még csak elvétve nőnek-növögetnek fűszálak-fűszálacskák itt-ott, nem tölthetik be a tőlük elvárható élő fűnyíró szerepkört. Cirmi a köves talajt iparkodik a kövektől, egyszermind a 'köves' jelzőtől megfosztani. Süni szorgalmasan jár fel és alá a talicskával, hordja a porhanyós, frissen kiszállított, kőmentes földet. Az asszony ázni igyekszik kisebb gödröket az elültetendő facsemeték számára, miközben a férfi *kutat ás*. A kút tudniillik lehet kerekes, gémes, pumpa, de legrosszabb esetben is egy, a föld felszínétől mind színében, mind anyagában, mind térbeli dimenzióiban jól elkülöníthető, csappal ellátott, önálló tárgy. Az, hogy valaki korábban a földbe kutat *fúrt*, egy csövet a mélybe levezetett, mely csőre gumitömlőt kötött, még nem minősül kútnak a család értelmezése szerint. Az önálló tárgynak minősülő kőkút helyének kiásása és csőre való rákötése most a cél.

A munka *dandárja* a férfira hárul, mind szellemi, mind fizikai síkon. Úgy is, mint elméleti és gyakorlati síkon. Mert az mégiscsak lehetetlenség, hogy elvégezi valaki a jogi egyetemet, ahol csupa jogtudományi materiával telnek meg agyának sejtjei, majd a végén egyúttal érteni fog a kertészkedéshez is. A tanulmányok kiválasztásán esett csorbát *kiköszörülni* szükséges, és ha másik egyetemet nem is kell feltétlenül elvégezni, mélyreható elemzése a vonatkozó szakirodalomnak, fellelhető könyveknek, újságcikkeknek, internetes bejegyzéseknek, videóknak kétségkívül ajánlott. Meg is cselekedte ezt a férfi igen becsületesen és lelkiismeretesen, ami feljogosítja arra, hogy ne csak a munka dandárja háruljon rá, hanem a család többi tagja számára is megszabja a teendőket, nevezetesen, hogy utasításokat adjon. Vakok között *félszemű a király*, ugyebár, két, jogi diplomával rendelkező felnőtt, és két kiskorú közül pedig értelemszerűen a jogi diplomával rendelkező, de a kertészeti alapismereteket autodidakta módon már elsajátított felnőtt számít királynak. Lévén amúgy is ő a családfő, helyzete kétszeresen *legitim*. Lesik hát a többiek a családfő minden kívánságát, kérését, parancsát.

Cirmit legnagyobb eséllyel a talajba beledöngölt kövek kikapirgálásával lehet megbízni. A *döngölés* hónapokkal ezelőtt történt, az építkezés nem kívánt

¹ Az *Így élünk mi* című írás egy sorozatnak az önállóan is olvasható része. A szereplők azonosságán túl az egyes részek között sem kronológiai, sem egyéb kapcsolat nincs.

melléktermékeként: ahány munkagép a telekre behajtani kényszerült, mindahány lapította, tömörítette a földet, s amennyiben a kövek a döngölés pillanatában már jelen voltak, óhatatlanul kerültek egyre lejjebb, egyre keményebben a talajt alkotó rétegekbe. Viszont a növények kevésbé érzik jól magukat a köves földben, így a kövek mielőbbi és minél teljesebb kikapirgálása fontos feladat. Cirmi e feladatot párnán ülve, vagy azon térdepelve szokta végezni, de mivel a párnát első körben szinte mindig elfelejti magával a házból kihozni, vissza kell érte mennie, ami a munka *elodázásának* is tekinthető bizonyos értelemben. Márpedig elodázni a leány igen kiválóan tud, az elodázó-olimpián többször bejutott a döntőbe, és egy alkalommal övé lett az aranyérem.

A férfi ezért, ha lányától segítséget remél, *jóval* a kívánt időpont előtt a tervét bejelenti. A bejelentésnek csekély sikerrel kecsgetető módja a távolról való kiabálás és a más családtag útján való üzenés. Ellenben legbiztosabb módja a személyes közlés, testközelen, szájból fülbe. Előbb meg kell győződnie róla, hogy a fül nincs elfoglalva fülhallgató vagy fültisztító pálcika által, nem zúg bele hajszárító, nincs rászorítva telefon, és hogy a leány nem ül rajta. Ha egyik kizáró ok sem áll fenn, akkor a *figyelem* jelét kell a szemekben elkapni. Amennyiben a szemek csukva vannak, egy könyvre, képernyőre, rajzlapra vagy a tükörre szegeződnek, az esetben hasztalan reménykedne az apa a gyermeki figyelemnek reája szegeződésében. Már ha egyáltalán a figyelem tud önerőből szegeződni. A szemek mindenesetre a szegeződést nagyban elősegíthetik. Amikor aztán a figyelem és a hallás útjában álló esetleges akadályok hiánya megállapítást nyert, következhet a *közlés* maga. Ennek alapfeltétele a *tömörség* és *világosság*. Úgy érte, hogy a mondandó értelmének világossága. Melyet egyébiránt az odakint beálló *sötétség* nem befolyásol. (Más kérdés, hogy az elvégzendő kerti munkát a beálló sötétség nagyon is befolyásolja, olyannyira, hogy a meghíúsítás esete sem zárható ki.) Például, a következő mondat alkalmas lehet a kívánt cél elérésére: „Tíz perc múlva várlak a kertben egy kis munkára.”

A tarsolyban természetesen lennie kell néhány kész válasznak, ajánlatnak, megtevéstésre vagy megvesztegetésre alkalmas ígéretnek, esetleg keksznek, gumicukornak, fél marék pattogatott kukoricának, amely muníció esetleges ellenállás esetén bevethető. Cirmi ugyanis *nem rabja* a kerti munkának, hogy finoman legyen mondva. Ellenállni ezért minden esetben megpróbál, pontosabban: eleinte mindig ellenáll, hogy azután ellenállását szép fokozatosan feladja, álláspontját megváltoztassa és viselkedését az atyai óhajnak megfelelően alakítsa. Vajon e változásban a tarsolyban hordható verbális és tényleges eszközök milyen mértékben játszanak szerepet, arra nézvést nem készült még meggyőző erejű kísérlet vagy *kutatás*. (Hogy a férfi jelenleg éppen kutat és, jelen kérdés szempontjából elhanyagolható.) Lényeg, hogy végül a leány beleegyezik, ígéretet tesz a közlésben foglaltak teljesítésére. A közlés hatékonyságát feltehetően fokozná egy ébresztőóra, konyhai stopper vagy telefonos emlékeztető beállítása, de ilyen segédeszközök ez idáig nem tudtak náluk meghonosodni.

Ezt követően mintegy *huszonöt* perc elteltével célszerű a leány körmére nézni, elindult-e már egyáltalán. A körmére nézés kiváltotta leggyakoribb reakció a „Ja, hoppá, elbambultam!” típusú felkiáltás, amit bűnbánó arckifejezés és lebiggyesztett száj kísér hatásfokozó elem gyanánt. Innen számítva újabb – mintegy – *huszonöt* perc telik el, az asszony megfigyelése szerint a következő cselekvésekre: illemhely használata négy (kézmosással együtt öt) perc, időhúzás üresjáratban három perc, a kertészkedéshez leginkább *megfelelőnek gondolt* ruhadarab kikeresése és felvétele (az asszony soha nem azt gondolja megfelelőnek, amit a lánya, de előlötti vitára nem szokta már az időt pazarolni) tíz perc, időhúzás üresjáratban két perc, éléskamra felkeresése a *megfelelőnek gondolt* ruhadarab *nagy méretű zsebeiben* rágsálnivaló elhelyezése céljából hat perc. Az üresjáratban történő időhúzás – más néven szöszölés, molyolás, tökölés, vakaródzás – elhelyezkedése az időrendben tetszőleges, vagy még pontosabban eseti jellegű, ad hoc. Alkalmanként jut belőle a tevékenységek elejére és végére is, mintegy keretes szerkezetbe foglalva a többi cselekvést, de előfordul, hogy ütemesen bukkan fel egy-egy cselekvés után (egszersmind egy másik előtt), ami által bizonyosfajta ritmusa alakul ki a cselekvéseknek, egy hosszabb után egy rövidebb következik, tá-ti-tá-ti, akár le is lehetne morze-jelekkel jegyezni. A kertbe kiérve a párna hiányának nyugtázása és az érte való visszafordulás *időn túli időhúzásnak számít*, és a férfi általi méltatlankodó morgást von maga után.

Méltatlankodik, noha nem morog, az asszony is, az ásás mellett eltekintve. Soha nem gondolta volna, hogy ásni ennyire nehéz. Sokakat látott ásás közben, elméletben remekül tudta mindig is a lépéseket. Ásót a kézbe, lábat ráhelyezni, erőt kifejteni, ásót a földbe mélyen beleszúrni, majd ásót lapát módjára felfelé fordítani, és a rajta lévő földkupacot a készülő gödörtől a kívánt távolságra ledobni. (Esetleg csak finoman letenni. Avagy messzire lendíteni.) A gyakorlat azonban az elméletet agresszívan félrerúgja, és egészen más szabályokat léptet érvénybe: odáig nincs gond, hogy ásót a kézbe és lábat ráhelyezni. Sőt, az erő kifejtése is sikerül, ez még rajta múlik. Hanem az 'ásót a földbe mélyen beleszúrni' résznél elérkezik mindjárt az első akadályhoz. Az ásó fellázad az öt fogó ember (általános értelemben használva ezúttal az embert, kiterjesztőleg az asszonyra is) ellen, és nem megy bele a földbe. Első megtorpanást követően ilyenkor az ember (értendő az asszonyra is, lásd mint fent) még megőrzi *hidegvérét* (netalán a jókedvét is), és különböző megoldási lehetőségeken töri a fejét. Megkísérel nagyobb erőt kifejteni. Amennyiben az ásó ennek a nyomásnak is ellenáll, mozgáskoordinációs képességeitől telhetően igyekszik két lábbal egyszerre ráugrani a függőlegesen tartott ásó megfelelő éleire, ily módon kényszerítve a galád szerszámot a tisztességes munkavégzésre. Ha kerti papucsának talpa elég vastag, akkor iménti ráugrás a lábának meg sem kottyant. Ha viszont a talp (mármint a papucsé) silány minőségű, esetleg elvászott a használat és az idő ösztüzében, akkor az ásóról üvöltve fog leugrani (visszapattanni?), mivel az él elhatolt a talpig. A papucs talpán át a láb részeként ismert talpig.

Feltehető, hogy hidegvérét ezen a ponton elveszíti (jókedvének, ha volt egyáltalán, már a hidegvér elvesztése előtt búcsút mondhatott), és a többet ésszel, mint erővel mondás nyomán töprenghet *alternatív* módszereken. Rögtön elsőként kínálkozik a földnek vízzel való kiadós megöntözése, puhaságát fokozandó. Ehelyett, vagy emellett, alkalmazható a kiskapával való fellazítás. Az alternatív módszerek bevetése és a talaj kellő megpuhítása után ismét kézbe foghatja az ásót, és nekikezdhethet a művelet már említett lépésekből álló ismételt végrehajtásának. Sajnálatos, de bizonyított tény, hogy elillant hidegvére (és esetleg: jókedve) nem fog visszatérni annak nyugtázásakor, hogy a gödör nem a belőle kinkeservesen kiásott föld mennyiségével azonos mértékben növekszik, valamint, hogy egy alkalommal az ásó sokkal kevesebb föld kifordítására képes, mint amekkora a felületét szemlélve róla feltételezhető. A jó hír, hogy a kész gödör alján aztán a gyökérgomba-keverék és a gyökéritatónak nevezett, de valójában a minden valamirevaló élelmiszerüzletben kapható szarvacska tésztaival azonos kinézetű, annál sötétebb színű mütyürkek elhelyezése, és az ily módon gazdagított gödörbe tett fa- vagy cserjecsemete kellő mennyiségű trágyával és egyéb tápanyagokkal való ellátása már *gyerekjátéknak* tűnik az ásás végeztével.

A férfi vékony karókat ütöget le a földbe, a *majdani* veteményeskert szélére. Azok jelzik majd a sorokat. Mert nem mindegy ám, hova, milyen magot szórnak, a kertnek tudományos alapokon nyugvó tervrajza van, kiegészítve – szintúgy tudományos alapokon kidolgozott – vetőmaglistával. Példának okáért, az egyes sorba spenót kerül, a kettősbe retek, a huszonhetesbe édes paprika, az ötvennyolcasba pedig hagyma. A hagyma közé sárgarépa. Ez utóbbi kettő párosítását az asszony csodálkozással fogadta: miért kell egy sorban lenniük? Választ a férfi amolyan *foghegyről* adott, mialatt gumicsizmás lábakkal caplatott végig a járdán, jobbjobban locsolóval, baljában gereblyével (mint egy *igazi* paraszt, holott még csak most gyakorol): „A sárgarépa segít elriasztani a hagymalegyet.” Ízlelgeti a szót az asszony. Hagymalégy, hagymalégy. Azt kívánom, boldog légy. Áldott légy, Uram. Züm-züm.

Hanem Cirmi különös dologra lesz figyelmes, a kövek talajból való kikapirgálásának nagyjából huszadik percében. A kőhalom, amit a már kikapart példányokból épít szépen a jobb oldalára, egy ideig a tőle elvárható módon növekedett, ám most *visszájára* fordul a folyamat, és apadni látszik a rakás. Figyeli árgus szemekkel, mi történhetik, hiszen ő kétségbenvonhatatlanul rakosgatja egymásra a kisebb-nagyobb köveket, amelyeket hosszabb-rövidebb idő alatt a megfelelő szerszám (nagyon hosszú, és legalább annyira keskeny lapátszerűség) segítségével a földből kiemel. Az újonnan ráhelyezett kő aztán a rakás magasságát éppen saját magasságával azonos mértékben növeli (eltekintve attól az esettől, ha az elhelyezés nem elég tartós, és az újonc kő menten legurul a tetőről; ekkor a kupac magasság helyett szélességben fog növekedni, vertikális helyett a horizontális kiterjedésben). Aztán

viszont *hopp!* Nem egy kő gurul le a tetőről, hanem az egész kupac aljáról szökésnek indulnak a kövek, ezáltal pedig a kupac maga egy szinttel lejjebb süllyed. Látja a leány, hogy a kövek odébb vándorolnak, mégpedig *maguktól*. Szemdörzsölés, pislogás következik, üresjáratban való időhúzásra nincs most idő (se a keretes szerkezetbe foglalóra, se a morzés változatra), ennek biza a végére kell járni.

Hasra vágja magát a földön, azt se bánja, ha a ruhája bepiszkolódik (magában igazat ad az anyjának, hogy nem a hófehér farmernadrág és a haspóló a legmegfelelőbb viselet a kertészkedéshez; de most már nincs mit tenni, viselni kell hősiezen a hibás döntés következményeit; nagy nyelés azért megengedett). Hasaltában észreveszi, hogy *mégsem maguktól* mennek a kövek. Mindegyiket legalább tíz, hernyó módra közlekedő, téglavörös lény cipeli. Szigorú rendben masíroznak, az elöl lévő a főnök, ez azonnal látszik, mert nagyobb is és szőrösebb is a többinél. Furcsán pöndörödő, hosszú nyelvvel sípoláshoz hasonló hangot hallat, azzal vezényli a menetet. Utánanyúl Cirmi a kőnek, gonosz mosoly bujkál a szájszegletében, megfogja a követ és felemeli a levegőbe jó magasra. A hoppon maradt hernyócskák (egyszer *hopp*, másszor *kopp?*) szempillantásnál is rövidebb idő alatt mozdulatlaná dermednek, még a szőrüket is behúzzák, mintha csak heverne a földön néhány élettelen téglatörmelékek. Cirmiben aztán a kíváncsiság a komizáságon felülkerekedni látszik, óvatosan visszateszi a követ a téglatörmelékekre, vizslatja, hogyan lendül újra mozgásba a szürke kő és a téglavörös hernyók alkotta elegy. És ugyan mi végre fuvarozzák a náluknál sokkalta nagyobb és nehezebb követ? *Ellenkupac* épül, jó méternyivel odébb.

Gyanítja a leány, *honnan fúj a szél*. Honnan származnak a furcsa jószágok. Rikolt bátyja után, aki a kert átellenes pontján porhanyós földet lapátol még mindig a talicskába. Amíg pedig a lapátolás nincs rendesen elvégezve, addig nem is hagyja magát abból kikökkenteni. Egyik fülén beereszti a hűg adta személyleírást, s a lapát fölé hajolva rikolt vissza: „*Grátolló*. Sziklás helyen él, nagy csoportokban. Maguk építik a várat.” Csakhogy nagy a kert, és a szél is fúj (de vajon honnan?), igen próbára teszi a szokatlan szó a hallószervet. Pingpongmeccs indul, verbálisan. „Nem rákolló.” „Milyen holló?” „Süket vagy?” „Hülye.” A földdel megrakott talicska vészesen közeledik, és *véletlenül* hamarabb billen ki belőle a tartalma. Jaj a fehér farmernadrágnak! Hálából Cirmi követ vágna testvéréhez, ám keze csak levegőt markol: a grátollók diadalt ülnek az ellenkupac tetején.

Benkő Attila

Valaki

Szerencsére
karácsony előtt
kapcsolták ki a villanyt,
így szebb a gyertyafény.
Lakhatnának heten
tágasabban is,
ha messzire költöznének.
Egy öreg faluban
nem takarnák el
őket magas palánkkal.
Itt valaki mégis
babrálta éjjel az ajtajukat,
de hiába bizonygatja
fiainak, hogy még nem aludt,
„mihozzánk egy rabló?”
„csak a kilincset nézegette!”
„a hosszú sálamért jött!”
„nem, a dobozomért!”
„keressük meg az ajándékot!”
Majdnem összedőlt
az emeletes ágy,
úgy nevettek.
És egyikük se ment ki
a havas kis udvarra,
hol a hallgatás
szórta szét a hamut.

Raktár

Nem tudtam gondolkodni,
képzelődni sem
a csomagokat kapdosva
lent a csúszda végén,
egy régi nagy ház
alacsony pincéjében,
de a vasfedél
csattanása után

sem bujkálhattam sokáig
távol a villanykörtétől,
mert a listák szerint
több mázsa újdonságot
kellett még felvinni.

Csalódás

Képaláírások

1.

A sziget vasmacskája.

2.

Túl nehéz.

3.

Még egy téгла a palotából.

4.

Cipelheti haza.

Lapis József

Beszédtöredékek a halálról

Thanatosz/Erősz

Változtatja testén a gyűrött ingeket,
percekig áll némán maszatos tükre előtt.

Felejteti is, elaludni is próbál.
Szeretni kevésbé.
A vizek partján még megveti kicsit a lábát.
Toporog a léleksárban.

A pillanatot mindig előre kitapintja.
Előrenyomul az izzadás, fölfelé a pulzus,
befelé a szorítás,
és csak utána zúdul be minden részébe a gondolat,
hogy most, talán most kipenderül az életből.
Aztán mégsem úgy lesz.

Maradék éjszakáját imára kulcsolja,
gyorsan fohászkozná át magát a rohamon.
Nyújtóztatja magát a távolodó Isten felé,
mintha eltűnt volna hálószobájából a gondviselés.

Meghallja szendergő gyermeke szuszogását.

Erősz/Thanatosz

Csak leülni kicsit, és nem szólni semmit.
Senkihez.
Tétován nyúlni egy izzadt borospohár után.
Megdermedni a mozdulatban, majd lassan folytatni.
Olyan lassan, ahogyan azt csak lehet.

Zenét indítani, halkítani.
Halkítani, erősíteni.
Halkítani.
Gyermeket föl nem ébresztetni.
Picit erősíteni.

Arra gondolni, hogy egyszer,
egy másik városban,
fiatalnak lenni,
és hazavinni egy verseskönyvet.
Megvásárolni, vagy csak úgy kölcsönkapni.
Hazavinni, már sehová sem beülni.
Hazavinni, le sem öltözni, leülni.
És olvasni.
Csak verseket, csak egy könyvből.
Utcai ruhában,
a sálát a második versnél meglazítani.
A kabátgombokat egyenként oldani,
oda sem figyelni.
A versekre sem odafigyelni.
Tétován lapozni,
a papír erezetét érezni.
Száraz ujjakkal simítani.

Arra gondolni, hogy egyszer,
valahol máshol,
talán egy másik városban,
úgy sétálni,
hogy egy találkozásra várni.
Hiába várni.
A versekre is hiába várni.

Hazamenni valakivel először.
Leülni, még le sem vetkőzni.
A sálakat lassan oldani.
Lassan oldódni.
Száraz ujjakkal simítani.
Arra gondolni.

Megállítani a mozdulatot.
A borhoz el nem érni.
Zenét némítani.
A gyermek neszeire fülelni.
Nehezen lefeküdni.

Lajtos Nóra

Csajkovszkij: Október

Történt valami:
a billentyűket letapogatta az este,
éjjel beléjük bújtak a hangok,
a kromatikus skála hol felfelé
nyújtózkodott, fel az ég felé,
ahol csendet szül a végtelen,
holdat az éj, napot a reggel,
hol csillagrojtjába kapaszkodott
az ősz; az avarszagban
ott van a gesztenyebarna elmúlás;
az Isten csöndje, a szabadságé;
megsárgult hangok hullanak
alá az égből, felseprem őket,
a darabjaira hullott dallamot,
magamban összerakom, hogy
akkor is szép legyen az élet,
ha éppen nem az –

így történt meg a valami:
felhőfodrosodott a táj, s benne
az október és maga Csajkovszkij.

Rameau: The Arts and the Hours

Barokk katedrálisban bolyongok,
kupolájába fészkel a lelke, olyan
magasban, hogy a mennyország
ablakán beleshessen; majd földre
száll, belém kapaszkodik, én meg
öbelé, így megyünk majd, ha eljön
az ideje, az Úrjézus elé; addig kergetjük
egymást, mint két szólam a zongorán:
a földallamot ismétli az alsó, akár Bach

kétszólamú invenciói; az órákat számolom,
s közben hangnemet váltok, mollá szelídül
bennem egy dallam, a művészet örök,
katedrálisában elfér trillázó hitem;
azúrkéknek látom a hangokat, hullámszik,
formálódik, alakul minden, ami fájhat, majd
kibújnak, s én megilletődve szemlélem
az oltárképre festett égi Atyánkat.

Folytonos küzdelem a véges világgal

Lovász László Abel-díjas matematikussal beszélget Staar Gyula

„Még olyan kisfiúk voltak!”

Vesztegombi Katalin, osztálytárs, később feleség

„Laci végtelenül kulturált matematikus, óriási tudással, nagy képzelőerővel. Technikailag is iszonyúan erős, és rendkívüli rálátása van a matematika sok területére.”

Szemerédi Endre, Abel-díjas matematikus

„Eredményeinek hatására nemcsak a diszkrét geometria világa változott meg, hanem a matematika más ágai is.”

Bárány Imre, Széchenyi-díjas akadémikus

Az elmúlt év Lovász László számára a kitüntetések éve volt. 2021 márciusában a matematikusok Nobel-díjaként alapított Abel-díj kitüntetettje lett, augusztusban pedig átvehette legmagasabb állami kitüntetésünket, a Magyar Szent István Rendet.

Lovász Lászlót ma a világ legnagyobb matematikusai között tartják számon. Az elméleti számítógép-tudományban és a diszkrét matematikában elért eredményei e tudományterületek fejlődésének adtak új irányokat.

Egyetemista korától ismerjük egymást, évtizedekig együtt munkálkodtunk a *Természet Világa* folyóirat egyre színvonalasabbá tételén, ő mint a szerkesztőbizottságunk tagja. Az interjú készítőjének a tiszteletet is megadó tegező kérdés módját ez indokolja.

Az interjú a Lexica Kiadó gondozásában megjelentetni tervezett beszélgetőkönyv zárófejezete.

– Utoljára 2014 márciusában beszélgettünk így, gondolataidat az olvasóknak is szánva. Az év májusában a Magyar Tudományos Akadémia elnökévé választottak, majd újabb három évre megerősítettek ebben a tisztségben. Nehéz években szolgáltad vezetőként a hazai tudósközösséget.

Bevallom, sokan aggódtunk érted akadémiai elnöki feladatvállalásodkor, pedig akkor még nem sejtettük, mivé alakul körülötted, körülöttünk a világ. Megőriztem az elnökséged idején rólad szóló írások nagy részét. Egyik herilapunk címloldalán 2019 augusztusában Lovász László képe látható, alatta a nagybetűkkel kiemelt szöveg: HARCOLUNK. Gondolom, ez az, ami nem hiányzott neked: építkezés helyett a harc.

Jobban érezném most magam, ha csak a matematikáról beszélgetnénk, de nem kerülhetjük meg életemnek ezt az időszakát. Kérdezhetlek erről?

– Természetesen.

– Tudom, sokat gondolkoztál azon, elfogadd-e a jelöléset, hiszen még a matematikai kutatás fővonalában dolgoztál, és oktatni is szerettél. Mi döntött az igenlő válaszod mellett?

– Nehéz megmondani. A Magyar Tudományos Akadémia elnökének lenni megtisztelő, érdekes feladat. Legalábbis elnöki feladatvállalásom első periódusát ez jellemezte. Igaz, voltak többen, akik le akartak beszélni erről, végül mégis beleegyeztem a jelölésembe, mert úgy éreztem, hogy így a tudomány összességét is szolgálhatom. Akkoriban nagyjából lezártam a gráflimesz elméleti kutatásaim bizonyos részét, írtam ebből egy monográfiát, az megjelent, úgy gondoltam, most már kiszállhatok egy időre a kutatás frontvonalából.

– Elődötől milyen akadémiai szervezetet örököltél?

– Úgy láttam, és ma is úgy vélem, hogy Pálinkás József elnök úrnak nagyon jó volt az a lépése, amivel a csaknem félszáz akadémiai kutatóintézetet tizenöt központba összevonta. Erre szükség volt. A kutatóintézetekkel így sokkal közvetlenebb kapcsolattartásra nyílt lehetőség a központok főigazgatóin keresztül. Ennek a szerkezetnek is volt köszönhető, hogy amikor vita folyt az akadémiai intézetek elcsatolásáról, s nemcsak magáról a tényről, hogy az Akadémiához tartozzanak-e, hanem arról is, szét lesznek-e osztva, földarabolva, megszüntetve, akkor mindezt el lehetett kerülni. Az intézethálózat továbbra is létezik.

– Igaz, az Akadémiától elszakítva.

– De mégis együtt maradván. S ebben nagy szerepe volt a főigazgatók, a tudományos közösség csaknem egyhangú fellépésének.

– Beszéljünk előbb elnökséged első, napsugarasabb éveiről. Milyen elképzelésekkel vágtál neki az első akadémiai elnöki ciklusodnak? Úgy tudom, terveid között szerepelt az Akadémia és az egyetemek közötti kapcsolat elmélyítése, a tantárgypedagógia és a szakmódszertan erősítése...

– A szakmódszertan erősítő programunkat sikerült megvalósítanunk, nagyobb számú kutatócsoportot bevonva a munkába. Patkós András akadémikus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem fizikus professzora is szívét-lelkét beleadta a program sikeres működtetésébe. Sajnos az utolsó két évben a figyelem érthető okokból erről a kezdeményezésünkről is elterelődött. Fontos témakör, próbáltuk továbbvinni, ma is létezik, olyan, amit nem lehet lezárni. Az oktatásban folyamatosan figyelemmel kell kísérni a tudomány fejlődését, a társadalom, a feltételrendszer alakulását, és ahhoz igazítani az oktatás módszertanát.

– *A hölgyekre is odafigyeltél. Célkitűzéseid között szerepelt, hogy legyen a jelenleginél több női akadémikus, növekedjen a nők aránya a posztdoktorok és az MTA doktorai között, a közoktatásban pedig minél több lány érdeklődését sikerüljön felkelteni a matematika, a fizika és más természettudományi tárgyak iránt.*

– Elnökségem első két éve után voltak az akadémiai tagválasztások. Rendkívül szerencsétlenül úgy alakult, hogy egyetlen hölgy sem lett abban a periódusban megválasztva. Ennek nem volt különösebb oka, kivéve, hogy nem figyelt rá senki. Igaz, addig is kevesen voltak akadémikus tagjelölt nők, de amikor már egy sem, akkor erre fölébredtünk. Itt baj van! Akkor létrehoztunk egy bizottságot, nem csak akadémikus tagokból, akiknek az volt a feladatuk, hogy gondolják át, miként lehet ezen segíteni. Azt mindenki elvetette, hogy női kvótákat állapítsunk meg, hiszen az negatívan hatna, árnyékot vetne azokra, akik különben is kiérdemelnék akadémiai tagságukat.

Egy-két dolgot sikerült megvalósítanunk, amik a nők hátrányos helyzetének javítását szolgálják. Lehetővé tettük, hogy a kutatást végző nő, vagy a gyerekeit egyedül nevelő apa ösztöndíjban részesülhessen, ami lehetővé teszi számára, hogy félmunkaidőben dolgozhasson, szabadságra mehessen. Voltak még apróbb, de azért fontos változtatások, például szülés után a nők megfelelő korhatárkedvezményt kapnak. Az akadémiai osztályokat megkértük, figyeljenek jobban arra, nincs-e a látókörükben olyan kutatónő, aki megérdemelné, hogy akadémiai tagjelölt legyen. Akinek vannak szép eredményei, de a családja miatt ritkábban jár el az akadémiai klubba, nincs annyira szem előtt. A következő tagválasztásnál azután már sikerült bepótolnunk a hátrányt. Egy problémát ezzel kapcsolatban nem sikerült megoldanunk, kezelünk.

– *Milyen problémát?*

– Azt, hogy a fiatal lányoknak a fiúkhöz képest kisebb az érdeklődésük a matematika és a hozzá kapcsolódó tantárgyak iránt. Nehéz kérdés, hogyan lehetne ezen segíteni. A probléma tehát nemcsak felnőttkorban, a gyermekvállaláskor keletkezik, hanem már az általános iskolában is. Az Akadémia matematikai osztálya legutóbb választott egy külső tag hölgyet, de már levelező tag nőt jelölni sem sikerült.

– *Talán az is közrejátszik ebben, hogy a neves matematikusok között nincs annyi nő példakép, mint a férfiaknál. Nekem most csak T. Sós Vera akadémikus jut eszembe, aki kutatóként és emberként is igazi példakép.*

– Ez igaz, mégis azt mondom, meg kell találnunk oktatásunkban azokat az eszközöket, amikkel a lányokhoz közelebb vihetjük a matematikát. Egyébként Sós Verán kívül vannak a fiatalabb korosztályban is kiváló női matematikusaink. Csörnyei Mariannára és Tardos Évára gondolok, akik világhírűek.

– *Kezdeményezésre alakult meg a Fiatal Kutatók Akadémiája 2019 májusában.*

– Ennek nagyon örültem. Nagyon jól dolgoznak a fiatal kutatók. Kezdték azzal, hogy alapos felmérést készítettek a hazai fiatal kutatók helyzetéről, munka- és életkörülményeiről, álláshelyeik biztonságáról, pályázati lehetőségeikről, munkahelyi körülményeikről és nemzetközi versenyképességükről. Erről a munkájukról a hivatásos szociológusok is elismerően nyilatkoztak.

Az Academia Europaea új tudásközpontját Budapesten hozta létre 2020 decemberében.

– *A magyarországi központ tudományos igazgatója pedig Lovász László lett.*

– Igen, de mindezt azért említem, mert központunk tematikus programjaiba a Fiatal Kutatók Akadémiáját is bevontuk. Négy tematikus feladatkörünk van: az oktatás tudományos igényű módszertanának a kidolgozása, a Duna-régió kutatása, a városi fenntarthatóság és az európai programban való részvétel és eredményességének támogatása.

Jó lépés volt a fiatalok bevonása a munkába, sokat segíthetnek. Nagyon jónak tartom, hogy létrejött a Fiatal Kutatók Akadémiája, hiszen így a fiatal kutatók érezhetik, hogy van szavuk, van lehetőségük beleszólni a tudománypolitikába is.

– *Úgy látom, az Akadémia elnöki székében téged követő Freund Tamás is hasonlóképpen gondolkodik, hiszen a múlt év végén együttműködési megállapodás közös aláírásával tette hivatalossá a Magyar Tudományos Akadémia és a Fiatal Kutatók Akadémiája összetartozását.*

Sorolhatnám az elnökséged idején bevezetett újításokat: nagy figyelmet fordítottál a tudomány népszerűsítésére, a Simon Tamás vezette kis csapat az Akadémia tudománykommunikációját modern eszközökkel, jól megoldotta. Megújult az MTA honlapja, Falus András irányításával a Magyar Tudomány folyóirat új színekkel, stílusjegyekkel gazdagodott. Jelentősen kibővítettétek a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozatát...

Volt olyan, amit még szeretnél volna megvalósítani az Akadémia elnökeként, de már nem volt rá lehetőséged?

– A tantárgypedagógia mellett elkezdtünk tervezni egy interdiszciplináris víztudományi programot. A víztudomány sok mindennel összefügg, a mérnöki munkától, a gátépítéstől kezdve a biológiáig, a hévizektől a meteorológiáig. Jól indult a program szervezése, sikerült bevonni a szomszédos országokat is. Jó példa ez arra, miért jó, ha az Akadémiának kutatóintézeti hálózata van, hiszen csak együttműködéssel lehet megteremteni a szakmai alapokat ilyen komplex programok megvalósításához. Több minden közrejátzott abban, hogy ez a programunk már nem valósulhatott meg, részben a járvány is, hiszen megszűntek a rendszeres találkozások. Ezt sajnáltam. Ennek a munkának egy részét átvette az Academia Europaea tudásközpontja, mert amint említettem,

ott az egyik téma a Duna-völgy régiójának kutatása. Abban vannak átfedések a vízprogrammal.

– *Akadémiai elnökség második ciklusának végén méltatlan harcra kényszerültél. Küzdened kellett azért, hogy az akadémiai kutatóintézetek az Akadémiánál maradjanak, együtt maradjanak. Falhoz állítottak, a hatalom erővel vitte át az akaratát. Többen feltették akkor a kérdést, az Akadémia elnöke tiltakozásként miért nem mond le. Nem fordult meg ez a fejedben?*

– De, megfordult a fejemben, sőt, volt egy nap, amikor úgy mentem be az Akadémiára, hogy ma megfogalmazom és beadom a lemondásomat. Aztán beszéltem a vezetőkkel, s végül abban maradtunk, nem mondunk le, mert ezzel az Akadémiánknak, az intézethálózatunknak okoznánk kárt.

Hosszú tárgyalássorozaton voltunk már túl akkor, és tudni lehetett, hogy a döntés fölöttünk a kutatóhálózat jövőjéről megszületett. Ugyanakkor nagyon sok részletkérdés még megvitatásra várt. Az Akadémiától elcsatolt kutatóintézetek új irányítótestületének felállításakor az Akadémia elnökének élni lehetett bizonyos jogokkal. Szerződéseket kellett kötni, hiszen bár a kutatóintézeteink elkerültek tőlünk, az épületeik az Akadémiánál maradtak. Bonyolult helyzet alakult ki, nagyon sok döntést kellett meghozni. Feszült helyzetben, amikor mindenki dühös, könnyű rosszul lépni. Az Akadémián döntéseink alapja, vezérelve az volt, hogy az intézetek kutatómunkájának nem szabad sérülnie. Ne keletkezzen már az elején olyan jogi csapda, ami akadályozza a kutatást. Ezt sikerült is elkerülni.

– *Az akadémiai kutatóintézetek elcsatolásának egyik indoka az volt, hogy nem elég innovatívak, a bennük folyó kutatómunka nem hoz hasznot a társadalomnak.*

– Még olyan hangok is voltak, hogy Magyarországon egyáltalán nem kell alap-kutatás. Csak konkrét, célzott feladatokra kellene pénzt adni.

– *Emlékszem, ez időben írtál egy fontos tanulmányt az alaptudományok védelmében Alapkutatási kiskaté címmel. Ebben érvekkkel világítottad meg, miért kell nekünk, egy kis és nem gazdag országnak részt vennünk az alapkutatásokban. Írásod mottójául néhai neves matematikusunk, Péter Rózsa lényegét láttató ironikus mondását választottad: „A töknek csak a termése hasznos, irtsuk tehát szorgalmasan gyökerét, szárát, levelét!”*

– Alapkutatás nélkül sehol sem lennénk a tudományban. Úgy éreztem, újra és újra el kell mondani, mi a különbség az alap- és az alkalmazott kutatások között.

– *Írásodban saját példáddal is megmutattad, hogy az alapkutatás eredménye miként válhat hasznossá.*

– Ez érdekes történet. A holland Alexander Shriver és a német Martin Grötschel kollégáimmal közösen írtunk egy könyvet a geometriai algoritmusokról és a kombinatorikus optimalizálásról. A Springer kiadónál jelent meg, alapkönyv lett. A könyv írása közben elakadtunk egy tulajdonképpen csak esztétikai problémán. A könyv az ún. ellipszoid algoritmus alkalmazásáról szólt, és ott volt egy feltétel, hogy ez a módszer mikor használható. Úgy gondoltuk, nem kellene ennek a feltételnek ott lennie, de nem tudtuk kiküszöbölni. Töprengtem ezen, aztán rájöttem, hogy ezt a feltételt visszavezethetem egy Dirichlet-től származó, tehát XIX. századi számelméleti eredményre. Csakhogy az nem volt algoritmikus, nem volt konstruktív. Dirichlet azt bizonyította, hogy mennyire közelíthetők meg bizonyos valós számok közös nevezőjű racionális számokkal.

Némi munkával sikerült erre egy algoritmust készítenem. Ehhez felhasználtam bizonyos gondolatokat, módszereket, amiket Hendrik Lenstra holland kollégámtól hallottam. Írtam neki, hogy ezt meg tudom csinálni. Visszaírt, hogy nagyszerű, mert az öccsével éppen azon dolgoznak, hogyan oldható ez meg, mert ebben az esetben hatékony algoritmussal fölbontható lenne egy polinom irreducibilis polinomok szorzatára. Ez a számok prímfelbontásának az analogonja polinomokra. Fura, hiszen úgy gondolhatjuk, ez bonyolultabb, nehezebben megoldható, de kiderült, nem így van. A számokra még mindig nem tudjuk hatékonyan megoldani a prímfelbontásukat, de polinomokra sikerült.

Közösen megírtuk a cikket, ami önmagában is érdekes volt, de kiderült, hogy az algoritmusunk még nagyon sok mindenre használható.

– *Ez a Lenstra testvérekről és Lovász Lászlóról elnevezett, híressé vált LLL-algoritmus.*

– Két Amerikában élő matematikus, Jeffrey Lagarias és Andrew Odlyzko azután megmutatta, hogy ezzel az algoritmussal feltörhető az akkoriban javasolt nyilvános kulcsú kriptográfiai rendszer, az ún. „hátizsák” titkosítás. Amiről pedig kiderül, hogy nem biztonságos, azt nem szabad használni. Ezután algoritmusunk alkalmazása alapmódszerré vált a számítógép-biztonsági rendszerek tesztelésére.

– *Ha akkor szabadalmaztatjátok az algoritmusotokat, ma nagyon gazdag ember lennél.*

– Ez igaz, de így is elégedett vagyok az életemmel. Különben is, akkoriban még nem lehetett algoritmust szabadalmaztatni. Azt csak pár évvel később sikerült elérnie az AT&T amerikai tömegkommunikációs vállalatnak.

– *Sajnálatos módon ezzel az algoritmussal megelőzted a korodat.*

– Ez is mutatja, hogy a tudományos felfedezések sokszor kacsaringós utat járnak be a hasznosulásukig. Elindul valami, akár egy esztétikai kérdésből, hogyan

lehetne szebb, könnyebben megfogalmazható az eredmény, azután végül gazdasági haszon is származik ebből.

– *Milyen jó, hogy egy kicsit a matematikáról is szó esett! Visszatérve az Akadémiához, többen aggódtunk érted, hogy az a stresszhelyzet, amit második elnöki ciklusod végén át kellett élned, az egészségedet is kikezdheti. S akkor nemcsak minket, hanem az egész matematikus társadalmat is nagy veszteség érhetne volna. Hogyan bírtad ki?*

– Éreztem, hogy a tudományos közösség mennyire mellettem áll. Végül is volt értelme a kiállításunknak, hiszen nem jött létre egy Magyar Tudományos „A” Akadémia és külön egy Magyar Tudományos „B” Akadémia. Együtt maradt a kutatóintézeti hálózat, s úgy látom, ebben a nehéz időszakban közelebb is kerültek egymáshoz. Nekem közben volt egy tüdőembóliám, és a vérnyomásom is nagyon rendetlenkedett.

– *Ajaj! Miért van az, hogy mióta világ a világ, a tudósnak minduntalan meg kellett magyaráznia az újabb és újabb politikus generációnak a tudomány működésének mechanizmusát? Ugyanezt kérdeztem Freund Tamás akadémikustól is, már 2006-ban, amikor a Magyar Tudományos Akadémia 175. közgyűlése előtt az egyik miniszterünk „felszántani” akarta az Akadémiát. Tulajdonképpen, működhet egy tudományos akadémia a politikától függetlenül?*

– Nyilván nem. Az Akadémiának tudomásul kell venni, hogy a politika nem csak tudományos alapon működik, ugyanakkor a politikának pedig azt, hogy az Akadémia, a tudományos közösség nem mondhat mást, mint amit a tudomány adott helyzetben, adott adatok alapján diktál. Ezt kölcsönösen el kell fogadnunk.

Ehhez a politika hozzátehet egyéb szempontokat, és annak alapján dönt, de ne várja el a tudománytól, hogy az ilyen döntését alátámassza.

Próbáltunk tudományos tanácsadási rendszert kialakítani, hogy ezzel segítsük a politika, a kormány, a Parlament munkáját, ahogy ez több országban is van. Sajnos nem jött össze. Nyilván, amikor élesbe fordult köztünk a vita, akkor már nem volt olyan a hangulat, hogy ezt kialakíthassuk. Jó lett volna, ha minden minisztériumnak van összekötő embere az Akadémiával, segítve az együttműködést. Megpróbáltam, nem ment.

– *Talán utódodnak, Freund Tamásnak sikerül.*

Lépjünk el most életednek ettől a szakaszától. Tudom, hogy szívügyed az oktatás, szeretsz fiatalokat tanítani, jó előadó vagy. Akadémiai elnökséged idején is rendszeresen tartottál előadásokat az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. A világ számos nagy egyetemén tanítottál. Összehasonlítva a magyar oktatási rendszerrel, mi az, ami nálunk előnyt adó, s mi az, ami hátrányunkat okozhatja?

– Az egyetemi oktatásra gondolsz?

– *Arra is, de majd a középiskolairól is kérdeznék.*

– Aki kutatónak készül, annak komoly technikai tudásra van szüksége. Ebből a szempontból a magyar egyetemi oktatási rendszer jónak mondható. Legalábbis én mindig úgy éreztem, hogy amit az Eötvös Loránd Tudományegyetemen megtanultam, az jobb alapokat adott annál, mint amilyennel a Nyugat-Európában vagy Amerikában végzett későbbi kollégáim rendelkeztek. Azt hiszem, ez ma is így van. Nálunk, az ELTE-n végzett matematikushallgatók a világ legjobb egyetemeire mehetnek akár mesterképzésre, akár PhD-képzésre. Elfogadják őket, ott megállják a helyüket.

Sokszor beszéltem már arról, hogy a fiatalok többsége viszont tizennyolc éves korában még nem tudja, mi akar lenni. Amivel addig találkozott, az mind középiskolai tantárgy volt, ott sokkal nagyobb a szerepe a tanár egyéniségének, mint a tartalomnak. A biológiát, a fizikát, a történelmet, az irodalmat ugyanúgy kell megtanulniuk, és a diákok többnyire ahhoz a tárgyhoz vonzódnak, amelyiknek a tanárát szeretik. Azután a továbbtanuláskor választanak, és szépen végigmennek a választott úton. Miközben akkor még nem nagyon tudják, mit is jelent igazán az általuk kiválasztott tudomány, szakma.

– *Hogyan lehet ezen segíteni?*

– Az amerikai oktatási rendszerben a középiskolát végzett diákok többsége beiratkozik valamilyen szintű egyetemre, alapképzésre. Az első egy-két évben különböző, mindenki számára hasznos dolgokat tanulnak. Például alkotó írást, statisztikát, közgazdasági, közigazgatási, jogi alapismereteket... Általában előírják, hogy ezek mellé a hallgatónak egy egyetemi szintű kurzust is fel kell vennie valamely tudományból. Ez is nagyon hasznos, hiszen mélyebben betekinhetnek a választott tudományterületre. Azután a második, gyakran a harmadik vagy negyedik évben szakosodnak valamerre. Nem is olyan ritkán előfordul, hogy még azt is otthagyják, és más területre mennek mesterképzésre. Amikor a Yale Egyetemen tanítottam, volt olyan hallgató, aki végigcsinálta a matematika-alapképzést, utána elment jogásznak. Minden bizonnyal jogászként is hasznára vált, hogy az egzakt gondolkozást, érvelést, logikát mélyebben elsajátította. Valami hasonlót nálunk is megvalósíthatnánk.

– *Amikor hallgatom, hogy a késői választást milyen jónak tartod, egyfolytában az jár a fejemben, hogy a ti első matematika tagozatos gimnáziumi osztályotok a Fazekasban ennek éppen az ellenkezőjét mutatta meg. A korán észrevett tehetség, és annak speciális képzése a világ élvonalába emelheti a fiataalt. Kár veszni hagyni az értékes fiatalok évekét, amikor az agy szivacsként szívja magába az ismereteket, a tudást. A Polgár lányok sem biztos, hogy a világ legjobbjai közé emelkednek, ha édesapjuk már*

5–6 éves korukban nem ismeri fel sakkozói tehetségüket, s nem kezdi el intenzíven ebben az irányban képezni őket.

– Igen, én is úgy gondolom, ha valaki nagyon hamar rálel egy területre, ahol ráadásul megmutatkozik a tehetsége, akkor ebben az irányban bátorítani kell. A fiatalok többsége azonban nem specializálódik ilyen korán, még ha vannak is közöttük nagyon tehetségesek. Azt kellene jól megoldani, hogy mindkét irány érvényesülhessen.

Gyakran elmondom, az oktatásnak nem az a célja, hogy adott mennyiségű tudást adjon át, hanem az, hogy a gyerekek a meglévő tudásukhoz annyit hozzátehessenek, amennyi csak lehetséges, amennyit képesek befogadni. Aki hátrányos helyzetű, most mindegy, hogy társadalmilag vagy képességeiben az, ő is kapjon többlettudást. Ne legyen olyan, hogy valakinek azt mondják, te ülj hátul a sarokban, csak ne rendetlenkedj, de olyan sem, akinek azt mondják, neked nem kell figyelned, mert ezt már úgyis tudod. Mindkettő veszteség a társadalomnak.

Végül is oda jutunk, hogy jó pedagógusok, jó oktatók, több jó tanár kellene.

– *Olyanok, mint például Vermes Miklós, Simonyi Károly, vagy amilyenek a mi osztályfőnökeink voltak, Komlós Gyula a Fazekasban és Hordós Károly a kecskeméti Katona József Gimnáziumban. Hosszan sorolhatnánk még neveket múltból, jelenből. Ma azonban mintha nem ilyen irányban haladna a világ. A pedagóguspálya már nemigen vonzza a fiatalokat.*

– Úgy látom, itt nagy a baj, itt komolyan lépni kellene, és még az sem hoz egyik napról a másikra látható eredményt. Ez soklépcsős folyamat. A tanárok fizetése, társadalmi megbecsültsége alacsony. Egyre kevesebben választják ezt a pályát, s a fiatalok közül is többen csak azért jelentkeznek tanár szakra az egyetemre, mert máshová úgysem vennék fel őket. Évről évre ez egyre inkább így van. Mindez továbbgörgeti a folyamatot: romlik az általános színvonal, tovább csökken a megbecsültség. Ezt meg kell állítani, vissza kell fordítani.

– *Ami nem csak pénzkérdés.*

– Meg az is, hogy a tanárt mennyire terheljük le. Hány órát kell tanítania. Van-e ideje, marad-e energiája rendszeren felkészülni az óráira, hogy valami újat is kipróbálhasson a gyerekekkel. Mert mindegyik osztály más, mindegyik tanítványhoz másképpen lehet személyesen közelebb hozni a tantárgyunkat, a tudást. Az egyetemen sok minden megtanulható, de ahhoz a jó tanárnak folyamatosan hozzá kell tennie. Ehhez idő, energia kell, kevesebb óra, több szabadság. Úgy értem, amit taníthat a tanár, ahhoz több szabadság kell.

Az első fontos lépés egy jelentős tanári fizetésemelés lenne, és a kötöttségeknek az oldása. Akkor a tanárok is másként állnának hozzá. Sok tanárban megvan a hivatástudat és a lelkesedés. Említettem az általunk kezdeményezett szakmód-

szertani, tantárgypedagógiai kutatásokat. Abban nagyon sok tanár vett részt. Bár külön javadalmazást nem kaptak érte, mégis örültek neki, mert egy kísérletnek ők is részesei lehettek az osztályukkal. A pontos számra már nem emlékszem, de több ezer tanár vett részt ebben a kísérletben, s annak értékelésében.

Hiszem, hogy a pályán maradó tanárok körében hangulatváltást és fordulatot érhetne el egy jól átgondolt, segítő szándékú intézkedés, és elindulhatna fölfelé a magyar oktatás.

– *Szinte minden olyan díjat, kitüntetést megkaptál, amit egy matematikus megkaphat. A teljes listát felsorolni is nehéz lenne. Néhányat azért megemlítek: Wolf-díj (1999), Knuth-díj (1999), Gödel-díj (2001), Kiotó-díj (2010), és most legutóbb, 2021-ben a Nobel-díjjal egyenértékű Abel-díj.*

Beszéljünk most erről a díjadról, melyről nyugodtan állíthatjuk, hogy munkásságod megkoronázását jelentette. 2021-ben ketten részesültetek ebben a díjban, az amerikai Avi Wigderonnal együtt. A hivatalos értéktételek szerint: „meghatározó jelentőségű munkásságukért az elméleti számítógép-tudomány és a diszkrét matematika terén és szerepükért abban, hogy ezek a modern matematika központi területeivé válhattak”.

Hogyan értesültél arról, hogy megkaptad ezt a díjat?

– Az Abel-díj elnyerését szeretik meglepetésként közölni a díjazottal. Így történt az esetemben is. Még az Akadémia elnöke voltam múlt év márciusában, mikor a kommunikációs főosztályunk vezetője jelezte, hogy akadémiai problémáról kellene beszélnünk, Zoom-on keresztül, hiszen a járvány időszakát éltük. Amikor az elküldött Zoom-linkkel bejelentkeztem, láttam, hogy már egy egész kis csapat vár rám. Magyar és norvég nevek és arcok tűntek fel, tízen-tizenöten lehettek.

– *Neked, a hálózatelmélet jó ismerőjének, gondolom, nem jelenthetett problémát átlátni, ez mit jelenthet.*

– Igen, éreztem, de rögtön mondták is, hogy gratulálnak ahhoz, hogy a 2021. évi Abel-díj kitüntetettje lettem. Megköszöntem a jó hírt, a díjat, hirtelen nem jutott eszembe jobb, azt mondtam, sajnálom, hogy ilyen otthoni öltözetben fogadom a gratulációkat. Azután elbeszélgettünk. Kérdezték, ha befejezzük a beszélgetést, mit teszek. Mondtam, első az lesz, hogy szólok a feleségemnek, Katinak.

– *Az Abel-díjat, szokás szerint, ünnepélyes keretek között Oslóban adja át a norvég király. 2021-ben ez a ceremónia a járvány miatt elmaradt.*

– Az Abel-díjat nekem most a norvég nagykövetségen adták át, azt filmre vették, és az Oslóból közvetített, interneten követhető ünnepségen bejátszották.

– *A díj átvételekor a kitüntetettek is röviden beszélnek, megköszönve az elismerést. Mondandódnak mi volt a lényege?*

– Arról beszéltem, ami a díj indoklásában is szerepelt, hogy a diszkrét matematika, a számítógép-tudománnyal együtt a matematika központi területévé vált. Elmondtam, milyen sokat köszönhetek Erdős Pálnak és Gallai Tibornak, akik bevezettek a gráfelméletbe. Azután arról is szót ejtettem, hogy a tudománynak, a matematika fejlődésének vannak olyan periódusai, amikor ez egy másik tudományterülettel annyira együtt történik, hogy lehetetlen a kettőt megkülönböztetni. Így fejlődött együtt a matematika a fizikával a XIX. században. Leonhard Euler matematikus volt vagy fizikus? Nehéz megmondani.

Nagyon örülök annak, hogy a matematika fejlődésének olyan korszakát éltem át, amikor hasonló történt a számítógép-tudománnyal. Magamat inkább matematikusnak tartom, de nagyon szeretem a számítógép-tudományt vagy számítástudományt, ahogy nevezzük. Én a matematika irányából, a másik kitüntetett, Wigderson inkább a számítástudomány felől közelítve érte el az eredményeit, de ő is matematikai módszereket használt. Ez a kölcsönhatás a hetvenes évektől mindmáig hihetetlenül fejleszteti mindkét területet.

Erre a kölcsönhatásra mutatott rá előadásában korunk legismertebb matematikusa, Terry Tao is, amikor a múlt évben átvette a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Nemzetközi Matematikai Díját. A hidrodinamika differenciálegyenleteinek tulajdonságaira utalva világította meg, hogy a számítástudományt miként használhatjuk a klasszikus matematikában.

– Említetted, hogy a matematika fejlődésének szerencsés korszakában lehettél matematikus...

– Igen, ez egyértelmű. Abban, hogy a gráfelmélet, a kombinatorika mára elismert területté vált, nagymértékben benne van Erdős Pálnak az a filozófiája, hogy ha valamilyen egyszerűnek tűnő kérdésre nem tudjuk a választ, akkor dolgozni kell rajta. Ő nagyon sok ilyen kérdést tett fel, s az ezekre adott válaszokból és az általuk inspirált újabb kérdésekből felépült ez a terület. Nem arról van szó, hogy ezek a problémák triviálisak voltak, csak mai szemmel már nem tűnnek nagyon nehezeknek. Persze, van közöttük olyan, ami ma sem egyszerű.

– Gallai Tibortól és Erdős Páltól pedig már nagyon fiatalon ilyen, még megoldásra váró feladatokat kaptatok, amikkel már megbirkózhattatok, és amelyek leközlésre érdemes eredményt jelentettek. Így azután nagyon hamar elkezdtetek publikálni, neveteket megismerte a matematikus társadalom.

– Hozzá kell tennem, hogy akkoriban még sokkal nehezkesebb fogalomrendszerben dolgoztunk. Egy idő után a világ megszokta, mire, hogyan kell hivatkozni, hogy mit jelent egy gráf, és a hozzá kapcsolódó fogalmak. Amikor König Dénes 1936-ban megjelent első gráfelméleti könyvét olvassa az ember, látszik, hogy ő még mennyit küszködött azokkal a fogalmakkal, hogy mi az út, mi a kör, mi a részgráf. Ezeket manapság már az első egyetemi előadáson

elmondjuk, és föltételezzük, hogy meg is értik a hallgatóink. Tehát nekünk szerencsénk volt, mert egy tudományterület felfelé ívelő szakaszában kapcsolódhattunk be a kutatásba.

– *Bizony, szerencse is kell a sikeres pályafutáshoz. Szerencséd volt, hogy korán felismerték matematikai tehetséged, hogy 1962-ben hazánkban elsőként megalakított matematika tagozatos osztályba kerültél, olyan társak közé, akikkel egymást inspiráltátok a jobbnál jobb eredmények eléréséhez.*

– Ez abszolút igaz. Igen, olyan osztálytársaim voltak, mint Pósa Lajos, Pelikán József, Laczkovich Miklós, megosztottuk gondolatainkat, ha valami érdekeset olvastunk, azt másnap az iskolában elmesélhettük három-négy osztálytársunknak, akiket az ugyanúgy érdekelt. Az ilyen légkör nagyon inspiráló. Persze, hogy szerencsém volt, hiszen a gimnáziumban találkoztam Katalival, későbbi feleségemmel is, aki, el sem tudom mondani, mennyit segített nekem később a közös életutunk során. Szakmailag is.

– *Mivel Vesztergombi Katalin is kiváló matematikus lett.*

– Elolvasta, bírálta munkáimat, könyveimet. Mindig ő vitte vállán a nagyobb terhet a gyermekeinkkel kapcsolatban, a családi ügyekben.

– *Akkor itt hadd mondjam el, milyen szép nagy családok van: három lányotok, egy fiatok és hét unokátok. Tudod, hogy ezzel megdöntötted neves matematikusunknak, Riesz Frigyest a „tételét”. Vagy nevezzük inkább sejtésnek?*

– Mire gondolsz?

– *Arra, hogy a nagy magyar matematikusok közül többen agglégények voltak: Fejér Lipót, Riesz Frigyes, Erdős Pál... Amikor Szegeden Kalmár László megnősült, professzora, Riesz Frigyes lemondóan legyintett: „Valaki vagy matematikus lesz, vagy megnősül.” Te ennek a vélekedésnek is ellenpéldája vagy. Megmutattad, hogy négygyermekes családapaként is világhírű matematikus lehet az ember.*

– Riesz Frigyes ezen „tételére” adott ellenpéldát tehát tekintsd kétszerős bizonyításnak, amit Katalival együtt adtunk meg. Különb is, ahogy néztem az utóbbi idők díjazottjait, szinte minden matematikusnak nagy családja van. Wigderson is háromgyermekes családapája, egyik fiát tanítottam is itt nálunk, a Budapest Semesters in Mathematics programunk keretében. Tehetséges fiú.

– Én inkább úgy látom, hogy a stabil családi élet segít az embert.

– *Az Abel-díjadról beszélgetve kanyarodtunk el ide. A múlt évben állami kitüntetéseitek száma is gyarapodott. A Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje (1998), a Corvin-lánc (2001), a Széchenyi-nagydíj (2008), a Bolyai-nagydíj (2008) után 2021-ben*

a legmagasabb állami kitüntetésünkben részesítettek, a Magyar Szent István-rendet is átvehetted. Vizi E. Szilveszterrel együtt tüntettek ki benneteket, a Magyar Tudományos Akadémia két korábbi elnökét. Mindketten nagyon kiérdemelték ezt a díjat, mégis, nem volt olyan érzésed, hogy ezzel a hatalom most a tudóstársadalom felé is gyakorolt gesztust?

– Több barátom és ismerősöm volt azon a véleményen, hogy azok után, ami az Akadémiával történt, nem kellene elfogadnom ezt a díjat. Én azonban úgy gondoltam, hogy ezt a díjat nem a mindenkori kormánytól kapom, hanem Magyarországtól. Ezért köszönettel elfogadtam. Azonkívül nagyon ellene vagyok az árkok mélyre ásásának. Mivel Vizi E. Szilveszterrel együtt kaptuk a magas kitüntetést, ebben benne lehetett a magyar tudománynak, a Magyar Tudományos Akadémiának címzett elismerés. Az ember mindig értékeljen egy gesztust, még ha előtte voltak is súlyos nézeteltérések.

– Korábban azt állítottam, hogy minden nagyobb díj, amit egy matematikus megkaphat, az neked is megadatott. Nem voltam pontos. Van, ami hiányzik, amit már nem szerezhetsz meg?

– A Fields-medálra gondolsz?

– Igen, és a Nevanlinna-díjra. A Fields-érmeket a Nemzetközi Matematikai Unió négyévente megrendezett nemzetközi kongresszusán adják át két, negyven évnél fiatalabb matematikusnak. Mindkét díj korhatárhoz kötött, igaz, neked már huszonevésen is megvoltak az eredményeid a Fields-éremhez, a később alapított Nevanlinna-díjat is éppen megkaphattad volna.

– Említettem, milyen nagy előny volt számomra, hogy már fiatalon bekapcsolódhattam egy friss tudományterület kutatásába, annak fölépítésébe. Ugyanakkor, éppen emiatt, ez a tudományterület még nem volt benne a matematika fősodrában. Bizonyos időnek el kellett telnie, hogy az itt született eredményeket elfogadják. Például Szemerédi Endre a legnagyobb hatású eredményét 1975–76-ban érte el, ezért 2012-ben kapott Abel-díjat. Két évtized kellett ahhoz, hogy a világ felfogja, milyen fontos az eredménye. Szemerédi regularitási lemmája jól példázza, idő kell ahhoz, hogy az újszerű eredményt a tudósközösség befogadja.

– Mindketten megelőztétek a korotokat. Lám, ez sem mindig szerencsés.

– A Fields-érmeket az én időmben a matematika más, divatosabb területein elért eredményekért adták. Amikor a Nevanlinna-díjat még megkaphattam volna, akkor egy abszolút kiváló skót matematikus, Leslie Valiant részesült ebben az elismerésben, aki a modern tanuláselmélet megalapítója. Munkája a mai mesterséges intelligencia kutatásainak alapjául is szolgál.

– Napjainkban min munkálkodszt?

– Most itt, a Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézetben dolgozom. Néhány éve Barabási Albert-Lászlóval és a Prágában élő cseh matematikussal, Jaroslav Nešetřilrel közösen nyertünk egy nagy EU-s pályázatot. Az Európai Kutatási Tanács által kiírt szinergika-pályázat a különböző tudományterületek együttműködését segíti.

– Emlékszem, 2018 októberében ez idehaza vezető hír volt. Ilyen címen olvashattunk a sikerekről: „Magyar hálózatkutatók Európa élén: a felfedező kutatások legrangosabb pályázatán nyert Lovász László és Barabási Albert-László”.

– Nyertes pályázatunk a nagyon nagy hálózatok működésének megértését célozta meg. Egy hálózat nem önmagában van, azon valami történik. Az emberiség történelmének jelentős tényezője egy hálózat, amin terjedhet vallás, tudományos eredmény, terjedhet betegség, hír, álhír... Ezek igazából hálózaton lejátszódó dinamikák. Dinamika van a hálózatban. Egy úthálózatban közlekedés folyik, az interneten információ áramlik... Azt tűztük ki célul, hogy ezeket a különböző hálózati dinamikákat valahogyan megértsük, leírjuk. Ezen kezdtem dolgozni, amikor kitört a járvány.

– *Ami egy újabb nagy hálózatot rajzolt fel.*

– Igen, és elég természetes volt, hogy a járvány is egy hálózaton folyó dinamika. Akkor összejött egy kis csapat itt az intézetben, s bár a legális adatokat sem volt könnyű összegyűjteni, elkezdtük vizsgálni ennek a hálózatát. Nem az volt a célunk, hogy előrejelzéseket tegyünk, hanem igyekeztünk a járvány hálózatának matematikai elméletét kidolgozni.

A másik téma, amin dolgozom, az a gráflimesz-elmélet. Nem lezárt terület, sok még itt a megválaszolásra váró kérdés. Arról van szó, hogy egy nagyon nagy hálózatot valamilyen módon folytonos objektummal akarjuk közelíteni. Például egy fémdarabot elképzelhetünk úgy, mint atomok nagyon nagy hálózatát. Bonyolult differenciálegyenletekkel leírható, hogyan terjed benne a hő, leírható így a nyomás, a feszültség, a megnyúlás... A gráflimesz-elméletben is ilyen módon közelítve szeretnénk leírni a nagyon nagy vagy nagyon sűrű gráfokat, vizsgálni tulajdonságaikat. A szélsőséges esetekben már működik az elméletünk, a közben lévő rész egyelőre nincs eléggé kidolgozva, ott még van tennivaló. Most éppen ezen munkálkodunk két kollégámmal, Szegedy Balázzsal és Kunszenti-Kovács Dáviddal.

– *Látom, még mindig élvezed a kutatómunkát, az újabb és újabb kihívásokat.*

– Azért annyit be kell vallanom, ma már hamarabb elfáradok. Régen, ha nekiálltam, tízenkét órát is tudtam egyhuzamban dolgozni. Ma már ez nem megy.

– *Hamarabb elfáradunk, ez természetes. Szerinted hány éves korig lehet ilyen magas színvonalon művelni a matematikát, figyelembe véve, hogy te ebben is kivételt képezel?*

– Nyilván nem nagyon sokáig. Mert az ember nemcsak fárad, hanem felejt is. Nagyon lényeges, hogy emlékezzek arra, amit a matematika más területeiről ismerek, össze tudjam kapcsolni a kutatási területemmel. Legyen olyan ládánk, amibe segítségként belenyúlhatunk, onnan elő tudunk venni valamilyen ötletet, módszert, analógiát.

– *Köztudott, hogy neked van ilyen kincsesládád. Kollégád, Bárány Imre ezt így fogalmazta meg: „Rendkívüli képessége, hogy felismeri a rejtett összefüggéseket, hogy látszólag távoli területeket össze tud kapcsolni, hogy hidat épít a diszkrét és a folytonos matematika, illetve a matematika és az elméleti számítástudomány között.”*

– Igen, csak a feledékenység már kezd probléma lenni. Szóval, a kérdésedre a válaszom: nem tudom, meddig dolgozhat az ember. Remélem, időben észreveszem, amikor már nem megy, és akkor abbahagyom.

– *Ez rád jellemző, egyenes beszéd. Mint ahogyan a huszadik század szép kort megélt nagy matematikusa, André Weil is egyenes ember volt. A kilencvenes éveiben járva erről így nyilatkozott: „Amikor fiatal voltam, reméltem, hogy Riemann hipotézisét majd bebizonyítom. Amikor kicsit öregebb lettem, még reméltem, hogy a Riemann-hipotézis bizonyítását képes vagyok elolvasni és megérteni. Most megelégednék azzal, hogy megtudom, létezik ilyen bizonyítás.”*

– Természetesen minden fiatal matematikus szeretne olyasmit bebizonyítani, mint amilyen a Riemann-sejtés. Az én életemnek is voltak periódusai, amikor olyan problémán dolgoztam, amire utólag azt mondom, kár volt rá éveket szánni. Azt azonban mindig tudtam, hogy olyan feladatba fogni, mint a Riemann-sejtés bizonyítása, az kétesélyes vállalkozás. Az sem világos, hogy van-e rá esély. Túl nehéz a probléma.

– *Azért a nagyon nehéz problémák, miként eredményeid is bizonyítják, nem szoktak visszariasztani.*

– Amit erről mondhatok az, hogy amikor az eredményeimet elértem, mindig igyekeztem azt is megérteni, miért sikerült bebizonyítanom egy-egy sejtést, mitől működött a bizonyításom. Mi is történt valójában? Ez a vizsgálódás gyakran vezetett olyan gondolatokhoz, módszerekhez, amik a végén majdhogynem fontosabbak lettek, mint az eredeti probléma. Bizonyításaimat ilyen szemmel is mindig megvizsgáltam, igyekeztem továbbvinni. Legtöbb esetben sikerült is. Nem mindig, mert van olyan bizonyításom, amiről ma sem tudom megmondani, hogy mitől működött.

– *Szántó Piroska azt vallotta, hogy a folyamatos munkához, az alkotáshoz fegyelem, koncentráció, külső és belső rend szükséges. Arany János pedig Epilogus című versében kért*

ehhez Egy kis független nyugalmat, Melyben a dal megfogható... *Pályafutásod során neked megadottak ilyen nyugalmas időszakok?*

– A mostani ilyen, ha eltekintünk a járványtól meg a háborútól.

Néha elgondolkozom, akadtak az életemben olyan időszakok, amik nem voltak igazán jók. A nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején lényegében szükségből ingáztam Princeton és Budapest között. Nyugalmasnak biztosan nem nevezném azt az időszakot. Erről az ide-oda utazgatásról szívesen lemondtam volna. Igaz, megvolt a haszna is, mert Amerikában a tudomány központjában lehettem. Hála istennek, most a Rényi Intézetben is olyan helyen lehetek, ahol szűkebb szakterületemet tekintve a világ élvonalában vagyunk.

– *Több nagy matematikus kitért kérdésem elől, amikor a matematika jövőjéről faggattam. Talán érthető is ez, hiszen nehéz előre látni gyorsan változó világunkban. Pedig David Hilbert 1900-ban, a Nemzetközi Matematikai Kongresszuson 23 pontban még felsorolta a megoldásra váró legfontosabb matematikai problémákat. Tudom, képtelenség lenne ma ilyent kérni, de azt talán megkérdezhetem, hogy milyennek látod a matematika jövőjét a XXI. században.*

– A matematikának egyre több területen vannak fontos, igazi, mély alkalmazásai. Korábban ez csak a fizikára volt jellemző, és kisebb mértékben a közgazdaság-tudományra. Ma már komoly matematikát használ a vegyészek, a biológusok egy része, a meteorológusok és különböző társadalomtudósok is. Látványos a valószínűség, a véletlen, a sztochasztikus folyamatok hihetetlenül gyors elterjedése számos területen. A véletlent használó konstrukciók, algoritmusok, és ezek elemzésére kialakuló valószínűség-számítási módszerek rövid idő alatt elterjedtek az egész világban. Ebben nagyon nagy érdeme van Erdős Pálnak, aki a valószínűségi módszert alkalmazni kezdte és népszerűsítette. Nyolc éve a Nemzetközi Matematikai Kongresszuson meghallgattam a Mathematics and Computer Science szekció előadásait. A nyolc előadásból hét a valószínűség-számításról szólt. A technikai eszköz a sztochasztikus modellezés, a sztochasztikus folyamatok matematikai megközelítése volt. Ha valamit meg kell konstruálni, ma már természetes, hogy megnézik, vannak-e véletlenszerű elemei. Hihetetlen eredményeket értek el azzal, hogy kombinálták az algebrát és a valószínűséget.

– *A XXI. század matematikusának tehát jól kell ismernie a valószínűség-számítást és a diszkrét matematikát?*

– Azt hiszem, nem árt ezt tudni. Már majdnem harminc éve annak, hogy a Yale Egyetemre kerültem, s jöttek hozzám hallgatók, hogy doktorálni szeretnének a vezetésem alatt. Mindegyiküknek azt mondtam, két területet tudnotok kell, az egyik a lineáris algebra, a másik a valószínűség-számítás. Amennyiben ezek valamelyikét nem tudjátok jól, első feladat, hogy abból egy komoly kurzust elvégezzetek.

– Többen elmondták már, hogy Lovász László miért olyan jó matematikus, mitől sikeres. Érdemes azért erről megkérdezni a legilletékesebb személyt is. Mi a te erősséged? Az intuíció? A szintetizálóképesség? A kitartás? Az új iránti különleges fogékonyság? Mindezek együtt?

– Az egyik talán az, hogy nagyon szeretem a matematikát.

– Igen, ez a legfontosabb! Az igazi motiváció. Ezzel kellett volna kezdenem.

– A másik, hogy az egyetemen, és azóta is, elég jól megtanultam a matematika különböző fejezeteit. Sok terület lényeges részét kutatás közben föl tudom idézni. Az ember így könnyebben meglátja az analógiákat, melyek szerencsés esetben a megoldás útjára vezetnek.

Amit korábban mondtam, ahhoz hozzátenném, hogy én a szép matematikát szeretem. Ez a saját eredményeimre is vonatkozik. Tehát, ha valamilyen eredmény olyan nyögvenyelősen, bonyolultan jön ki, az nem hagy nyugodni, amíg nem sikerül úgy átalakítani, megfogalmazni, hogy könnyen érthető, világos legyen, lényeges gondolatokkal a középpontban. Addig nem vagyok megelégedve magammal, amíg ezt nem sikerül megtennem. Egyébként nem mindig sikerül. Van olyan cikkem, amiben nem jutottam el idáig. Egy idő után az ember leírja a bonyolult bizonyítást is, mert mégiscsak eredmény, és azt közzé kell tenni.

– Április 11-én, a magyar költészet napján beszélgetünk. Nem kerülhetem meg a kérdést. Van kedvelt költőd?

– Igen. József Attila.

– Kedves versed?

– Több József Attila-vers áll közel a szívemhez. A *Karóval jöttél*...

*Karóval jöttél, nem virággal,
feleseltél a másvilággal...*

Vagy a Babbitshoz írt szép verse, a *Magad emésztő*
Magad emésztő, szikár alak!
Én megbántottalak.

Majd az *Eszmélet*:
Akár egy halom hasított fa,
hever egymáson a világ,
szorítja, nyomja, összefogja
egyik dolog a másikat
s így mindegyik determinált.

József Attilának a csodálni valóan világos megfogalmazása, képei és logikája engem nagyon megragad. Ahogyan a *Tudod, hogy nincs bocsánat* című versének soraival is mondja:

*Hamis tanúvá lettél
saját igaz pörödnél.*

– Volt még egy utolsó kérdésem, de legyen inkább ez a vége.

– Miért, mit kérdeztél volna?

– Azt, hogy miként viseli el az ember, ha már életében ikonná válik? Nem jelent ez túl nagy terhet?

– Igazad van. Maradjanak befejezésnek József Attila verssorai.

Budapest, 2022 áprilisában

ORLE

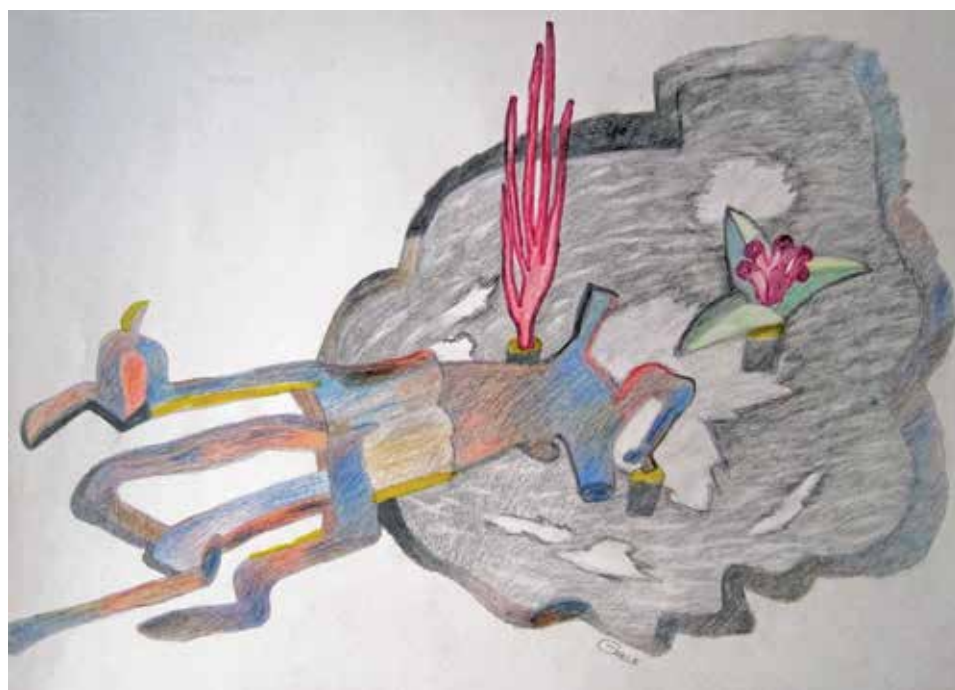

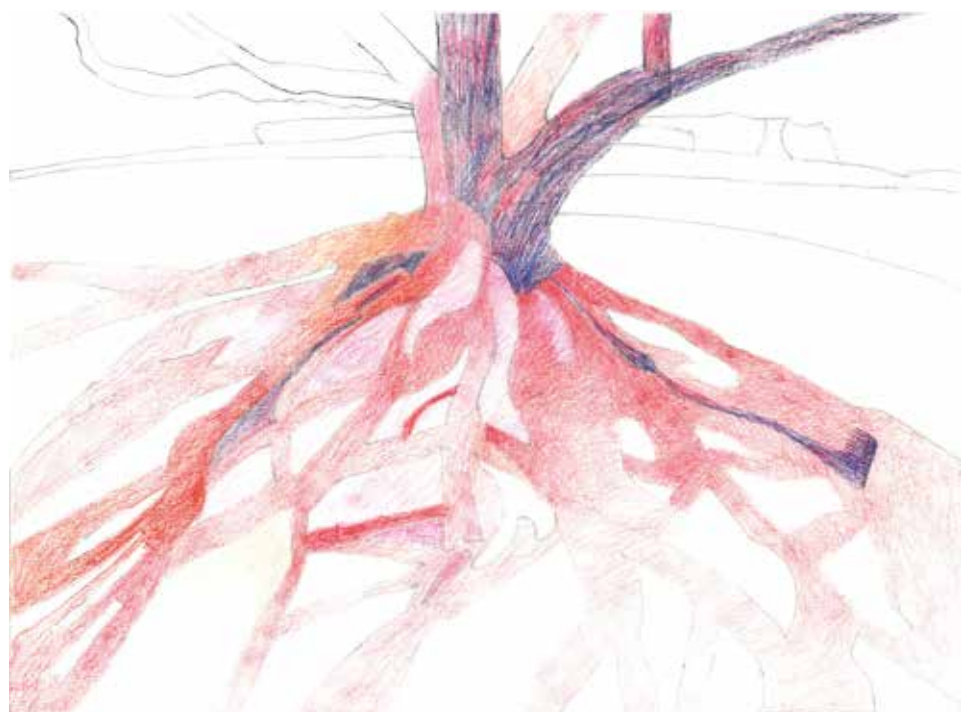

Füzi László

...színek, struktúrák

Gerle Margit újabb rajzairól

Keramikus mivolta visszaüt Gerle Margitra – akkor is, amikor rajzairól, grafikáiról beszélünk. Példaként említem, hogy grafikáit magam a kerámiáihoz való kötődésükből vezettem le, őstípusaikat a kerámiákhoz készített vázlatokban láttam, aztán arról beszéltem, hogy a kerámiák anyagában egyre fontosabb szerepet töltött be nála a papírporcelán, ezt követően figyeltem fel arra, hogy a kerámiaformák kísérői a papírformák lettek, aztán, végül megértettem, hogy munkásságában a kerámiaművészet tárgyai mellett a grafikák önállóan létező jelenséggé váltak. Már nem előképek, hanem önálló alkotások, elveszítették a kerámiatárgyakra való utalásaikat, sajátos formák és sajátos vonalvezetés részesei. Ezen az úton haladva mondom azt, hogy a sajátos formák és vonalak mellett újabb munkáin észrevehetően a színek és a struktúrák uralkodnak...

Igen, a színek. Az elmúlt években készült, az Újlipótvárosi Klub-Galériában bemutatott, s a mostani számunkban is szereplő munkáinak színvilágát a tárlat anyagát értékelő Kozák Csaba pontosan jellemezte: „A hátterek színvilága az orosz konstruktivisták trikolórijára emlékeztet, azaz a fekete-piros-fehér triásza uralkodik a lapokon (bár azokhoz semmi köze, hiszen ezen színek konstellációja egyetlen mozgalomnak/stílusnak/művésznak sem lehet a kiváltsága). Az ágbog fragmentumokban a grafikai lapok textúrájának szövedékén – a fekete-fehér ellentétpárján túl – megjelenik még a vörös, a rózsaszín, a narancsos, a lila, de itt-ott kivillan a zöld és a sárga is. Gerle az egész képmezőt belakja, ám legelőtöbbit a fehér háttér lélegezteti a motívumokat.”

A színek valóban éltetik ezeket a munkákat. Ugyanakkor Gerle Margit jó értelemben vett ideológus művész. Műtárgyai, rajzai a megőrzendő természeti világról beszélnek, munkásságát a biomorph jelzővel látta el. Mindezen túl a szabadság érzete uralkodik a képeken. Az, hogy a mögöttük álló művész kötöttségektől mentesen dolgozik, ennek egyik jeleként mintha több nézőpontból feltáruuló látványt kapcsolna egymáshoz egy-egy lapon. A másik jelnek azt látom, hogy képes túllépni az általa hangsúlyozott „ideológián”. Egyik jegyzetében olvasom: „Amikor betévedünk egy kertbe, vajon úgy gondoljuk, úgy fogadjuk-e el, mint ami hozzánk képest külső dolog vagy inkább valami benső. Ha utak vannak a kertben – valahová vezetnek azok, vagy éppen nem vezetnek sehová. Az elágazások szétészorják az ösvényeket, minden út lehetséges, nincs kötelező irány.” Nos, Gerle Margit minden ideológián innen és túl ezeket az indázó, szétágazó, önmagába visszatérő hálózatokat, az általuk kialakított mozgásokat, ritmusokat, s a rajtuk keresztül megmutatkozó természeti világot tárja fel.

Utak, elágazások, csomópontok uralják a rajzait, elidegeníthetetlenül a csak rá jellemző módon.

Alföldy Jenő

„Szárnyatlan angyal”¹

Bevezetés Dobozi Eszter költői világába

Dobozi Eszter (Cegléd, 1956. április 30. – Kecskemét, 2019. október 9.) ezt a címet adta utolsó, halála után kiadott, hetedik verseskötvének: *A Minden kellene*. Az Ady Endre-i igényesség azt jelenti elsősorban, hogy a költői teljességre vágyakozott a maga puritán voltában. Jelenti egy nem mindennapi tehetség vágyát a boldogulásra, jelenti a kitörést az osztályrészéül kapott szegénységből, jelenti a személyes és a közösségi élet szabadságát, és jelenti magát az életet, amelyhez a végsőkig ragaszkodott, s amelyet felgyorsítva élt végzetes betegségének tudatában.

1996-tól sorsa, az életkörülményeit illetően, iskolavezetői kinevezésével jobbra fordult, de a 2002 közepén rátörő betegséggel – a műtétek s a kínzó kemoterapiás kezelések ellenére – 2019 októberében bekövetkező haláláig folyamatosan a létéért küzdött. Orvosainak – mindenekelőtt a hálaverseiben emlegetett két szakorvos gondosságának, dr. Hajnal Lajosnak (*Színről színre*, 2015; *Mária kertje*, 2019, illetve dr. Oláh Erikának *A hely*, 2014) éveket köszönhetett, s időnként úgy érezte: van esélye a gyógyulásra, de végleg nem sikerült magától elúznia a korai végzetet. A betegség démonját mágiával idézte meg, hogy szembenézhesen vele, s olykor regölvé, máskor keresztény mód az égiekhez folyamodva legyőzhesse. Ősi mintájú verse a *Spirális*, a *Lacrimoso*, az *Időtlen párhuzamok*, a *Kifűj-beszív*, a *Torlódó idő*, a *Behemót*, a Kiss Annával, Nagy Lászlóval rokonítható *Ráolvasó*, és többé-kevésbé minden verse, amelyben a szenvedés bürökpoharától költői módszerekkel szeretett volna szabadulni. Az *Egy zsoltárra* írt verse csak egyike imádságos verseinek, de ez az ének külön említendő a művelődésünkbe illeszkedésével. A Szentci Molnár Albert fordította 130. zsoltárból vett mottó így hangzik: „Tehozzád teljes szívből / kiáltok szüntelen: / E siralmas mélységből / Hallgass meg, Úristen!” Az innét továbbgondolt imádság második szakasza: „Szólítottalak én is / pedig, és hívtalak, / méretlen s gépiesen / folyt a fohászokodás / bűnöséért, elesettért, / magamért oly ritkán: / öntelt lettem, mondván, / kéretlen segíts meg.” Nagy László közismert verse, az *Adjon az Isten szerencsét* zárósorával ellentétben („Nekem a kérés / nagy szégyen, / adjon úgy is, ha nem kérem”), Dobozi bűnbánón visszavonta a büszkeség szavait, mert akkoriban sorjázó gyászai nem engedték, hogy a lírai ént elébük helyezze. Tisztelete Nagy László iránt ettől nem csorbult, ellenkezőleg: szükségét érezte, hogy helyzetét hozzá, költői példaképéhez mérje.

▼

¹ A cím azonos Dobozi Eszter *Illyés Kinga halálára* írt versének címével.

Ha a Szenczi Molnár-idézet a régi magyar műköltészettől, akkor az *Egy népdalra* a folklórtól ihletett vers. Mottója: „Az hol én elmegyek, még az fák is sírnak...” A ritka szavakat is tartalmazó dalváltozat (csenkesz: perjefű-fajta), a Petőfit idéző kép („mögöttem nincs farkas, / fölöttem se holló”) irodalmunk mély hagyományából merít. Kodály befolyása ez, míg másutt Bartók tanítványaként szólal meg (*Variáció Judit szolámára*, vö.: *A kékszakállú herceg vára*). Az irodalom hatalmas értéktárából vett vonatkoztatásai nagyon sokfélék: utalásai a bibliától és a görög mitológia alakjaitól a modernekig, sokoldalúak és jellemzők Dobozi Eszterre. Művelődéstörténeti távlatokban látható, mennyire fontosak neki a maga üdvtörténetébe és kultúrájába emelt női alakok. Nem azért, mert a férfinemtől idegenkedik, hanem mert szükségesnek tartja, hogy bátorságot és erőt merítsen az évezredek során elhanyagolt (illetve egyoldalúan kezelt) női elementum példáiból. Eurüdikétől, Beatricétől a legújabbakig. Szakrális verseinek egyik érdekessége, hogy református létére számos esetben Mária Szent Asszonyhoz imádkozik, s két versében foglalkozik a Szent Kereszttel.

A szeretet, a hit és a remény középponti jelentőségű számára, de a természeti és a tárgyi világ – az emberi alkotás alapformáival együtt – olyan bőséggel és emberi vonatkozásaiban oly sokoldalún van jelen ugyancsak, hogy folyamatosan olvasva verseit, egy percre sem tűnik merő hitbuzgalomnak, amit létrehoz. És az sem valószínű, hogy elméleti megfontolásból választotta a *szenvedésetztétika* néven nevezhető költői jelleget és elvet. Már első kötetében kifejezte együttérzését a szenvedőkkel, a megalázottakkal és megszorítottakkal. Az emberi történelem tanította meg arra, hogy a jót és a gonoszt érzékenyen elválassza egymástól. A szenvedés fokozatait pedig a saját sorsából ismerte meg. Tizenhét éven keresztül kínozza a gyógyíthatatlan betegség, mielőtt végzett vele.

Nem sokkal korábban mutatta ki a vizsgálat, hogy mellében kezdődő karcinóma jelent meg, amikor megtudta, hogy a 2004 őszén Kecskeméten tartózkodó marosvásárhelyi előadó- és színművészt, az egész magyarság művelődési viszonylatában nagy sikerű Illyés Kingát kórházba szállították, mert régebbi eredetű rákja váratlanul elhatalmasodott szervezetén. Egyik előadása alkalmával bemutatták egymásnak a költőt és a művésznőt, s a kölcsönös, mély rokonszenv okán Eszter még többször meglátogatta őt a rákosztályon. A Kecskeméten működő „Asszonyok a kultúráért” társaság Eszterhez fordult, hogy kérje föl a művésznőt egy versmondó est megtartására. A nagybeteg Illyés Kinga készséges örömmel vállalta a produkciót. A kijelölt művészeti előadóterem zsúfolásig megtelt az érdeklődőkkel. Az előadóművészet nagyasszonya Szilágyi Domokos költeményeiből szerkesztett műsorával tartotta meg búcsúját a közönségtől, a színpadi pályától, és – ahogy hamarosan kiderült – az élettől. Eszter érzelmi életére megrendítőn hatott ez az ismeretség. A hősiesség önrallommal végigvitt művészi teljesítményre óhatatlanul úgy is tekintett, mint az előtte álló sors előképére.

A kétezres évekből való Eszternek az a verse, amelyet egy képzőművészeti alkotás, Udvardy Erzsébet *Sárkányölője* ihletett. Ezen Szent György lovag karcsú, fiatal nő képében dőfi le a város lányainak elemésztésére törő szörnyet. Dobozi Eszter ezzel a harcossal, ezzel a lovaggal is azonosult lélekben. Nemcsak imával: a harcot jelképező kopjával is ellent akart állni a legendás szörny huszadik-huszonegyedik századi változatának. Illyés Kingát gyászolva is ezt a küzdeni tudást, ezt az elszántságot emelte magasra, mint valami címerpajzsot. A lényében szelíd költő, külső megjelenésének mintegy ellentmondva, gyakran mondta magáról, hogy lázadó, máskor azt is, hogy „bozótharcos alkat”: látványát sem bírta elviselni a kiszolgáltatottság „behemótjának”. És a behemót nemcsak a betegség jelképe, sajnos emberek is értendők rajta, nemzetünknek szándékosan ártó politikusok és egyéb szellemiségek.

A *Soror Margit arca mögül* és a körülötte keletkezett, hasonló témára írt versek a királyi apja, IV. Béla bűneiért vezeklő, a végletes szegénységet is magára vállaló Szent Margit példájával rendítik meg az olvasót. A vers írásakor (1986 előtt) még egészséges, nem mindennapi érzékenységgű Dobozi Eszter *részvétesztétikáját* mutatják meg. Ez Pilinszkyhez, illetve Dosztojevszkij és Németh László egyes regényhőseihez, illetve hősnőihez közelíti őt. A részvét és az irgalom az, amelynek jegyében a tárgyi közvetítőt Szent Margit személyében jelöli ki e korai versciklusában. „Meghalt a Bárány” – idézi a királylány gyászolót, és a költő mintegy magára veszi a kínok palástját. Húszévesnél alig lehetett idősebb, amikor ezt írta: „Margit-palástom hasadoz / s nem gyöngyök a nyüvek”. A verset író alany és a megnevezett személy mint a mű tárgya között önkéntelen megfelelést sejtünk – de az életszentséget tisztelő Dobozi Eszter részvéte nem pusztá önkínzás. A mű példázat és jelkép, de a benne rejlő indíték a realitás talaján maradó érzélem és gondolat, nem pedig öngerjesztő szerep. Ady *Szent Margit legendája* című versének sorait idézi Eszter a *Margit legendájának* mottójában, s a költő Ráskai Lea XVI. századi, részben szájhagyományok, részben kolostori följegyzések alapján megírt életrajzának motívumait használja föl. Érezheti a modern lélektan ismeretében, hogy az olvasóként nagy átéléssel magára vett öngyöttrés a huszadik század vége felé legalábbis anakronisztikus, és ezt a *Soror Margit arca mögül* szolid öniróniájával helyezi el felvilágosult szerzői tudatvilágában. De nem engedi, hogy Margit-képe a korabeli, cinikus szemlélet martaléka legyen. Egy újabb ellenversben azt olvassa ki a legendából, hogy a vezeklő királylány nem csupán jóságos üdvösségkereső volt. A gyűlölet is hajtotta, hogy királylányi szépségét Margit egy mosdatlan koldusnő rongyaira váltsa, amiért apja, IV. Béla mirtuszkoszorús érdekházasságra szánta őt egy ismeretlen lovaggal, aki majd kopját tör érte, s megöl valakit. Ez bírta rá Margitot a Dobozi Eszternek oly fontos erkölcsi lázadásra. Egy mélyebb értelmű jóság lázadt föl benne a hatalmi érdek, s a kegyelem a kegyetlenség ellen.

A *Minden kellene* kötettel lezáruló életmű költője mindig a minőségi elv által kiszűrt totalitásra, az írói és a pedagógusi hivatás teljesítésére, az élet és a költészet egységére vágyott, olyankor is, amikor látszólag „parányi” dolgokban (vö.: *Egy parány énekel*), apró részletek titkaiban merült el. Sokáig szűkös életkeretei között a létteljességek inkább a kulturális-esztétikai, mint jóléti vagy rangbeli változtatásra törekedett. A szakmájában kiválóan képzett, értékisztelő értelmiséghez tartozott, de nem az „elitbe” sóvárgott. Egyik legfontosabb szellemi vezetőjével, Németh Lászlóval mondva, kettős életberendezése: írói és pedagógiai hivatása egyaránt üdvösség-ügy volt számára. Az *Egy* című, első kötetének nyitóverse az *Üdvtan* (1986). Mivel az üdv (üdvözülés) maga a maximalizmus, szinte mindig elégedetlen volt a teljesítményével. Ennek egy villanásnyi, de örömteli feloldását jelzi az Ács Margitnak ajánlott *Babérnyár*, a 2013-ban elnyert Magyarország Babérkoszorúja díj meglepetés-örömeinek verse: a „hajtott egy rózsató is” Arany *Epilógusának* „kis virágaira” utal.

Sorsában a huszadik és a huszonegyedik század fordulójáig tartó, a költő idealizmusát rosszul tűrő, ha ugyan nem tiltó irodalmi korszak nyűgjeit vigasztalanul viselte sokáig. Nemcsak mert lelkierejét az alulról jött értelmiségi kényszerű alkalmi munkavállalásai korlátozták a művészi alkotásban. Családtörténetében az elmúlt bő fél-száz éve során, úgy érezte, túl sok történelmi elszámolnivalója gyűlt fel, s ennek nyomasztó terhétől csak úgy szabadulhat meg, ha kiírja magából. *Tíz körömmel* című szociográfiája is közérdekű ebből a szempontból. S mert igaz költő volt, azt az alapélményét is állandóan ki kellett fejeznie, amitől az ideológiai erőszak sokáig meg akarta fosztani: az istenhitet és Jézus imádatát. Nem nevezném „vallásos költőnek”, annál több volt, akárcsak Pilinszky: a profán dolgokra is kiterjedő hitet és szeretetet vallja (‘költő és református’, ahogy Pilinszky ‘költő és katolikus’). A helvét hitű Dobozi négy, „kis szonett” formájú énekekben írta meg Weörest idézve *Kereszt* című kompozícióját (szakaszolása a 4 4 3 3 helyett: 4 3 2 1), s Máriához könyörgött, mint a „pápasták”, és olykor a reformátusok ószövetségi haragú istenéhez folyamodott. Gyakori fohásza volt Dávid 35. *Zsoltárának* e sora, ha oktalanul bírálták, vagy kirekesztően bántak vele: „Perelj, Uram, perlőimmal”.

Egy példaember a sokból, akit különös rokonszenvvel állít elénk: Teleki László, a reformkor, a 48-as forradalom és a 49-es szabadságharc és az ellenállás egyik legvonzóbb egyénisége (1807–1861). Korából kiemelkedett bátorságot, önfeláldozást és diplomáciai bölcsességet egyesítő képességeivel. Már a harmincas évek reformországyűlésein feltűnt jól végiggondolt, radikális felszólalásaival. A szabadságharc idején s a bukás után is kapcsolatokat épített ki Nyugat-Európában, és az emigrációban élő Kossuth hazai szövetségeseiként, mai szemmel nézve, hiszem, a helyes megoldást képviselte a kiegyezésre készülő Deák Ferencsel szemben. 1861-ben a magyar radikális ellenzék első tekintélyeként írta meg országgyűlési levelét Ferenc József császárnak. Értesülvén, hogy elárulták, s a császári hatalom az elfogására

készül, az országgyűlés előtti napon föbe lőtte magát. Politikai érzéke írói tehetséggel párosult, a köztudatban hiányosan elerjedt életművéért és eszméiért Illyés Gyula állt ki, de a páratlanul tisztán látó politikust mindmáig nem értékeljük eléggé. Figyeljünk föl nemzetiségpolitikájára: „Liberté, égalité, fraternité nem elég. A népek nemzetiségi életet akarnak élni.” Ez az igazi korszellem, Illyéssel mondván: ez a *Haza a magasban*. A történelemből is diplomázott Dobozi Eszter fontosnak tartotta, hogy Telekire a vers eszközével emlékeztessen: „csak így maradhat az, ami lenne, ami volna / tagadni már a hányszor odakínált megadásoknak / a tisztas és üdvös kompromisszumoknak érveit / csak így lehet / lőtt sebbel”. Legszívesebben egyénenként kérném a történelem tanáraitól: hallgassanak Illyés Gyulára, Dobozi Eszterre, tanítsák Teleki Lászlót.

Mária mint a keresztényi áldás és kegyelem szent anyja, ugyancsak jelentős verseiben és versciklusaiban jelenik meg. A költő kevesellte a protestáns vallásgyakorlatban a szenvedők istápolójának szóló imákat, ugyancsak az őt megjelenítő faragott képeket, szobrokat. Kedvenc imádkozóhelye a kecskeméti arborétumban álló templom melletti „barlangszerű, apró kápolnában” álló Mária-szobor volt, ahol „lázás xéniák, fáradt margaréták / horgadnak csomókba, koszorúkba fojtva” a Boldogasszony kegyére vágyva, őrizve az isteni közbenjárására áhítózők keze nyomát (*Tétova himnusz*). További Mária-versek: *Mária kertje*, *Az én üdvözlégy Máriám*. Ez utóbbival kapcsolatban hadd valljam meg: különös jóézés töltött el, amikor megvallotta, hogy nem ismeri a katolikus imádságot, s én taníthattam meg neki az Üdvöz légy, Mária szövegét. Barátnőjéhez írt, *Kerengő* című verse (Áginak ajánlva) közvetve ugyancsak a Mária irtalmasságáról szóló versek csoportjába tartozik.

A hitéből fakadt versei nem azt az ájtatos műkedvelőt mutatják, aki a művészetet a vallás szolgálólányának véli. A testi-lelki megpróbáltatások hívták életre műveit. A 20. század költészetében a már említett, pogány kultúrát megtartó, katolikus Nagy László, továbbá Pilinszky és Dsida Jenő mellett a református Ady, Jékely és a nem csak keresztényi (evangélikus), hanem legalább annyira buddhai szívű és észjárású Weöres Sándor volt legfőbb példaképe. Ő a legnagyobb titkok kérdéseire kérdezőknek valószínűleg az *igen és nem* buddhai formulával válaszolna. A buddhai vonzáskörbe tartozó, törzsi költészetet magas szinten tolmácsoló (véleményem szerint „nem vallásos, nem istenes, de hívő”) Tornai Józsefnek szóló episztola jelzi, hogy a neki is verset ajánló Dobozi Esztert is el-elfogta a kétely szenvedéseinek egy-egy mélypontján, de az alázat még mélyebb volt benne – egy határig. Nem írta le, de utolsó napjainak egyikén így fakadt ki: „a Jóistenre is haragszom, annyira fáj mindenem!” Valóban, lázadó volt, ha olykor ilyen megdöbbenően gyermekin is.

Tornai József Eszternek is, nekem is barátom volt, heti rendszerességgel hosszan beszélgettünk, míg Pestre jártam, kávéházban, később, miután visszavonultam Kecskemétre, már csak telefonon. A bámulatosan művelt költő

'szabadgyetemének' is tarthattuk öreg barátunk eszme-futtatásait, visszatérő, de kimeríthetetlen témáit, racionalista idealizmusát, a legbonyolultabb összefüggéseiben feltáruló univerzalizmusát. Egyik legintellektuálisabb, egyúttal „bartókian” ösztönös költőnk három hónappal túlélte Esztert; kilencvenkét évet élt. Gondolati bőségtárából mindketten sokat merítettünk. Több mint két évtizedes szellemi kapcsolatunk számomra a sors ajándéka volt. Jézushoz furcsamód ő vitt közelebb: annyira tagadta (általános humanista alapról), hogy önkéntelenül a Megfeszített ügyvédje lettem. Eszter inkább megbocsátón hallgatott vitánkról: neki nem kellett Jézus-hitéhez sem ilyen furcsa, sem semmiféle ajánlólevél.

Eszter nem csak alkati szerénysége miatt beszélt arról utolsó tévényilatkozatában önironikus keserőséggel, hogy – ismét Arany Jánossal mondva – „mily temérdek munka várt reám még”, s ehhez képest „mily kevés, amit beválték”. Azért is, mert *A Minden kellene* verseskötvény címének leírásakor, hatvanharmadik évében már érezte: kevés ideje van hátra végzetes betegsége miatt. „A Minden kellene” címszó – ekkor már egyértelműen – nem csak a világ természeti, tér- és időbeli, kulturális és társadalmi teljességét jelentette számára, hanem mindazt, ami ezeken felül a mindenséget átfogó Lét spirituális hatáskörébe tartozik.

Az első pillanatra nagyralátónak tetsző cím voltaképpen a hívő „keresztyén” *alázatának* szava, amelyet nem csak Istennek tartott fenn (róla első verskötete, *Az Egy* [1986] óta szól közvetve és közvetlenül). E tulajdonságát az emberi érintkezésében is kifejezte. Segítőkéz és önzetlen volt, őszinte is, noha nem szívesen „adta ki magát”. Gesztusai felejthetetlenek. Amikor nem sokkal megismerkedésünk után a vezetése alá tartozó kecskeméti Kodály Zoltán Ének-zenei Iskolában fölkerestem, föltűnt, hogy irodája ajtaján nemcsak kolléganőit, hanem férfi munkatársait és tanítványait is maga elé tessékeli, s széles kézmozdulattal jelzi a jövevény iránti előzékenységét. Egy első osztályos kislány, a folyosón vele szembe jövet, megsimogatta karját, s ő hasonlóan viszonzta. S bár publicisztikai írásainak egyikében-másikában erélyesen kiállt a nők egyenjogúságáért (az általa is megbecsült Fekete Gyulával is vitázott), sosem láttam őt a túlzott feminizmusban elmarasztalhatónak; mindig ügyelt arra, hogy elsősorban a szakmai-hivatásbeli illetékesség és az elvégzett munka értékrendjében használja föl a tantestület szavazása által 1995-ben elnyert intézményvezetői státusát. Ez is egy örömpillanata volt sorsának, akárcsak húsz évvel korábban (közgazdasági szakközépiskolai érettségije után) a szegedi JATE-n nyert fölvétele a bölcsészkar irodalmi-történelmi szakára. Mondhatni, kiharcolta lehetőségeit az egyre nehezebb munkára. Más iskolákba is meghívták módszertani bemutatóórák megtartására. Ha olykor lázadozva is, hivatalos feladatait, éppúgy, mint önkéntes vállalkozásait, rendre elvégezte. Magába fojtott – de publicisztikákban kifejtett – ellenkezései főként a tanügyi bürokrácia és a tantervi változtatások kapkodó, szakma- és diákellenes intézkedései ellen szóltak. Munkáját a nemzet szolgálatának tekintette. Ugyanezt költői-írói munkásságá-

ról is elmondhatjuk, de e kétféle tevékenységét élesen elválasztotta egymástól. Elhárította magától, hogy műveit előadják az iskolai rendezvényeken, inkább önkéntes szavazók fölkészítésében vett részt. Örömmel vette viszont, ha a kecskeméti Katona József Könyvtár irodalmi műsoraiban, a *Forrás* folyóirat gárdájával együtt fölkérték szereplésre, a Katona József Múzeumba megemlékezésre, az Erdei Ferenc Művelődési Otthonban kiállításmegnyitóra vagy vidéki, olykor erdélyi, szerbiai-magyar előadóestekre. Munkahelyén csakis az iskola ügyeivel foglalkozott, és ha irodalmi műsort szervezett munkatársaival, akkor kívülről meghívott írókat, költőket léptetett föl. Ez nem vonatkozik az iskola ének-zenei műsoraire – a diákok és a tanárok zenei gyakorlatát fejlesztendő, igen gyakran szólaltatta meg a kórusokat, egyéni és együttes hangversenyeket. Büszke volt arra, hogy igazgatói éveiben országos és nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő zenészek tanultak az iskolában, például Pusker Júlia és Pusker Ágnes hegedűművészek. Zeneszakos szüleik a tanári karhoz tartoznak.

Írói terveit nem tudta olyan mértékben teljesíteni, mint szeretete volna, de kerek életművet hozott létre kiérlelt, egyéni stílusával, kulturált témavilágával, keresztényi és kantiánus erkölcsi világrendjével. Utolsó verseskönyvének körülbelül a feléig jutott el, harmadik regényének csupán a tervéig. *Búcsú a szociográfiától* című esszéje és Zsille Gábornak adott interjúja szerint idő hiányában le kellett mondania a riportírásról – pedig pl. *Csak a napnyugtát nízttük* címmel írt, a háború végén Keletre hurcolt tiszaladányi lányok és asszonyok sorsáról írt riportkönyve (Csokonai Kiadó, 1991) a magyarság történelmi emlékezete szempontjából is fontos, megrendítő mű. „Az év könyve” díjat elnyert *Tíz körömmel* című, a kárpótlási törvény bonyodalmairól szóló művével is bizonyította otthonosságát a magyar földművelő társadalom megviselet életében (1995). Lehetett volna újságíró: ceglédi középiskolájának diáklapjában 1972-től többször közölték írásait, s közírói képességeit az egyetem lapjában, később országos fórumokon is kamatoztathatta (pl. a *Hitelben* és a *Napjainkban*, ahol a Gulágra hurcolt magyar asszonyokról írt szociográfiáját közölték). Az egyetemi szerkesztőségbe járástól és a publicisztikai állásról azonban másodéves hallgatóként letett, mert nem tűrte az újságírók között elterjedt politikai cinizmust és a férfi kollégák bizalmaskodását.

Hogy miért mondott le a szociográfiaírásról, azt is Zsille Gábornak adott nyilatkozatában fejtette ki: ez a rengeteg időt, utazást, kutatást és kapcsolatteremtést igénylő műfaj az igazgatói, költői, regény- és esszéírói munkával kitöltött idejébe már sehogyan sem fért bele, nem beszélve 2002-től kezdődő és szakaszosan romló egészségi állapotáról. Az engem 2007-ben kétszer is meglátogató stroke és lábam bénulása is nehezítette sorsát. Esszéinek gyűjteménye (*Kísért a lehetetlen*, 2014), valamint két regénye (*Túl a rákbarakkon*, 2008; *Sánta Kata*, 2009) így is megmutatja gondolatainak esztétikai és etikai értékét, több műfajra kiterjedő figyelmét. Elsősorban a költő Dobozi Esztert szeretném előtérbe állítani, de nem hagyhatom

szó nélkül *Túl a rákbarakkon* című regényét. Hőse egy értelmiségi nő; nem az ő alteregója, csak néhány alaptulajdonságában és a rákkal folytatott küzdelmében hasonlít rá. Szociográfiai alaposággal, fejlett életfilozófiával és visszafogottságában is lírai mélységben tárja föl a biztos, közeli vég tudatával élő asszony lelki történéseit. Szeretné felgyorsítani, a végletekig sűríteni életét. Az ember arra született, hogy rárótt vagy választott feladatát teljesítse – ez a mű summája.

Van Eszternek verse, amely a maga tömörségével egészében aforizma – ilyen az élete utolsó nyarán írt kétsorosa, az *Epigramma*: „Kettétörtek? Vannak lények, kiknek a teste / kettőzött erejű, s kettévágyva is él.” Mint a *Rákbarakk* című regény hősnőjének, az ő betegségének is voltak reménykeltő szakaszai, de amikor ezt írta, talán már annyi tartaléka sem volt szervezetének, mint az általa hosszú hetekig istápolta Illyés Kingának. De abban egyeztek, hogy az utolsó percig valaminek a szolgálatában éltek – a hivatásuknak.

Ismeretes Karinthy Frigyes *Találkozás egy fiatalemberrel* című novellája – nevezhetjük filozofikus humoreszknak is – amelyben az író meglett korú önmagát a tizennyolc éves egykori önmagával szembeállítja. Az ifjú hasonmás számon kéri a felnőtt férfitől kamasz álmainak, terveinek, reményeinek valóra váltását. A sarkutató célba érkezését, az óceánrepülés világszenzációját, a teljes társadalmi szabadságot, a közegészséget, az általános jólétet és a közéletben kiharcolt igazságos jogviszonyokat, s mindezek legfőbb jutalmául az íróért önzetlenül rajongó feleséget, az imádni való Nőt.

E novella ifjú férfi szereplőjének diáklány változatával vitatkozik Dobozi Eszter, *Találkozás a fiatalával* című, tizenhat soros parafrázisként megírt versében. A költő úgy találja: élete folyamán nem a felnőtt asszony vallott kudarcot sok mindenre hivatott reményeivel és terveivel, hanem a tizenhat éves kamaszlány. Mert *túl sokat várt az élettől* s a költészettől egyaránt, s most látnia kell erőfeszítéseinek gyér eredményeit. Nem teljesítette küldetését, és a boldogságot is elszalasztotta. Közbevetve: költő és író életművéért a múlt század végétől haláláig, 2019-ig kapott elismerései, díjai és az írószövetségben megszavazott tisztségei cáfolják ezt, de tudomásul kell vennünk fizikai és lelki fájdalmaitól alácsúszott közérzetét. Az is igaz: költői fogadtatása az 1990-es évtized közepéig, éppen a bizonyítás másfél évtizedében – épp, amikor a legégetőbb szüksége lett volna a szakmai visszaigazolásra – meglehetősen hűvös volt. Első verskötetét (*Az Egy*) harmincévesen, 1986-ban vehette kézbe a Magvetőnél, a költőként ismert Deák László szerkesztésében, miután a Kozmosznál évekig fektették a fiókban kéziratát, majd kétévi várakoztatás után értesítették, hogy eltekintenek a kiadásától. A Kozmosznál sokáig harcolt a versek nyomdai megvalósulásáért a kézirat gondozásával megbízott szerkesztő, Rózsa Endre, a Kilencek társaság legkorábban meghalt költője (1941–1995), de hiába föl-lebbezett főnökeinél. A kézirat nyomtatásban sosem látott napvilágot. Első megjelent kötetét (*Az Egy*, 1986) néhány kritikusa kedvezően fogadta (főként Csiki László

és Vasy Géza), de akkoriban tetőzött a groteszk divat, s ez nem kedvezett Dobozi klasszikus műveltségen nyugvó hagyományosságának. Sok évvel ezután írta a költő *Egy sem groteszk* című versét, rámutatva a teremtés dolgainak okos és szép rendjére, szép és rít egyensúlyára – nem visszavágásként: védve igazát. Az első kötet mérsékelt fogadtatása után további könyvei sikeresebbek voltak. Újabb köteteknek kritikáiról nem áll rendelkezésemre kellő adattár, de a Szovjetunióba hurcolt magyar nők szociográfiája, valamint a *Túl a rákbarakkon* című regénye és az *Ahogy ő néz, ahogy ő lát* című, 2015-ös válogatott és új versek köteté méltató kritikákat kapott, például Ekler Andreától, Erős Kingától, Bakonyi Istvántól.

Második kötetében jelent meg 1995-ben díjazott műve, a legnehezebb formaművészeti kívánalmakat teljesítő szonettkoszorúja, az *Egy parány énekel*. Az istenkeresés és párkeresés összefonódik a rendkívüli érzelmi töltetű, egyben bölcséleti mélységű versciklusban. Van már tapasztalata a szerelemtől, de *A Minden kellene* 2019-es kötet cím majd az ekkori vágyra tekint vissza huszonnégy év távlatából, közvetlenül a halál előtt is vállalt maximalizmusával: „A boldog megszűnés milyen lehet, / ha ő megszólít majd, s túlról izen? / Az érintését máris ismerem. / Húron miként egy hullám átzizeg, // ilyen, de így fut át borzongatón / gerincemen, velőn, csontok falán / agyamba, s megpihen egy sejttagon. // Ki legbelül fészkel, rá itt találsz: / Téged kiált – ki benned legvalóbb –, / kutat, s mint vad tivornyán, oly falánk”. – Ez erotika a javából, és közben átváltozás, transzcendencia, a testiségben az átszellemült, boldog megsemmisülés. (Az idézet a szonettciklus VII. darabjából való.) A tudat az érzésnek árnyéka lesz csupán, az egyesülés visszafordíthatatlan, csak kérdésben lehet beszélni róla: „Lehet-e még kettőnkől szólni?” A *kettő* már itt varázsszóvá lényegül át; következő kötetében, a *Kettőtzetben* (1996–2001) új tartalmat kap, mint az emberi pár megnevezése, de földereng valami harmadik is, ami megint „Az Egy”-hez vezet, a költői életmű első kötetének címével mondva. Az asszonytestben egyesülhet a *kettő*, eggyé válván a női és a férfi sejt, s majd a „parányból” megszülethetik a harmadik, a gyermek. A parány, amely a nagy kozmosz nélkülözhetetlen részeként „énekel”, egyúttal a Mindenséggel szembeállított költő személyére is értendő, nemcsak az életet tovább adó összejtre. Mindez együtt jelenik meg a szonettkoszorú körforgásszerű rendjében. Mindez „csak” képzelet, a valóságban Dobozi Eszter sosem szült gyereket, nagy bánatára. A teljesség költőileg valósult meg. A *hiány* vajon a létezés tényei közé tartozik? Csak kérdezem, válaszom nincsen. De a költészetben – nem csak ez a mű mutatja – lehetséges. („... és úgy nézek farkasszemet / Emberarcú, a hiányoddal” – József Attila: *Bukj föl az árból*.)

Társadalmi helyzete rosszul kezdődött. Gazdálkodó, kistulajdonosi származása miatti első pofonja kisgyerek korában érte: „osztályidegensége” miatt nem vették föl az óvodába. A gyermekdalokat nem hasonló korúak társaságában s nem képzett óvónői irányítással tanulta meg, hanem a rádióban hallgatott gyermekmű-

sorokból, a családban pedig főként anyai nagyszüleitől, akiknek Cegléd melletti tanyáján általános iskolás életszakaszának nyarait töltötte. Felnőttén úgy válaszolt erre, hogy a Kodály-iskola igazgatójaként külön gondot fordított a népdalok tanítására, meghonosította a fakultatív néptáncoktatást, országos sikerre vitte az évről évre megújultan szervezett gyerekkórusokat, műzenei és népzenei ihletésűeket egyaránt (főként Durányik László kórusvezetésével, Pusker Imre orgonaművész és karmester vezényletével). És azt is itt említem meg, hogy Dobozi Eszter a költészetében is igen komolyan vette a *bartóki és kodályi elvet*: az előbbi az ősi népköltészet és modern világzene, utóbbi az archaikus-népi és klasszicista-modern hagyományát egyaránt szervesen vegyítette számos versében, s ezeket Dobozi a zenéből is jól ismerte, nemcsak a bartóki irányzatú irodalomból. Hadd hivatkozzam ismét bartóki, illetve Balázs Béla-i hatásra írt, de a költő saját lelkületét is kifejező versére, a költő kora ifjúságának vágyait és kísértéseit, végzetes szorongásait és félszeit a párválasztásra vonatkoztató, a *Variáció Judit szolámára* című költeményre. Íme egy részlet az operai Judit szerepét-sorsát költőileg átértelmező vallomásából: „mintha csak én érkeznék meg tájaimra / a torkokra forrt énekek / megszólalnak újra – már-már fülemben – bár hallhatatlanul / és asszonyok vonulását látni / végig az elvarázsolt termeken / asszonyok szótlan vonulását / mintha csak én ereszkednék vissza álmaimba / léptük üteme már az enyém” (Az egy című kötetből, 1979–1984).

Hátrányát fokozta, hogy keserves otthoni viták közepette kellett megharcolnia alap- és középfokú tanulmányainak folytatásáért. Az értetlen öregek értékrendje szerint az olvasás semmittevés, a tanulás pihenés, a jó bizonyítvány fényűzés a földműveléshez képest. Nyári munkákkal megtoldott diákkorában egy kereskedelmi szakközépiskolában szerzett középiskolai érettségit. Érdeklődése elsősorban a humán tárgyakra irányult, de tizenhat évesen megnyert egy földrajzi tanulmányi versenyt, és a többi tárgyban is jól teljesített. Ugyanebben az évben részt vett az iskolai diákújság szerkesztésében, és volt olyan riportja, amelyet a rádió fölvelt műsorába. Szennvedélyes olvasó volt süldőlánykora óta, s nemcsak az irodalomórakon és a takaró alatt, zseblámpás éjszakai olvasással megismert szerzőket részesítette előnyben, hanem a távoli tájak, népek és életformák és kultúrák is érdekelték. A magasság lelki alkatából eredően vonzotta: minél jobban rálátni a világra, s minél föntebbre törni az ismeretekben és azokon túl, egy „másik térbe-időbe” a csak vertikálisan elérhető és legfeljebb az éjszakai csillagok távlatában szemlélhető, magasabb létezés honába – lásd pl. *Fénycsipeszével áthelyezett* című, hexameterekben írt versét. Csupa szorongás ez a mű. Az emlékezet olyan képzet-társításokat hoz felszínre, ismeretlen erők hatására, hogy menekülésre készítenek léleekben. „Eltört az űzöttségnek riadalma” – az embernek a norvég expresszionista festő, Munch *Sikolya* tolul eszébe. Bezártság és űzöttség kavargó a lírai én közérzetében, s kiszolgáltatottság: „A tágasság is börtön. S a zárka örök. Vágy / és akarat semmit se jelent.” Az arctalan veszély, bár a tünetek a bezártság iránti iszonya is

utalhatnak, a lét nagy körforgásával hozható összefüggésbe: „Hány élet virul el, hány / ébred egyetlen alakba, s hány az idő? A kialvót /s újra meg újra jövendőt el sose vesztheted immár”. Vajon hány ideje van a létnek? Ha egynél több, az reinkarnációt föltételez, azt, hogy nincs kiút a létkörforgásból, s Buddha szerint ez okozza szenvedéseinket. Félelmetes ez a vers. A főként klasszikusokon nevelt ízlés egyszer csak átadja helyét a modern egzisztencializmus kegyetlen önfeltáró kényszerének. A mottó a hindu kultúrkörből származik, Jacques Rabamanjara költő és politikus írta: „Az emlékezés szép Hercege / kezét vállamra teszi”. A Dobozi-versben ez a herceg nem ilyen gyengéd.

Nézzük egy másik költeményét, a *Milyen földrészek virulnak* címűt. Rosszulléteinek egyikén írta 2015-ben, miután mentők vitték a megyei kórházba, s már le tudta írni azt, amit a fájdalomcsillapító hatása alatt elképzelt. A tudatban olyankor nehezen ellenőrizhető képek tolonganak. Így emlékeztet a helyzetre: „...s mint a múltam, / úgy fáj a lélegzés s a lenni bármi áron”. Az élni akarás kipréseli belőle a látomást arról, mire gyerekkora őt vágyott. Az álomképekben a Himalája és az Andok lábánál csücsülve „A Föld isten-anyja”, illetve a „Türkiz-istennő” ropant ormait szeretné ismét szemlélni elragadtatott képzeletében. A szabályos és a megfordított szonettpáros ezúttal nem szorongásvers – meghitt inkább, ha nem is idilli, mert alvó társához intézi magánbeszédét: „Tebenned milyen földrészek virulnak?” – Vágyálma volt az utazás, és velem csak két szlovéniai útra talált alkalmat, belföldön éltük ki utazhatnánkunkat.

Számos verse mélyen megfogott engem, s ha sok kedvencemből egyet kellene választanom, e pillanatban a *Szólongatót* választanám. A mű részben Hölderlin *Patmosz* című, kulturálisan is hatalmas távlatú művének ihletésére született. Szerzője magát az Úristent szólongatja, a nagy hitű, görögségbe szerelmes német költő közvetítésével. Ezúttal is fontos a mottó, a *Patmosz* soraival: „Közeli / s megfoghatatlan az Isten. / De ahol veszély fenyeget, fölmagaslik a menedék is” (Kálnoky László fordítása). A „menedék” pedig nem lehet más ebben a viszonylatban, mint megérzése valamiképp Isten jelenlétének. *Patmosz*: egy elképzelt, édenszerű görög boldogságsziget, amelyet egy másik valóságba vágyóknak találnak ki maguknak a test, a lélek és Isten harmóniája színhelyül.

Eszter vonzódása a gigantikus, isteni magasságokhoz és a végtelen távlatokhoz kiegészül a parányok s a természeti világ végtelen nagyságrendjének csodálatával, a lepkék, gyíkok, rovarok, az apró, kipattanás előtt megfeszülő rügyecskék, a kristályosan csillogó ásvány- és kőzetdarabkák megismételhetetlen csodáival. A „másolhatatlan” és az „ismételhetetlen”, és ezek tágabb fogalomköre a legfontosabb szavai, jelenségei közé tartozik. Minden érdekes és főlemelő, ami „Egy” – ami egyéni része a teremtésnek. Mert „van a tárgyaknak lelkük”, ha a „Sunt lacrimae rerum” babitsi szentenciát kissé módosítva értelmezzük.

Ars poetica című költeményében adja kezünkbe a természeti szépségből leszűrt esztétikum iránti, eredendő vonzalmának kulcsát (ld. a *Kettőztető*, 1996–2001 kötetben). „Kérdezd, a bölcs sziget / partjait mért csipkézik kövek, / s miért oly simák, göcsörtjeiket / miféle törvény formálta, / miért a sok véletlen csiszolta idol, az emberi kéz marta-véste-vájta / kisplasztikákhoz fogható torzók, / s miért hogy bennük démonok / madonnák, daliák bujdokolnak, (...) miért az áramvonalas kúszó, / sikló, szökdelő s rohanó testek / isteni arányossága, miért; / „a természet nem pazarol” – miért / hát e tobzódás – színekben, hangokban, / eszményi alakzatokban! / Kérdezed? Miért, hogy fogva tart, / hogy nyugton évezreken át se hagy / ama bizonyos / „szent feleslegesség”!

A Google tudástára szerint az a szállóige, mely szerint a költői mű, a többi művészettel együtt, „szent feleslegesség”, Sántha Attila erdélyi költőtől ered. Talál ez az állítás, jó lenne, ha köztulajdonná válna. Dobozi Eszter is a Google-ban talált rá. Érzékeinkhez és értelmünkhöz szóló levezetést dolgozott ki hozzá költői hitvallásában. Ahogy Bakonyi István kritikus állapította meg (*Tiszatáj*, 2015), Babits *Esti kérdéséhez* hasonlóan egyetlen, hosszú kérdést tesz föl a vers, azzal az eltéréssel, hogy Dobozi felkiáltó jellé egyenesíti ki az utolsó sort. (Ebben Nagy Lászlót követi, aki a *Ki viszi át a szerelmet* kérdései közül az utolsó két sor kérdését kiáltásra váltja, így: „S ki viszi át fogában tartva / a Szerelmet a túlsó partra!”) Szuggesztív hatása van ennek az írásmódnak, illetve hangzásnak. „A természet nem pazarol” – a maga helyén igaz – tudományos szállóigét cáfolja a kiáltással fölerősített kérdés.

A kirkegaardi rettegést már kiskorában megtanulta, ahogy verseiből látható. *Félni kell* című, 2003 körül írt versében az a jelenet merült föl a közösbe terelés éveiből, amelyben a saját földjéhez ragaszkodó Dobozi nagyapát testi fenytéssel fenyegetve „győzték meg”. Eszter így elevenítette föl évtizedekkel később fölmenőinek szavait: a lesújtó rendeletek végrehajtói „hatalmasan csak ültek, ültek, / ültek, mint akik már birtokon / belül, terpeszkedtek az asztalunk körül. (...) / Tiéd azóta az intelem: itt merő / veszély az otthon, s félni kell házadban is.” Jókora verscsokor szedhető össze az életműből, amely a gazdacsalád megpróbáltatásait tanúsítja. Igazságtalanság az igazságtalanságban, hogy Doboziék, illetve az anyai ágon Kökényék gazdasági helyzete távol állt a „kulákok” besorolásától. Ám a káderezők szerint, akinek némi földtulajdona, szőlője, igásállata volt, az már a nép ellenségének minősült az osztályharc tébolyában. Hát még ha kilesték, hogy a gazdáék templomba járnak. Ha agitátorok jelennek meg, konokul hallgatnak, vagy értetlenül hümmögnek. Az apa, Dobozi Ferenc ott is hagyta a közös gazdálkodást, egy malom munkásaként hasznosította a gabonatermesztésben szerzett tudását, s maradék erejét a háztáji munkára fordította. Az anya (született Kökény Eszter) varrónóként talált pótmunkát. Íme néhány beszédes verscím: *Lappangani; Ház a XX. században* (mottója Szenci Molnár Albert 79. zsoltárának fordításából való: „Öröködbe, Uram, pogányok jöttek”); *Száz év a tanya-*

házban; Szégyen és glória; Fölégetett kertben; Félni kell; Legendatemető; Imperátor – és ígytovább.

És mégis a gyerekkor volt Eszter életének aranykora. Ekkor olvadt egybe lélekben a nem mindig barátságos, de változatos természet szépségével és életadó bőségével, tájaival, színeivel és adakozó, termőre forduló megújulásaival, ismerős és meglepő dolgait váltogató rendjével. A növényzet, az állatvilág, a kölyökállatok és a vadvirágok, a fák, a föld és a folyók, tavak mind elevenen és bizalomkeltően tűnnek föl számos versében, sosem csak mint látványok, hanem mint megismételhetetlen látomások, a világ értelmes rendjének és az isteni teremtésnek a kifejeződései, a szüntelen változásból felragyogó, örök dolgok. A lények – szobrászok tudják: a kövek is – együtt csiszolódnak, alkalmazkodnak a spirituálisan érintett művészegyéniséggel. Így van ez a Buda Ferenc verséből idézett „*Homok-haza*” (vö.: Dobozi: *Kiskunság* és Buda Ferenc: *Himnusz haza*) s a távolibb, magyarok lakta tájak esetében is, Erdélyestül-mindenestül. Dobozi Eszter egyik legfőbb erőssége a természetélmény átváltozása lelkiséggé, a szavak zenéjévé, szóképekké, a teremtővel létrejött kapcsolattá. Történik ez verseiben irodalmiasság, mesterkéeltség nélkül, a költemények egy csoportjából kirajzolódó család történetével, halottjaival, a többiek között a csak hírből ismert, a háborúban tizennyolc évesen odaveszett nagybátyja, Dobozi János emlékével. A korszak költőinek legcsaládiasabb költőegyénségei közé tartozik Dobozi Eszter.

Mint oly sok más elsőgenerációs értelmiségié, az ő szűkebb családjához fűződő viszonya sem mentesült az otthoni viták kölcsönös fájdalma alól. A szeretet és a ragaszkodás hiánytalan volt Eszter és szülei között, de az érettségi utáni továbbtanulást illetően nehezen született meg közöttük az egyetértés. Különösen az apa tartott attól, hogy lányát majd lenézik a város kivagyí lányai, s messze idegenben alapítva családot, talán majd lélekben is elszakad a szülői háztól. De az érzelmi kapocs ereje szoros volt a szülők mellett más családtagokkal is. Amikor Eszter öccsének lánya (Eszter tartotta keresztvíz alá) egy székelyföldi lelkésszel házasodott össze, s Székelyföldön talált új otthonra, majd szoros egymásutánban három lánya és egy fia született, Eszter a versei legjavához tartozó művekben szólt róluk. Ezek a versek nem vallomások: érezzük, nem a családtagokhoz, hanem *róluk* szólnak, közhelyek nélkül. Három kis unokahúgáról szóló versei viszont a kicsiknek szólnak, s a gyerekirodalom mesterművei közé tartoznak. Néhány napig élő bátyjukról megrendítő gyászverset írt *A kisleány halála* címmel. A legkisebb fiú születését még megérte Eszter, de az ő versútravalójára már nem volt ideje.

A szülők idővel belenyugodtak, hogy lányuk tanult ember, diplomája van, tanít, majd egyszer csak egy tekintélyes, ezer főt foglalkoztató iskolát vezet, bár erről nem sok szó esik otthon. Nem téma a József Attila-díj s a többi elismerés. Csak akkor kapják föl fejüket, ha lányuk nevét mondja be a rádió. Ha egy pillanatra Petőfi *Egy estém otthon* című versével vetem össze Eszter lelki helyzetét,

akkor az mondhatom, hogy az „...és ekkor száz kérdéssel / fordult felém anyám” alanyának szerepét az anyai nagymama töltötte be. Őt minden érdekelte, ami Eszternek fontos volt. Úgy tudom, Eszter jó darabig csak őt avatta be az 1996. augusztus 19–20-i Tokaji Írótábor óta érlelődő kapcsolatunkba. Korábban ennek a nagymamának panaszolta el, hogy szülei neheztelnek rá továbbtanulási szándéka miatt, s ez elbizonytalanítja rég elhatározott döntésében. A nagyanya emlékezett saját férjére – unokája őt is szeretettel emlegette (kilencéves volt, amikor Kökény nagyapja meghalt); a férfi egyszer elsóhajtozta neki, hogy a hat elemi után szeretett volna még tanulni, de nem engedték a körülményei –, és a nagymama minden rábeszélőkészségét bevetette, hogy Eszter sorsa szerencsésebben alakulhasson.

Kérdésemre, hogy a költészetben kik hatottak rá legjobban, Eszter elsőként Arany Jánost említette, hozzátéve: és Nagy Lászlót. De a verscímei alatt gyakran látható ajánlások, mottók és a finoman illeszkedő szövegközi utalások, rejtett idézetek szinte felsorolhatatlanul mutatják föl további kedvenceit az ismeretlen népdalszerzőktől vagy az ógörög énekesektől Petőfiig, Jékely Zoltántól Kányádi Sándorig és Francis Jammes-ig, Apollinaire-től Szilágyi Domokosig, Ágh Istvántól Buda Ferencig, Oláh Jánostól Mezey Katalinig, Tóth Erzsébettől Finta Éváig. Szerette kortársait, és külön rekeszt tartott fenn a nagy tanár-költőknek. A sor itt is Arannyal kezdődik, de ott van a közelében Csokonai Vitéz Mihály, Berzsenyi, Babits, Áprily, Nemes Nagy Ágnes, a költőként is értékelt Szabó Magda, az egy ideig tanyai gyerekeket tanító Buda Ferenc és a diákoknak verstant író gimnáziumi tanár, Imre Flóra. Csanádi Imre költészetének szépségeire, Kalász Márton szavával „ruráliáira” (tájjellegére) is ráérzett, s erről két versének mottója vall: a *Lappangani* (vö.: Csanádi: *Egy hajdani temploma*) és a *Száz év a tanyaházban* (vö.: Cs. I.: *Elsőszo*ba). És életre szólón szíven találta őt bölcséleti jellegű prózájával Németh László, az altruizmust mint életprogramot választó hősnőivel, a lázadni, dacolni is „veszélyesen” tudó drámai és mitológiai hősnők magyar utódaival.

Lényegbe vágónak érzem a verscímek alatti mottókat, idézeteket, ajánlásokat, a versben megszólított szívbelieket. Nem csak a költőtárs iránti rokonszenvének jeladásáért, vagy a régiek műveitől eredő befogadói érintettségéért. Ő maga s a magyar és a világek költészet kapcsolatában alázattal jelzi a kapcsolatokat és a függőségeket (Buddha tétele: minden függ valamitől). Nemes Nagy Ágnes tréfás mondása: „Kérem, én lopok”, a régi és mai, hazai és külföldi pályatársak iránti, szemérmesen palástolt hála jeléül veendő. Az emlékezet nem passzívan: aktívan működik a versíróban. Vannak versek, amelyek végig idézetekből állnak, mégis eredetinek érezzük őket. Dobozi benne élt a hozzáférhető magyar és a külhoni lírában, kultúrában, a vallásokban és a filozófiákban. Gondosan választott költői példák, szókapcsolatok, szentenciák tárát szólaltatja meg minden kommunikációs és magányosan töprengő léthelyzetében, de nem ír le semmit csak azért, mert jól

hangzik. Játszani persze nemcsak szabad, kell is, ha szeretetet sugárzik, mint Eszter humoreszkje, a Petőfit napjainkba helyező *Stoppo a XIX. századból*.

Jelzést ad sokszor arról a kettőségről, hogy egyszerre éli mindennapi és szellemi életét. A *Száz év a tanyaházban* című verse például felvillantja tudatában első olvasókönyvét, a Károli-féle bibliát, a valamelyik ünnepre kikunyerált Petőfi-összest, a Kincses Kalendárium gondosan eltett köteget és más „kincseket”. Babbitstól egy századfordulói utcai tüntetésről szóló költeményében Dobozi a *Május huszonhárom Rákospalotán* disztichonjait és szókincset veszi kölcsön (*Október végi sorok*, 1990). A *Magyar szonett 2002-ből* címet viselő darabjában Dobozi két költőnk művére is rájátszik: Csanádi 1942-es eredetű versének címe *Magyar szonett*, Babitsé *Magyar szonett az őszről* (1929). (Csanádi megemlíti 1974-es gyűjteményes kötetében: Kálnoky Lászlónak is van 1939-ből egy magyaros szonettje, a *Magyar költő a XVI. században*.) Ezekben a versekben – Doboziét közéjük értve – az a lényegi hasonlóság, hogy a szonettek ritmusa nem jambikus, mint ahogy a századforduló óta megrogzult líránkban, hanem ütemhangsúlyos, felező tizenkettes. Dobozi ahhoz az állásponthoz igazodott, amelyik a Nyugat formakultúrájában véglegessé vált: a magyar szonett jambikus. Ám éppen a Nyugat formakultúrájának egyik legilletékesebb alakítója, Babits mutatta meg: a szabály bármikor megváltoztatható, már azért is, mert a szonett – és mint más formák is – magyarul szimultán módon is használható. Dobozi máskor is tanújelét adja, hogy nemcsak ismeri a formákat a disztichontól és a szapphói verstől a Balassi-strófiáig és a tankáig, hanem kísérletezik is velük. Kiemelem *Pantun-lánc* című és nevű figurációját, mely az ismétlések és a folytatások szabályszerű kompozíciója. Az is egyéni megoldása, amelyben a sorok a vers közepső sorától fordított sorrendben megismétlődnek (*Oda és vissza, I–II.*, ld. *Fehér*, 1998). Hasonló szerkezetű verse, a *Visszafelé és előlről* (*Kettőztető*, 2001) nem a költemény szövegét, hanem a világidőt fordítja meg „fondorlatos csavarulataiban” a mától a teremtés kezdetéig.

Bravúrforma a „kis szonettek”-ben írt, *A kereszt I–IV* című költemény, nálunk Weöres Sándor alkalmazta (ld. Weöres: *Kereszt-árnykép, A teremtés dicsérete* című kötetben és *A jegyepár és a farkas* című, korai versében). Mesterinek érzem a *Kötés* című kötet (2013) *Paradox* ciklusának rondó formában írt nyolcsorosait: a betegséggel küszködő lírai én a nyers valóság képeiben teremt kapcsolatot az általuk sejtetett, nem látható égi erőkkal. – Aquinói Szent Tamás szerint a jelkép az érzékeinknek önmagát mutatja, a léleknek pedig valami önmagán túlit. – És ugyancsak formai remeklés az *Egy parány énekel* címmel írt szonettkoszorú (1996, ld. a *Fehér* című kötetben). Ez a nagyszabású kompozíció körülbelül annyira a költő világszemléletének foglalata, mint amennyire *A kozmosz éneke* József Attiláénak. Egyfelől a végtelenség, másfelől költő, e parányi lény, aki a Lét minden lehetséges síkján az örökkévaló titkát keresi, szölongatja, és kétségektől gyötörve féli a legnagyobb kérdések választalanságát.

Kiváló formaérzéke ellenére, Dobozi szabadosan rímel. Ez igaz, de a rímelés nem tartozik a vers alapvető formai kritériumai közé. Jó, ha betartják a rímelés szabályait, de nem (vagy nem mindig) olyan fontos, mint a képek szuggesztív ereje, a dikció nyelvi folyamatának zeneisége, a gondolatritmus. Nem hatnak zavarón az olyan rímek, mint az egyik sorpár az egyik legszebb magyar versben, a *Szeptember végénben*: „Elhull a virág, eliramlik az élet...” Kosztolányi szerint ez a legszebb, legdallamosabb és legmélyebb sor a magyar lírában. De a keresztrímes versben hogyan is alkot vele rímpárt a kettővel alábbi sor: „Ki most fejedet kebelemre tevéd le”. A rím: *az élet – tevéd le*. A magyar versírás klasszikusai kerülték az ilyen rímeket. A fül azt várja, hogy a mássalhangzóval lezárt sorra ne magánhangzóra végződő sor ekhózzon. A vitatható rímpárt tökéletes rím keresztezi: *ide – fölibe*. Ám a gyarló rímet észre se vesszük, a vers erényei elfödik a „hibát”. De legslamposabban rímelő klasszikusunknál, Szabó Lőrincnél sem találunk olyan felemás rímet, mint amilyen az előbb idézett Petőfinél, de gyakran látunk Dobozinál, ha megnézzük például az *Egy parány énekel* című szonettkoszorúját: *talány – alá; átütött – megszentülő; időnk – ki ő*. A rím elleni vétségek közül „súlyosabb”, ha a költő rímhelyzetbe hoz jambust és trocheust. A rímelésnél fontosabb a ritmus; Dobozi antik mértékes versei kifogástalanok. Ha itt-ott lazított a verstani kötöttségen, azért tette, hogy a gondolat egyúttal forma legyen.

A verscímek alatti megjegyzések az aforisztikus gondolatiság vonzását éreztetik. A *Minden kellene* című posztumusz kötet mottója nem költőtől, hanem a demokratikus államférfiak példaemberétől, Abraham Lincolntól származik: „A legvégén nem az fog számítani, hogy mennyi év volt életedben, hanem hogy mennyi élet volt éveidben.” A gondolat egybevág Németh László minőségével. Dobozi látomásos megjelenítő módszere elgondolkoztató, de nem érthetetlen.

Balassi strófáira emlékeztető formában alkotott verse, a *Lappangani* Csanádi Imrét idézi, mondván: „ország lappangott itt, mikor nem vala ország”. *Egy hajdani templomra* című költeményében Csanádi a bujdosó protestánsok rejtékhelyen épített, sárból tapasztott imaházában látta vallásának évszázadokkal ezelőtti gyakorlóit, török, osztrák szem elől elrejtve. Dobozi Eszter is „lappangva” élte a maga hitét a marxi materializmus, a proletárdiktatúra, majd a posztmarxista vadkapitalizmus éveiben.

Illyés Gyula *Két kéz* című, ódaszerű poémájától ihletett költemény az Így üzennek (*A Minden kellene* kötetben, 2020). Illyés emlékművet állított dolgos, szerszámforgatásban megkérgesedett kezű nagyapjának, aki végigdolgozta életét a talajműveléstől az aratásig, a vetéstől a betakarításig. Ennek mintáját követve, a szántó-vető, gyümölcsfáit oltó-metsző, nyolcvankilós gabonás zsákokat emelgető apa kezéről szól a Dobozi-vers. Stílusa eltér Illyésétől: az országot megtartó, férfias erőről szól ő is, de jóval dúltabban. Szégyelli, hogy az apa bánatára Eszter nem lett a parányi gazdaság kétkezi munkása. A vers így zárul: „Ez most a bére

annak, / hogy sorsuk odahagytam: / idők mélyéig sújtó / gyötrés”. *Apokrif énekében* írja: „Uram, (...) Megvertél engemet örökkön örökre / Lelkiismerettel” (ld. a *Másolhatatlan* kötetben, 2002–2005).

Az *Így üzennek* hosszú mondatai a sűrűn használt sorátvetéseknek köszönhetően szakadoznak rövid soros elégiko-ódává. Íme a tízszer négysoros költemény egy részlete: „... A lélek / korbácsa csak a vétkem: / futnék tetőre most is, / tágasságot, égboltnyit // esdek, áhítok egyre, / s mint ki átokkal verve, / – hányad íziglen? – nyilall, / szúr, hasogat, s mint vihar, // szaggat egész valómban.” Megszenvedte szakítását az ősök életformájával. A magyar költészet „népi” eredetű egyéniségeinek visszatérő motívuma az efféle lelkipurdalás, főként a múlt század bőven vett második felében, amikor a falusi fiatalok eljutottak az irodalom fórumaira, s elődeik szép nyelvét, kultúráját magukkal hozták. A lélek háborgása Adyban is megszólal, hogy visszhangot kelteve végigkísérje útjukon a költőket Illyéstől és Erdélyi Józseftől Csanádin, Nagy Lászlón, Simon Istvánon, Csoórin át Ágh Istvánig, Serfőző Simonig, Doboziig. Megszólal majd’ mindenkiben, aki átélte azt a kettősséget, hogy városi értelmiségi életformája és kultúrája ellenére lélekben falusi, vidéki (is) maradt. Ez a „kettőztetés” kényszerű is, de tudatosan vállalt hagyományörzés is.

Eszter *parasztpolgárnak* nevezte elődeit. A „kollektív” társadalom proletarizálni akarta szülővárosa gazdálkodóit. Cegléd *mezőváros*, ez pedig már jelzi lakóinak félig-meddig városi, polgári jellegét. A termelőeszközök, a jószág és a földtulajdon kisajátítása nemcsak a gazdálkodó tulajdonosi jogát, hanem városi-polgári önértétét is sértette. Ezzel külön szembe kellett néznie. Jó érzéssel beszélt gyerekkorának mezítlásos nyarairól, a krumpliszedésről, fára mászásról, állatetetésről, -itatásról, de ez a gyerekörömök dolga volt, nem a felnőtté. Továbbtanulása által a városi életformát választotta, megértvén, hogy mindenki azzal jut előbbre, amiért megküzd. Sorsa nem önértet kérdése, hanem gyötrő fáradozásé, akaraterőé.

A család történetével együtt versről versre kibontakozó önéletrajzi tematika az életmű közepe táján adta át helyét a rendszerváltozás utáni, társadalomkritikai jellegű verseknek. Életműve nem szűkölködik erkölcsi-politikai versekben, de nem is a közvetlen politika körül forog csupán. A panteisztikus motívumokban bővelkedő, de több, mint panteista hitélete, a kultúra adta élményeinek sokasága, a költő- és íróelődök, társak, képzőművészek iránti megbecsülése és szeretete, a részint Cegléden, részint Székelyföldön élő családhoz kötő, erős érzelmi kapcsolatok, s a ritkán előforduló, de mindig tartalmasan megélt hazai és külföldi utazások töltötték ki témavilágát.

Eszterrel családi közösségben élve, fölmerült bennünk, hogy esetleg ő költözik hozzám Pestre. Éppen akkor járt le első intézményvezetői mandátuma, s ha munkatársai nem rá szavaznak, akkor valószínűleg a fővárosban folytatódik az életünk. Egy nyáron át mérlegeltük a dolgot, s a 2001-es tanévkezdésre be kellett látnunk,

hiába találtunk neki magyartanári állást Antalné Szabó Ágnes, a kiváló nyelvtan-tudós ajánlására egy jó nevű pesti gimnáziumban, Eszter lélekben sosem találta ott új otthonra. Iskolai munkatársai, hála különösen dr. Nagyné Dréher Mária helyettes intézményvezetőnek, meggyőzték, hogy szeretnék, ha újra megpályázza státusát. Maradt tehát a régi állásában. Én is elértem a nyugdíjazáshoz szükséges korhatárt, így maradtunk Eszterrel közös kecskeméti lakóhelyünkön.

Vonzalmát a képzőművészekhez már érintettem: verseire jellemző a festőiség. Kedves mesterei közül főként azokról írt, akiket gyakori múzeumlátogatásaiból és a város szellemi közéletéből személyesen ismert. A Cifrapalotában sokszor megte-kintettük az állandó és az alkalmi tárlatokat. Közülük kiemelkedett például Orosz János életmű-kiállítása. A Zsennyei Alkotóházból ismertük a mestert. Eszter őt kérte meg, hogy bocsássa rendelkezésére *Túl a rákbarakkon* című könyvének fedél-képeül azt a festményét, amelyen egy mezítelen nő testén súlyos vágás látható. Ugyancsak a Cifrapalotában tekinthettük meg Orosz István (a másutt említett Orosz László tanár úr fia) gyűjteményes kiállítását, amelynek megnyitójára Eszter bevezetőt írt. (Ld. a *Kísért a lehetetlen* című, 2014-es tanulmánykötetében, Orpheusz, 2014. Az esszé először a *Forrás* 2002/2. számában jelent meg, s arról adott bizonyosságot, hogy Dobozi nem amatőr művészettörténész, hanem profi műélve-ző. Jól érzékelteti, hogy Orosz István művészetében a klasszikus grafikus tudás a legmodernebb technikai eszközök bravúrjaival és az egyéniség kimeríthetetlen ötlet- és formagazdagságával párosul.

Nagyon szerette az Alföld festőjét, Tóth Menyhértet, a fehér szín árnyalatainak nagy művészt, a napsütéstől halványbarna és vöröses emberi bőr, a meztelen asszonytest, a kiskunsági homok, a szikföld, a kimeszelt ház vagy az egyes háziál-latok szőrének még fehér, de már színes módosulatait. A nagy tömegeket, a tagba-szakadt embereket, a tisztaságot és a világosságot kedvelte. Látásmódja az alakok vaskosságával együtt spirituális. A fénybe emelt arcú emberé.

Szerencsénknak mondhattuk Eszterrel, ha egy-egy hétig élvezhettük a szig-ligeti Alkotóház és környéke szépségeit, és fölkereshettük a néhány kilométerre működő Egry József Múzeumot Badacsonyban. Ott nemcsak a ház nevét viselő nagymester képeiben gyönyörködhattunk, hanem az időszakos tárlatokban is. Különösen Salvador Dalí képei nyűgözték le. A *Feltámadt Krisztust* ábrázoló, méretre szerény képen a Megváltó a testéhez szorított karral, föl szegett fejjel repül az úron át, jelezvén egyrészt az egész kozmoszra kiterjedő mindenhatóságát, más-részt emberi megtestesülésének csodáját. Egry Józseftől főként a magányos kócsag, a balatoni halászok, a samaras ember és a Szent Kristóf-kép fogta meg Esztert, Udvardy Erzsébettől, ahogy már mondtam, a sárkányölő női lovag.

A félelem a diktatúra egyik legrosszabb emléke volt a „kistanárnő” számára. Ezt kollektív életérzéseként is megélte. A ladánybenei asszonyok vagy leszármazottjaik nevezték „a kistanárnő”-nek Esztert, hálás szeretetből, amiért vallomásra

bírta őket arról, amiről hazatérésük után oly sokáig nem volt tanácsos beszélni, sem nekik, sem leszármazottaiknak: a Gulágon töltött rabszolga évekről. Eszter már középiskolásként szert tett arra az együttérzésre, mely nélkül nincsen igazi riporter. Szüleitől és ismerőseitől tudta, hogy a negyvenes évek végétől kezdve mit jelentett a megtermelt javak elorzása, s ennek megelőzéséül a zugpiacon való, áron alul értékesítése, vállalván a lebukás kockázatát. És kísértette Esztert a félelem az 1989-es fordulatot megelőző tüntetéseken, majd 2006. október 23-án a ránk zúduló, 1956 őszét idéző karhatalmi terrort személyesen megtapasztalva is.

Ama napon, a délutáni órákban, a Múzeum körúton, az Astoria szálloda és a Kálvin tér között, testi épségét féltve, menekülésszerűen kellett kimentenem az özönlő, kavargó tömeg préséből. Miután az írószövetségi megemlékezésről jövet, a Rákóczi út és a Bajcsy-Zsilinszky út torkolatában meghallgatván Orbán Viktor ünnepi beszédét, majd Szarvas József színművész szavalatát Arany János *A walesi bárdok* című balladájáról, a műsor véget értével, a Múzeum körúton hazafelé igyekeztünk a Ráday utca irányába. A lövések eldördülésére az ünneplő tömeg hirtelen két irányban kavargó tumultussá vált: a Madách tér felől összetűzések híre terjedt szét a sokaságban. Az egyik rész a zaj forrása felé törtetett, a másik rész velük szemben haladva szeretett volna mielőbb biztonságos helyre jutni, velünk együtt. Jó okunk volt erre: Eszter két évvel korábbi műtétje forradását védte maga elé tartott kezével, én pedig vállát átkarolva és negyvennyolc és fél kilós testét magamhoz vonva védtem a szemből furakodóktól. Lélekben mi is az ünneplőkből tüntetőkké vált sokasághoz tartoztunk, de Eszter veszélyeztetett helyzetében pesti szállásunkra igyekeztünk. Meglepő módon a Ráday utcában békebeli kép fogadott minket. Az utcai kávézók, sörözők teraszain külföldiek szürsölték italukat. Közben alig egy kilométerrel arrébb, a Deák téren és a Madách téren rendőrök ütlegeltek és lötték gumilöszereikkel a békés felvonulókat, s lovas rendőrök rohamoztak az útjukban levők, sok esetben a járókelők közé. A késő estig tartó, brutális jeleneteket már otthon néztük. A tévé képernyőjéről tudtuk meg a „sün” szó új jelentését. Ha ezt a szót hallják tisztjüktől a gumibotos, sisakos rohamrendőrök, a földre döntött tüntetőt szoros gyűrűbe tömörülve el kell takarniuk a riporter kamerák elől, hogy senki ne lássa: a fekvő embert rúgásokkal és ütlegeléssel fenyítik. Háborogva néztük a tévén, hogy a hatóság két tucatnyi autóbusszal szállította a Kossuth Lajos utcán emelt barikádhoz a rohamrendőröket. Az ELTE környékén rabszállítókbá bezsuppolt diákok és más fiatalok elleni atrocitásokról csak másnap hallottunk: a terror éjszaka zárt kapuk mögött folytatódott. Mindez erős nyomot hagyott a politikával szemben korántsem semleges költő versein. A Bálint György-i mondás, a „felháborodom, tehát vagyok” a kétezres évek Budapestjén Eszter írásaiiban is visszhangot kapott.

1988-ban már írt egy verset *Október végi sorok* címmel, mely már jelezte, hogy egyáltalán nem közömbös a forradalom emléknapijai, és egyáltalán a magyar sors-

kérdések iránt – még jelen voltak az orosz csapatok és a munkásőrsztagok. Akkor a rendőrség, a „Kádár-huszárok” utódai, motorkerékpárjukat fenyegetően kipörgetve, fülsiketítőn berregtetve fenyegették a tüntetőket. A Batthyány-mécsesnél történt karhatalmi föllépésről közeli fölvételeket láthattam a televízióban (akkor még Eszter nélkül). Az a rendszerváltás előtt egy évvel történt tömegoszlatási kísérlet egy fokkal emberibb volt, mint a 2006-os: a motoros rendőrök vezénylő rendőrtiszttel még szót tudott váltani a tüntetők közül előlépő Csoóri Sándor. A kamera jól érthetően közvetítette a költő szavait: „erőszakról nem volt szó, a rendőrségen előzetesen bejelentett, törvényes tüntetés zajlik”. A tiszt hajlott a szóra: intett motorosainak, hogy vonuljanak vissza, mert éppen a falhoz szorítva terrorizálták vadul berregő járművükkel a tömegtől elszakított fiatalokat. Ez az összevetés arra engedett következtetni, hogy nem történt itt rendszerváltás, vagy ha igen, a rendszer még romlottabb lett azóta, mint volt. A 2006. október 23-i rendőrtakról hallani lehetett, hogy nemcsak magyar rendőröknek adták ki a parancsot a megtorló intézkedésekre, idegen országból is behoztak verőlegényeket, és máig se tudom, akadt-e rendőreink közt parancsmegtagadó, vagy csak a túlerőt fokozták a végletekig.

Szinte mindegy, hogy '89 előtt, vagy már e század első évtizedében sóhajtja el: „meg se neszeljük már, / ha néha titkon alánk gyűjtanak: // Néró császár most némítja el a tűzszerszemet” (*Amíg az ellenfényben*, ld. a *Látó, 1984–1990* című kötetben). A brutalitás képei sok versében föl-kísértenek, egy általánosan fölzaklatott közérzet elemeiként. Ennek Csoóri, Tóth Erzsébet, Nagy Gáspár volt előtte mestere. Ők is megbecsült pályatársai voltak Eszternek; ahogy nemzedéktársai közül még Körmendi Lajos, Lezsák Sándor, Pintér Lajos; utóbbihoz *A vers hatalmáról* címmel egyik ars poeticáját írta rímelő szapphói versidomban.

Sajátos embersége mégsem arra „predestinálta”, hogy költészetét, ezt a mindenképpen kockázatos és sorsba vágó hivatást egy lapra, a politikára tegye föl. Az elbeszélhető, megmagyarázható dolgoknál is jobban izgatták az értelmén túlmutató sejtelmek, a megfejthetetlen titkok és a válaszra váró kérdésekre új kérdésekkel felelő gondolatok.

Mélyen morális beállítottsága mindenekelőtt anyai ágú nagymamájának példáján alakult. Arányosan kis természetével és jóságos természetével is őrá hasonlított legjobban a családból. Ő gyakorolta vele otthon a gyülekezeteken mondott imákat, közösen énekelt zsoltárokat. A családfa ezen ágán Kőkény nagypapa – akinek a két háború közti békeidőben szerzett tájékozottságából sok mindent elsajátíthatott (tőle tanulta meg öt-hatévesen a *Családi kör* teljes szövegét) – ugyancsak kedvező légkört teremtett köréje, még egy-két latin szentenciára is megtanította a kislányt. Ő pedig szívesen vette ki részét a gyerekekre szabható tanyai munkából.

A föld vonzásában élt. Ezt városi értelmiségiként sem tagadta a csillagjegye alapján a „Bika” égövében, április 30-án, tehát „földjegyben” született költő – ld.

Föld-vágy című, realitásokban való beavatottságáról árulkodó versét (2015). Az éteri finomságú verseket is író Eszter így vall Gaia és Anteusz szellemi utódjaként: „Légiesedni? Dehogy! / Harmattal felszáradni? / Páráként szálldosni, fel? / Szóródni, mint a pelyva / csillagközi út hosszán? / Soha! Soha?” A kérdőjel kétséget éreztet, de nem von vissza semmit, csak jelzi alázattal: a lélek dolgai korántsem egyszerűek. A termékeny paradoxon jelenségei között tartom számon ezt a vallo-mását. Kevesen értenek úgy az anyag fölötti – eszmei és lelki – valósághoz, mint ő.

Nem akarom ezt misztifikálni, de van helye a jelképes beszédnek. Létezik egy általános, a lét egészére kiterjedő szeretet, amely a különleges emberekből sugárzik. És van egyféle érzékenység, amely ezt észreveszi. Ez fog meg legjobban az ő verseiben: ahogy Kökény nagyanyjáról és a szülőkről ír. És ugyanolyan szeretettel Illyés Kinga színművésze-ről, Mária szent asszonyról. Vagy festőnőkről: Udvardy Erzsébet már említett, nővé átformált Szent György-képével együtt Ferenczy Károly *Festőnőjéről*, D. Kovács Júlia Szent Margit-látomásáról vagy Szolláth Katalin Ariadnét idéző műveiről.

Megélhetési és albréleti lakáshelyzetének nagy nehezen kivárt javultával a költő így látta hullámszínű változó körülményeit: „lent és fent: mind egy-való, / perem s közép ím egyazon / kín, és ugyanaz a halál, / ki itt, ott is csak egy valál” (*Perem s közép*, 1995 körül, a *Fehér* című kötetben). Társadalmi „peremhelyzete” – amelyet szinte szociografikus alapossággal láttatott és jellemzett verseiben – évekkal a diplomaszerezés után mozdult el a „közép”, a művelődési centrumok felé: 1979-ben, szakiskolai tanárkodása idején a szegedi *Tiszatáj* közölte versét, és Ilia Mihály jó szavakkal biztatta. A kecskeméti *Forrás*nál kollegiálisan fogadták. Időszakos olvasószerkesztői munkával bízta meg Hatvani Dániel, a folyóirat szociográfus-főszerkesztője és helyettese, az ugyancsak jó emléké Szekér Endre. A Kecskemét szellemi életében otthonos szerkesztő kollégák ajánlásával sikerült Eszternek a felkészültségéhez méltó tanári álláshoz jutnia a város nevezetes iskolaegyüttesében, a tizenkét évfolyamos Kodály Zoltán Ének-zenei Szakközépiskola és Gimnázium felső négy osztályának szintjén. Az intézményvezetői állást eredményes tanárévei után, 1995-ben, negyvenedik életévében pályázta meg elődjének, Nemesszeghy Lajosnénak nyugdíjba vonulásakor. A tanári kar szavazta meg előléptetését. A sors fintora, hogy saját, 2019-es nyugdíjba vonulása után kilenc nappal, október 9-én halt meg, és nyugalmaztatása utánra tervezett írói-költői munkáiba bele sem foghatott.

A *Forrással* mindvégig megtartotta kapcsolatát, és Füzi László főszerkesztésének idején a város irodalmi életének tényezője lehetett a folyóirat belső gárdájával együtt (Bahget Iskander fotóművész, Buda Ferenc, Füzi László, Komáromi Attila, Pintér Lajos, 2013-ban történt haláláig Szekér Endre). Végrendeletében kérte, hogy sírja fölött, az irodalmárok részéről Szentmártoni János, a Magyar Írószövetség elnöke mellett Füzi László, a *Forrás* főszerkesztője mondjon búcsúbeszédet – így is történt a református szertartással történt elhantolása napján. Ez az együttes kap-

csolatot tartott egyebek között a Lezsák Sándor vezette Lakiteleki Népfőiskolával, amelynek kampuszán és előadótermeiben Eszter az évek folyamán a Kárpát-medence régióiból meghívott írókkal és kulturális jelességekkel köthetett ismeretséget, némelyikükkel barátságot, például a marosvásárhelyi Látó szerkesztőivel. Lezsák Sándor és a Népfőiskolához kapcsolódó Antológia Könyvkiadó vezetője, Agócs Sándor költő is kollegiális kapcsolatot tartott vele. Dobozi méltó verset írt Kecskemét tudós irodalomtanárához, Orosz Lászlóhoz (1925–2016). A Berzsenyi- és Katona József-kutatót köszöntő versében tisztelgésül a lírikus Katona *Idő* versének szavait építette saját, filozofikus költeményébe. Címe, a *Volt idő* is utalás az eredeti címére. Idő nem egy van, hanem több: 1. ami elmúlt, 2. ami most van, 3. ami lesz. A tudat dönt arról: létünknek mikor melyik dimenzióját – jobb magyar szó híján: kiterjedését – éljük.

Világképét nemcsak a gyerekkori, falusias és tanyai életmód befolyásolta, nemcsak az osztály-előítéletből kapott korai kóstelló (kirekesztése az óvodából). Megjelentek a félelem különféle okozói. Például a ceglédi és környéki laktanyák-ból gyakorlatra kirajzó, hazánkban állomásozó szovjet harcokcioszlopok és egyéb monstrumok. Csikorgó és dübörgő lármájuk ijesztő és ellenszenves volt, megszokhatatlan a gyermeknek. Kényszeresen nézte anyja szoknyájába kapaszkodva az utat felmaró, füstökádó szörnyeket. Erről *Seregszámla* című, 2018-as költeménye vall.

Van egy verse, amelyet már szociográfiai tapasztalatainak birtokában írt *Elkészt vitairat* címmel (2018). Kezébe került egy irodalmi újságcikk, amelynek szerzője egyenlőséjelet tett a szegénység és az elhanyagoltság, a munkaruha és a toprongyos igénytelenség között. Doboziéknál nem volt jellemző a piszkos vagy szakadt ruházat, az összecsapott, íztelen étel – a gondos anyai kéz nyomán a leg-egyszerűbb alapanyagból is nagyszerű levesek, főzelékek, sütemények születtek. A gondosan megfoltozott ruha előfordult, de a szakadt kabát soha: „Így jár // fufang s ész a *nincstelenséggel*” írta a költő. A szegény ember kiskorától fogva leleményesebb, mint az, akinek minden az ölébe hull. Anélkül, hogy a vers kimondaná: erkölcsi ügy a szegényeknél a tisztaság. Eszter számára, ahogy szülei tartották, a tisztesség is. Ez rávilágít Dobozi Eszter hazulról kapott, alapvetően demokratikus nézeteire. Ez vezette őt a nyolcvanas évek végén létrejött MDF körébe, amelynek alapító tagjai között tartották számon. A Fórum szétzilálódása után a közvetlen politizálásban ritkán vett részt, s csupán tanügyi kérdésekről hallatta olykor véleményét a közéletben.

Alapos, visszhangot keltő cikket írt a dilettantizmus ellen (*Vasárnapi írók, dekonstruktív epigonok*, Forrás, 2003/9; *Kísért a lehetetlen*, Orpheusz, 2013). Az 1995-től általa vezetett iskolában nem engedte, hogy a szakmai érdekekkel együtt helyet kapjanak a vallási és világnézeti szabadságon túl bármilyen pártérdekek, kampányok, a gyerektársadalmat bomlasztó ideológiák. Az alpári zenét, irodalmat sem tűrte. Ő maga megtalálta magának az elveinek legjobban megfelelő demokratikus

nemzeti háttérrel, amelyet Illyéstől, Németh Lászlótól, Radnótitól, Szerb Antaltól, Máraitól, a szociográfiai irodalomból, a bibliából s nem utolsósorban a saját tapasztalataiból nyert. A kulturális életben sok személyesen megtapasztalt elavultságot és javítani valót talált és kifogásolt, de kényesen ügyelt arra, hogy politikai szempontokat ne helyezzen az oktatási-nevelési ügyek elé.

Érdekesen egyéni a József Attila-értékelése. Nem könnyű vitatni kifogásait. Ám amiben nem értett egyet József Attilával, azt elismerésnek is vehetjük Dobozi egyik legizgalmasabb versében, a *Triptichon*-ban (alcímei: *Csalóka; Zsibpiac; Audiencia*). Részlet az elsőből: „korcs ideákkal / nyüggözték, görcs eszmék ígézetében / vajúdva fáj pár képzetért rajongva. // Eggyé oldódón is külön világgal / dacolt. S akármikor állt halni készen: / semmiért, tűnő szépért, mely csalóka”. Nyers szóval értelmezve ez azt jelenti: a költő balekja volt saját eszméinek. Ez a mozgalmi évek verseinek egy részére igaz is. De a rajongók sokaságában is alig akad, aki ennyire elismeri József Attilát: „vajúdva fáj pár képzetért rajongva”. Ez körülbelül az a szint, amelyen Ady mondta önmagáról: „elvérezik egy gondolatot” (*Én nem vagyok magyar?*). A második vers voltaképpen nem egyéb, mint József Attila meglepően korai önkontrollja: „Kár volna magamat eladnom / magamat célért, eszméért, okért, hitért” – idézi mottójában a költő József Attila *A csoda* című, avantgárdba hajló, ritkán idézett versét. Dobozi itt azon akadt fenn, hogy ha mestere látta maga előtt a csapdát, miért lépett mégis bele később, jóval érettebben is? A harmadik vers filozófiai magyarázatába beleszűrődik Dobozi Eszter saját végzete, mintegy saját sorstársának láttatva az ugyancsak megszenvedett életű mesterét. És mintha Karinthyt idézné megoldásul: „Mint írva vagyon, semmi sem olyan” (Vö.: „Minden másként van”). Ez úgy is érthető, hogy a gyakorlatban, megint József Attilával mondva, az eszme „mindig fölfeslik valahol” (*Eszmélet*). József Attila kételyeivel együtt volt Eszter mestere, eszmetársa a hitben. „Az Isten itt állt a hátam mögött / s én megkerültem érte a világot” – ez József Attila végső vallomása. És Eszter is tudta, megélte: aki nem *kételyeinek ellenére* hisz, annak hite vakhit.

Ahogy általános iskolás kora óta minden közösségben – az Írószövetségben, a közös írói találkozókban (például a nyaranta megtartott veránkai táborozásokon, Berekfürdőn, a Körmendi Lajos [1946–2005] által szervezett szeptemberi összejöveteleken és gyógyfürdőzéseken, valamint a város különféle műfajokban rendezett kulturális intézményeinek műsorain) Eszter a maga csöndes stílusában figyelmes szervezőként és a közérdekű kérdésekben hallatott, konstruktív véleményeivel, javaslataival szerzett megbecsülést. Ez vérében volt: az általános iskolában a tanítónő gyakran rábízta a tananyaggal nehezen boldoguló társak korrepetálását s a közös foglalkozások, kirándulások meghirdetését. Tanítói, majd tanárai éltanulónak, komolyka viselkedését példásnak tartották. Gondolkodása eredeti volt, vitákban nehezen befolyásolható. Intézményvezető korában számos kulturális találkozót szervezett a zenei iskolában. Egyfelől országos hírű írók, köl-

tők, zenészek, képzőművészek, másfelől a diákok és oktatóik között. Amíg csak lehetett, igénybe vette az iskola működésének kerek számú évfordulóin Kodály Zoltánné Péczely Sarolta eszmei és személyes támogatását. A pedagóguskollégák is örömmel követték abban a céljában, hogy a Kodály-iskola Kecskemét kulturális életének egyik legfontosabb tényezője legyen. Fölkérte Juhász Ferencet: írjon verseket Kodály Zoltán emlékére. Juhász rövid epigrammák pár oldalnyi ciklusával teljesítette a kérést. A helybeli zenészek feldolgozásában fergeteges sikerrel adták elő a művet a zsúfolt díszteremben, a költő és családja jelenlétében. Ugyancsak a város dicsőségére vált, hogy az iskola diákjai szemtől szemben hallgathatták meg a már említett művészegyéniségek előadását Csoóritól, Juhász Ferencről, Kányáditól, Tornaitól a Hitel vagy a Magyar Napló folyóirat gárdájáig – nehéz lenne mindjüket felsorolni.

Dobozi Eszter szellemi profiljának megrajzolásához nem hallgathatok korai éveinek néhány mozzanatáról, amelyről úgy érzem, szerepe volt költői profiljának kirajzolódásában. Olyan kor megaláztatásait és szenvedéseit nem élte meg, mint világháborúkat, forradalmakat és nemzetnyomorító elnyomást átvészelt fölmenői, idős ismerősei. A megpróbáltatások jellege változott meg az 1956-os forradalom évében született költő sorsában. Gyerekként nem érezte a puskapor és a leomló házfalak fojtogató füstjét s még keservesebb ízét a félelemnek, ez igaz. A lélek bonyolultabb, tereiben és zugaiban történtek meg azok a tragédiák és katartikus fölismerések, amelyekben egyénisége formálódott.

Az általános iskolába került kisgyerek hamar észrevette – persze a szülők és a második világháborús hadifogságából visszaért apai nagyapa szavainak hatására is –, hogy a tőlük hallott történetek és az iskolában tanult politikai szólamok között jókora szakadék tátong, és sok mindenről nem mondhat véleményt idegenek előtt. A keleti fogságot viszonylag rövid időn belül átvészelő Dobozi nagyapa (kilencvenhét évet ért meg) rémmesékbe illő képeket vizionált Szibériáról. És különösen indulatos hangon emlegette a rekviráló, majd a téeszbe terelő, néhány hold földjétől, állataitól és más javaitól megfosztó hivatali embereket, akárcsak a negyvenötös, ötvenhatos „felszabadítókat” és hazai kiszolgálóikat. Eszternek fegyelmeznie kellett magát, ha az iskolában ennek szöges ellentétét hallotta, különösen a tetsetős hazugságokat felhangosító állami ünnepek alkalmával. Erkölcsi érzéke éberrel működött a kötelességteljesítés közben.

Öt-hat éves korából őrizte meg emlékezete azt a mozzanatot, amelyben egy káderasszony így fejezte ki Eszter és családja iránti megvetését: „Pillepiszok” (az ilyen című vers a *Másolhatatlan* című kötetben található). A kislány ebből annyit érthetett meg, hogy létezését a semminél is alábbvalónak tartják valakik, nem tudni, miért, talán azért, mert édesanyja az egész napos tanyai munka végeztével két megrakott kosarat erősít kerékpárjára, Esztert pedig maga mögé, a csomagtartóra ültetve szállítja haza jó néhány kilométer távolságból.

Lelkiismeretét az iskolában vagy otthon, a történelemkönyvét forgatva olyan kettősség horzsolta, mintha jó tanulóként csalásra, hazudozásra felszólító utasításokat követett volna. Nem törekedett feltűnésre, magányosnak látszott, pedig vonzotta a közösség. Egyéniségét testi megjelenése is kifejezte: kicsi volt és vékony, jó tornász, s bár néhány ragályos gyerekbetegségen átesett, csak nagy ritkán maradt ki az iskolából. Természetéből fakadó halkságát ellensúlyozta, hogy ha órát tartott, a gyerekeket megnyerte egyéniségével. Visszafogottsága bizonyos helyzetekben diákként félénknek mutatta, de az őt ért bántalmakat nem felejtette el felnőtt korában sem. A „jó gyermekből” belül páncélinget viselő harcos lett.

Visszatérve az *Egy fiatalkának* című vers Karinthy-parafráziszból kiinduló gondolatára: a megalkuvásokkal és beletörődéssel lepergő évek létharcai megkeményítették a felnőtté érett nőt. Visszavág versében serdülőkorú önmagának: „– Itt én kérdezek! / Csak nekem vannak vádjaim!” – torkolja le az élettapasztalatok fölényével az egykori, ellenállásra, lázadozásra, kitörésre, vagy éppen taktikázásra gyöngének bizonyult „fiatalkát”. Ítélete: „Játszmad, kicsim, te szúrtad el, / s te voltál, aki lépre ment”. Ebben éppúgy túlzó önlefokozás rejlik, mint Arany főntebb idézett *Epilógusában*. A kudarcok azonban akkor is kudarcok, ha külső körülmények okozzák, nem csak az éretlenség és a kontroll hiánya. Vereségeit azon az úton szerezte, amelyen kedvenc költőinek, íróinak követésére vállalkozott. Arany, Petőfi, Vörösmarty, Ady, a virágait megéneklő Fazekas Mihály, La Fontaine és a többiek „örökzöld” útján. Számos népmesével, elbeszéléssel megtetézett klasszikus olvasmány ösztönözte hetedik-nyolcadik osztályos korában első, prózai műveinek megírására. Nem csak tankönyveiből vagy a kölcsönzöből kerültek hozzá olvasmányok. Amikor a nyári vakáció idején gyümölcszedéssel, zöldségfeldolgozással némi keresethez jutott, gyarapítani kezdte – eleinte a Kincses Kalendárium kötetiből verbuvált – könyveit. Neki az összes Petőfi, Arany és Vörösmarty kellett, s persze más is, Dumas, Mark Twain, Verne, Szabó Magda könyvei és a többi, amelyeket sóváran nézegetett a ceglédi, majd szegedi könyvesbolt, antikvárium kirokatában. Az írás örömet jelentett neki, ahogy kései nyilatkozataiban megvallotta (pl.: „Amikor írok, egyenesbe jutottam” – Zsille Gábor: *Beszélgetés Dobozi Eszterrel*, ld. *A Minden kellene* című verseskönyvben).

A kiemelkedés reménye nem hiányzott belőle, noha vágyképei, céljai elérhetetlen távolságban derengtek előtte. Életművének egyik kulcsszavaként tetszik föl a „minden” szó. Adynál is az egyik volt a jelképek összetevői között, gondoljunk *A minden-titkok versei* kötetére. Az „én mindennek jöttem” váteszsége persze távol állt Esztertől – hacsak nem az Ady-vers paradox voltát nézzük, mert a gondolat így folytatódik a *Hunn, új legendában*: „Én Mindennek jöttem, s megillet a Semmisem”. Hogy mi ’illet meg’, azt Dobozi Eszter is ezzel az öngúnnal írhatta volna meg. Egyik 1990-es, talános versének a címe: *A Minden borong*. Érdekes a számára megis-

merhető világ megszemélyesítése és felruházása saját lelkiállapotával. Hívó egzisztencialisták írtak parányi létükhöz képest ilyen kozmikus arányú megvilágosodásokat. A *Minden kellene* című, 2019-es posztumusz kötetében is kiemelt szerepet kapott a „minden”. A bárki-ember természetes igényei ugyanúgy benne rejlenek a szóban, mint a legmagasabb alapigazságok. A *minden* éppúgy fizikai (idő- és térbeli), mint bölcséleti és hitbeli, metafizikai fogalom az észjárásában. A Mont Blanc és a Niagara kellett neki, a tenger és az afrikai, közép- és dél-amerikai piramisok, a világ csodái, csillagrendszerei, beavattatás a lét kis és nagy titkaiba, a buddhizmusba, a szerelembe.

A templomba járás – a mindkét oldalon nemzedékek óta református család hatására – számára belső szükségletté vált, nem csak szokássá vagy kötelességgé. Hívó volt egész életében, és zeneszeretőként a népdalok mellett a Károli Gáspár és Szenczi Molnár Albert által magyarra ültetett zoltárokat énekelte szívesen, még akkor is, amikor már – negyvenvalahány éves korától – klasszikus zenét hallgathatott autójának rádióján. A zenéből is megérezte, hogy a hit „mindenképpen” a mindenségre, a mindenhatóra vonatkozik, s ellentétje a szeretet elvét elvető, cinizmusra hajlamosító nihilizmusnak, amennyiben nem a teljes megvilágosodásban fogant, szenvedésektől megszabadító buddhai nirvánáról van szó. A mindenség ura pedig elérhetetlen, noha az emberben eredendő vonzalom van iránta, s ezt imádságaink, mágikus erejű művészi alkotásaink fejezik ki leghívebben. Dobozi Eszter költészetének jellemző vonása az imádságos, zsolozsmás, mantrázó jelleg, akár keresztény, akár pogány regülő változatban.

Korai verspróbálkozásai, melyek nagyrészt meg sem jelentek, sokszor hazafias témákhoz kapcsolódtak. Érett költőként megérezte, hogy az ilyen tárgyú költemény legalább annyi megalapozottságot és egyéni leleményt igényel, mintha édesanyjáról, kedvenc virágairól vagy saját szorongásairól írna. A *Rákóczi nóta* különös, barokkosan szakaszolt formájában írt tiltakozó verset 2006 szeptemberében, amikor már napirenden voltak az akkori kormány elleni tüntetések (*Ad notam Rákóczi*). Történelmi tárgyú, a saját korával párhuzamba vonható verseihez volt némi családi indíttatása is. Fölmenői néhány közismert iskolai olvasmányon és a bibliából s más egyházi könyvekből énekelt zoltáron kívül nemigen ismertek verseket, szépirodalmi műveket – de a kulturális hagyományok egy szűkebb sávja életre szólón behatolt a gazdálkodás gondjaival teli fejekbe. Az egyik dédvagy ükapáról emlegették nemzedékről nemzedékre, hogy amikor a Turinban élő Kossuth Lajos a kilencvenedik évéhez közeledett, a ceglédi parasztpolgárok kijelöltek maguk közül egy küldöttséget, zarándokoljanak el Torinóba „Kossuth apánkhoz”, köszöntsék fel méltóképpen, és a magyarság nevében kérjék meg: térjen vissza hazájába. Ebbe a küldöttségbe delegálták a ceglédiek az erre kiszemelt, közmegebecsülésnek örvendő Dobozi gazdát. Ez fontos volt az ükunokának, mint valami szóban megőrzött ereklye.

A történelemből is diplomát szerző Dobozi Eszter gyűjteményes verseskönyvében (*Ahogy ő néz, ahogy ő lát*, Magyar Napló kiadó, 2015) külön említendő a történelmi, illetve művelődéstörténeti vonatkozású versek gyakorisága és színvonalassága. A költő is tanúsítja, hogy a magyar családokban általánosnak mondható jelenség volt a 48/49-es szabadságharc iránti hagyományszeretet, Kossuth és Petőfi kultikus tisztelete. Azonfelül, hogy a forradalom a jobbagysorból kitörni vágyó felkelőket, legendás hősokeket, önfeláldozó hazafiakat érlelt, az is vonzó ebben a történetben, hogy egy negyed évszázados, a hazafiságot nemzetközi mércével párosító, hatalmas szellemi erőket felhalmozó, értelmiségiektől előkészített eseménysorozat, a reformkor betetőzése volt. A kiegyezést követően a száműzetésében élő Kossuth Lajos nyílt levelet közöltetett Deák Ferencnek címezve („*Cassandra-levél*”, Magyar Újság, 1867. május 26.). Az 1849-es trónfosztási tettét soha vissza nem vonó Kossuth Lajos intelme kristálytisztán kifejtette négy hasábon a kiegyezést magyar oldalról irányító Deák Ferencnek, hogy a császári hatalommal megkötött alku – különös tekintettel a hadügy átadására – fölér a nemzeti öngyilkossággal. A történetírás műzsája, Kleiő sem támaszthatta volna alá igazabb szavakkal: „Magyarország (...) a legfontosabb ügyekben (...) önállólag nem intézkedhetve, idegen érdekek vontatókötelére akasztatik.” Az első világháború és ami utána jött, cáfolhatatlanul igazolta Kossuth jóslatát, amelyet a trójai királylány, Kasszandra jövődőléséhez hasonlóan semmibe vett a kiegyezés „vívmányaiért” hevülő tábor, a Deák-párt híveinek sokasága. Hogy Cegléd népe Kossuth-hű maradt, azt a városból származó Dobozi Eszter életműve is tanúsítja. Fontos párhuzamokat talált a régi és mai magyarok gondolatai és tettei között, ahogy a régi és új költők, írók között is. Gondolatai és érzelmei nagy részükben az általános emberi értékeit is féltve őrző haza körül forogtak, és legsúlyosabb létgondjai között mindvégig az égiek kegyelmébe ajánlott új nemzedékek sorsa állt az első helyen.

Lengyel András

Szegedi egyetemi könyvtári éveimről

Lapok egy önéletrajzból II.

4.

Könyvtári éveimben végleg eldőlt, hogy – minden „politikusságom” ellenére – „szakember” leszek, nem „politikus”, sőt nem is a magyar történelemben oly gyakori szakembernek álcázott kriptópolitikus. Ez nemcsak eredendő hajlamaimból következett, de helyzetértékelésemből is. Egyre erősebb érzésem lett (bár racionálisan nem láttam, nem is láthattam át), hogy a bomlás folyamatában vagyunk benne, innen, jó irányt adni a dolgok folyásának, már nem nagyon lehet. Egy olyan forgatókönyv alakul, amely az én ösztönös preferenciáimmal szemben áll, sőt azzal szemben bontakozik tovább. Ez, bár hangsúlyozom, inkább csak ösztönös reakció volt részemről, több döntésemben is megmutatkozott, s utólag látom igazán, hogy ezekben a reakcióimban rendszer volt, „összeállnak”, logikájuk van.

S ez az implicit magatartásom 1973/74 körül már valamiképpen megmutatkozott. Emlékszem rá (a pontos időpontra persze nem), hogy valamikor ekkor volt egy beszélgetésem Sipos Jóskával. A folyóiratraktár folyosóján diskuráltunk, ott, ahol a bejárati ajtó is, az olvasóba vezető ajtó is volt, s azt fejtegettem, hogy ha néhány éven belül nem lesz döntő fordulat közviszonyainkban, igen rossz fejlemények elé nézhetünk, minden végleg elromlik. Ez a „diagnózis” persze meglehetősen amorf, s közvetlen cselekvésre teljességgel alkalmatlan, „homályos” sejtelem volt, de az érzület szintjén megmutatott valamit. S innen nézve érthetővé válik, hogy a könyvtári években két, úgynevezett komoly lehetőséggel sem éltem, s ha hezitálva is, de mindkettőt kihagytam. Az egyik csak egy helyi lehetőség volt, formailag nem is túlzottan nagy presztízsű, de az egyetemen belüli karrierlehetőségeimet hosszabb távra megalapozhatta volna. Amikor ugyanis az egyetem függetlenített KISZ-titkára Csernus Sanyi lett, engem is hívott, hogy vegyek részt a vezetésben, mintegy szűkebb stábjá (egyik) tagja legyek. Egy-két előzetes tárgyaláson részt is vettem, emlékszem, még az egyetemen politikai nagyhatalomnak számító Antalffy György is elbeszélgetett velem. (Okos, sőt ravasz ember volt, nagy „játékos”, az egyetemi játszmák sok szála az ő kezében futott össze. Ezt fehér asztal mellett, konyakozva is megsejthettem, „dörzsöltségét” nem lehetett nem észrevenni.) Az adott (s változó díszletezéssel ma is élő) gyakorlat szerint, az ilyesféle politizálás jutalma az egyetemen való bent maradás lett – az előző KISZ-titkár, Papp Pista például a 2. számú irodalomtörténeti tanszékre került mandátuma lejártá után, s –

nem is véletlenül – utóbb Csernus is tanszéki állást kapott. A „KISZ”, legalábbis ilyen szinten már ugródeszkának számított – s nem is föltétlenül a tehetségtelenség útját egyengette. (Ma, mutatis mutandis, lényegileg ezt az ugródeszkszerepet tölti be a HÖK, csak sokkal cinikusabban, „okosabban”, skrupulusokat mellőzve.) Nem kétséges, hogy szerepvállalás után, valami álláslehetőség nekem is kijárt volna. (Erre egy-egy utalás történt is.) A „lehetőséggel” azonban nem éltem, a „projekt” nem vonzott, s alighanem „élhetetlenségem” is megint megmutatkozott. A másik, ugyancsak kihagyott lehetőség a Pozsgay Imre-féle kulturális minisztérium irodalmi osztályán lett volna. Erre a posztra Ilia Miska ajánlott, föl is mentem Pestre, ahol, ha nem is a miniszterrel, a főosztályvezetővel, Bíró Zoltánnal a részletekről is tárgyaltam. Itt az irodalmi referens szerepe várt volna rám, Pozsgay keze alá kellett volna dolgoznom, s nyíltan meg is mondták, pár év szolgálat után valami jó vezetői állást kaptam volna valamilyen kulturális intézményben. A feladat érdekesnek ígérkezett, az akkori Pozsgay és az akkori Bíró is még egészen más szerepet töltött be a magyar kultúra történetében, mint később – bizonyos, hogy sokat tanulhattam volna, sok mindent közlelő, sőt esetenként belülről láthattam volna. Kinevezésemre már a pártközpont is rábólintott (akkor, jellemző módon, egy állami funkció betöltéséhez egy nem állami szerv jóváhagyása is szükségeltetett) – könyvtári kollégám, Devich Bandi bácsi, a régi vágású úriember pedig már gratulált is minisztériumi karrierem elindulásához, az ő szemében egy ilyen posztnak nagy tekintélye volt. Végül azonban meggondoltam magam. (A teljes igazsághoz tartozik, hogy döntésemben a Budapestre költözéstől való ódzkodás is szerepet kapott, de döntésemet nem egyedül ez határozta meg.) „Helyemre” Csapody Miklós került, s ő, mint ismeretes, csakugyan élvezte is ezt a szerepkört, „politikus” lett. (Személye azért is megemléltendő itt, mert arról is árulkodik, amit ma sokan el sem tudnak képzelni, egy ilyen minisztériumi szerepkör nem föltétlenül a „bolsevik” gyakorlat képviselésével járt együtt. Akkor minden egy, hatalmilag integrált, de belsőleg megosztott és összekeveredett politikai térben zajlott, egymásba bonyolódott a mainstream, s annak legádázabb ellenfele, miközben a kívülálló nem is nagyon tudta megkülönböztetni őket.)

Ezek a lehetőségek s a velük való ismételen nem élés, azt hiszem, mély ambivalenciáról, vonzásokról és taszításokról árulkodnak, de alkatilag is meghatározottan tekinthetők. Azt mondják, az aranyhoz is rezet kell keverni, hogy elég kemény, azaz használható legyen, s bennem – hogy ennél a metaforánál maradjak – a kelletnél kevesebbnek bizonyult a „réz”. Alkatilag inkább a közvetlen gyakorlat hatalma alól kivont tudományos foglalatosság felelt meg nekem, s nem a „piszkos” praxis. A teljes valóság (gondolati) birtokbavételére így nagyobb sanszom maradt, mint a szükségképpen kompromisszumokat és megalkuvásokat, ugyanakkor hatalomgyakorlást is megkövetelő „gyakorlati” életben. A hatalmi térből természetesen a tudományművelést sem lehet teljességgel kimetszeni, kiemelni, de itt, ha mar-

ginális helyzetben is, jóval nagyobb a valóság összefüggéseinek fölismerésére való lehetőség, a világ teljesebb megértése, mint úgynevezett „közéleti” szerepben.

Könyvtári éveim így döntően az irodalom és a tudomány terében zajlottak, az a sajátos intellektuális kombináció formálódott, ami azután tartósan engem jellemzett. Változatlanul kapcsolódtam a *Tiszatáj*hoz, mindenekelőtt Iliához, noha legfőljebb kiegészítő ember, alkalmi szerző voltam a lapnál. Ez különösebben nem is zavart, Miska pszichológiai érzéke az esetleges „mellőzöttségérzést” áthidalta. S hogy nem szerepeltem többször a lapban, az egyáltalán nem mellékesen az én kialakulás közben lévő állapotommal függött össze. A lap a legjobb formáját futotta, az egész magyar irodalomból válogatta, célirányosan, szerzőit, mindig arra a feladatra, ami éppen soron volt. Én pedig ehhez még nem mindig tudtam kapcsolódni. A Veres Péter-számban például tanulmányom jelent volna meg, Ilia erősen kapacitált, számított írásomra, de végül a nagy megfelelési igyekezet eredményeként nem készültem el vele. Kimaradtam. Volt persze másféle diszkrepancia is – ezen azonban túlléptünk. Írtam például a kései Déry (számomra mindig is fontos) „hordalékairól” egy kritikát, nem is lehetett nagyon rossz, mert Székely Magdiék kéziratban körözték, ez az írásom azonban, úgy látszik, nem illett bele a szerkesztői elképzelésekbe. Igazában azonban nem is a gyakori megjelenés lebegett célként előttem, a kialakuló emberi-„szakmai” kapcsolatok fontosabbaknak tündek föl, s mai távlatból nézve is fontosabbaknak ítéltetők meg. Annál inkább is, mert az ideológiai tér hamarosan körülöttünk is megint szűkebb lett, s deformálódott. Ilia az ellene irányuló politikai és titkosszolgálati akciók következtében 1974/75 fordulóján lemondott a *Tiszatáj* szerkesztéséről (valójában, ahogy a III/III-as zsargon fogalmaz, „kiszorították”), s neve már a '75. februári szám után lekerült a lapról. Én is kaptam tőle egy búcsúzkodó levelet, de kapcsolatunk nem szakadt meg, sőt fölerősödött s elmélyült. Bár Miska arra kérte szerzőit, hogy továbbra is adjanak írást a *Tiszatáj*nak, én, ösztönösen, szolidarizáltam vele, s ezt követően hosszú ideig egyáltalán nem írtam a lapba. „Bojkottáltam”. Az „új” *Tiszatáj*, amelyet a Vörös, Annus, Olasz hármas működtetett, de arculatának tényleges alakítója az Ilia mellett iskolázódott Annus Jóska volt, nagyjából-egészéből azt próbálta folytatni, amit Miska megteremtett, azokon a síneken haladt, amelyeket ő fektetett le, mégis ez a lap az ő kreativitása nélkül már csak kópia, utánzat lehetett. Egyre inkább a „mi kutyánk kölyke” mentalitás uralkodott el, a szekértábor-logika, s ettől én, ösztönösen, ódzkodtam. Engem egy ennél teljesebb és összetettebb világ érdekelt, világlátásomat nem akartam, s nem is tudtam erre leszűkíteni.

Az új helyzetben Miska, jó érzékkel, azon a területen próbálta helyét megtalálni, ami megmaradt neki, s egy sajátos, igen nagy hatásfokkal dolgozó, egy-személyes intézménnyé vált, aki részben egy nagy kapcsolathálózat közepében, az intellektuális mozgások megfigyelőjeként, adataik „begyűjtőjeként” és tovább sugározójaként, részben a legjobb értelemben vett nevelőként működött. Ez a

hálózat nem szervezeti értelemben létezett, nem irodalmi vagy politikai szervezkedést jelentett, hanem egy látens, csak személyén keresztül élő, de a kellő pontokon és pillanatokban bármikor aktualizálható intellektuális hálózat lett. Potenciálisan „minden” s „mindenki” beletartozott, gyakorlatilag pedig egy olyan, az egészre figyelő, de a maga speciális egyéni, társadalmi s „nemzeti” emancipatorikus eszményeit a szellem eszközeivel érvényesíteni igyekvő kör volt, amely a viszonyok jobbítását végezte a számára adott térben. Miska nem nagyon utazott (részben a körülmények miatt, részben alkati okokból kifolyólag), de állandóan levelezett, s helyben, Szegeden „mozgott” is. Mindig „tanítványok” közt volt, vendégeket fogadott, közvetített vagy segített, hírekről számolt be, könyveket s folyóiratokat adott kézbe, szerkesztőknek közvetített kéziratokat, szerzőket ajánlott figyelmükbe stb. A háttérben maradt, mégis a középpontban élt, rajta tartotta kezét a szellemi életen, jóllehet alig-alig publikált már.

Ebbe a látens kapcsolathálóba a maga tapintatos módján engem is bevont, velem is számolt. Ennek jele volt, hogy rendszeresen ellátott olvasnivalókkal, könyvekkel és folyóiratokkal (ez a szokása, változó módon, más tartalmakkal, de máig él). Elsősorban erdélyi s nyugati könyveket és folyóiratokat kaptam tőle, alkotomhoz és érdeklődésemhez mértén, de horizontomat tudatosan tágítva. Ezek a kiadványok, amelyek olykor kéziratokkal is kiegészültek, tartalmilag meglehetősen sokrétűek voltak, egyáltalán nem szűkültek le politikai összefüggések tárgyalására, bár gyakran ilyen tartalmuk is volt. Akadt közöttük átfogó mű, történeti vagy filozófiai munka éppúgy, mint szorosabb értelemben is „szakmai” kiadvány. Így kaptam meg például Cs. Szabó több (Nyugaton megjelent) könyvét, az Új Látóhatár számait vagy éppen az erdélyi Tóth Sándor egyik, módszertanilag is érdekes Korunk-tanulmányának korrektúralevonatban maradt példányát, benne fontos táblázatokkal stb. Olykor a vajdaságiak dolgaival is megajándékozott. Minden túlzás nélkül állíthatom, a fragmentumaira szakadt magyar szellemi élet léte s fontosabb szerzői is tudatosultak bennem, egységük fejében helyreállt. „Összeforrt, ami összetartozott.” Egy, a magyarországi nyilvánosságban jelen nem lévő világ nyílt meg, s erősödött egészelvűség iránti intellektuális vonzalmam. Az „egész”, éreznem kellett, mindig több, mint ami az adott nyilvánosságban érzékelhető, s több, mint a részek mechanikus egysége. A részek között nagyon bonyolult és erős „láthatatlan”, de mégiscsak élő összekapcsolódás van, kölcsönös, bár nem azonos súlyú meghatározottság, s a jövőt ez az egész együtt alakítja. A „hivatalos” nem azonos a ténylegesen létezővel, szűkebb, esetlegesebb a látens egésznel. A kényszerű széttagoltság embert deformáló, sőt megnyomórító, ugyanakkor mégis sok új színt és értéket is termő realitását is föl kellett fedeznem. Ez, bár a hivatalos nyilvánosságban és (mint utólag látom) a III/III-as iratokban „nacionalizmusként” szerepel, egyáltalán nem nacionalizmus, hanem emberjogi és kulturális kérdés volt számomra – s hogy később, a rendszerváltás

után, mindebből sokak számára mégis csakugyan nacionalista argumentáció lett, azt jelentős részben éppen e tematika mesterséges befagyasztása és megbélyegzése eredményezte. Sérelmi politikára szűkítve le azt ami lényege szerint az emberhez méltó élet függvénye, Gáll Ernő teorémájával élve, a „sajátosság méltósága” volt. (Bár talán helyesebb úgy fogalmazni, inkább e méltóság iránti emberi igény volt.)

Bevonódásom e látens hálózatba egyéb dolgokban is megmutatkozott. Bejártak hozzám például Miska egynémely tanítványai, így mindenkélt Csapody Miklós és Füzi Laci. Ők akkor összetartoztak, Miklós volt az aktívabb és a magabiztosabb, Laci a csöndesebb, hallgatagon tájékozódó. Útjuk később elvált, Miklós, megrészegülve a „hatalom” (pontosabban a vélt hatalom) látszatától és külsőségeitől, '89 után úgy hitte, igazi történelemformáló lett, s elszakadt a szellem szolgálatától. De ekkor, a hetvenes évek második felében, még nemcsak tehetséges, de szimpatikus, sok vonzó tulajdonsággal bíró fiatalember volt. Jókat beszélgettünk, apjával is kapcsolatba kerültem, volt egy, mondjuk így, „polgári” kulturális légkörük – s ez akkor nem is hatott zavaróan. Laci, aki kettejük közt csak másodhegedűsnek látszott, mint kiderült, Miklósnál jóval stabilabb személyiség volt. Bár kereste még magát, volt emberi tartása, megbízhatósága. Ekkor megalapozódott barátságunk máig tart, azt kell mondanom, nem is véletlenül. (Számukra akkor én nyilván a pár évvel idősebb, mégis hasonszőrű „kapcsolat” lehettem, akinek, könyvtárban dolgozva, praktikus előnyei is adódtak. Miklós akkoriban az Erdélyi Fiatalokkal foglalkozott, Laci Németh Lászlóval., Erdélybe jártak át, hátizsákban könyveket csempészve.) De nem csak Miska közvetlen tanítványai jutottak el hozzám. A könyvtárba, praktikus megfontolásból, be-betértek a „jugoszláviai magyar irodalom” fiatalabbjai is. A nálam valamivel idősebb, már beérkezett alkotók, például Bányai János, Bosnyák István, Gerold László, Jung Károly. (Ők akkoriban még lényegében az *Új Symposion* gárdájához tartoztak, utóbb azonban, „konszolidálódva”, a vajdasági magyar irodalom meghatározó emberei lettek, egyetemi tanárok, szerkesztők stb.) De fölbukkantak a fiatalabbak is: Danyi Magdi (szegény nemrég halt meg), Thomka Beáta, Faragó Kornélia stb., valamennyien az ottani irodalmi és szellemi élet már akkor is jeleskedő vagy utóbb fontossá váló személyiségei. Számukra könyvtárosi posztom volt elsősorban érdekes, nem „irodalmi”, de egyikükkel-másikkal kapcsolatomban személyesebbé vált, sőt – igaz, lazán – máig is él. Föltűnt a könyvtárban a szótárkészítő és Híd-kutató Pató Imre is, aki később egy ideig a Hungarológiai Intézet igazgatói feladatait is ellátta. Vele is összebarátkoztunk. Szeged a vajdasági magyarországi hídfőállása volt, ide gyakran átjártak, szakmai és praktikus dolgaikat egyaránt intézve (pl. könyvvásárlás), s ebbe beletartozott az egyetem és a könyvtár is. Amíg a könyvtárban dolgoztam, voltaképpen afféle rezidensi szerepem is volt. Mindig jó. Ha van az embernek könyvtárban ismerőse, akihez kéréssel lehet fordulni. (Olykor az egyetemen

is összeakadtam velük, Bori Imrével például Ilia Miska tanszéki szobájában futottam össze. Ő persze magasan fölöttem lebegett, jóllehet egyik írásomra a Magyar Szóban kis cikkel is reagált.)

Miska alkalmilag másokkal is összehozott, lakásában és/vagy vendéglőben neves, s akkor számomra igazán inspiratív írókkal, szerkesztőkkel is összejöhettek. Méliusz Józsefet és feleségét (valamikor a hetvenes évek második felében) például Miska meg én vártuk az állomáson, mi képviseltük a (nem létező) szegedi „fogadóbizottságot”, s Miska invitálására együtt is vacsoráztunk, nagy beszélgetés közben, a Hágiban. Méliusz diétázott, valami epe- vagy gyomorproblémája miatt csak zsírtalan, főtt tésztát ehetett, valami zöldséggel (ahogy mondta, álpörkölteket szokott volt enni, olyasmit, amiben nem volt hús és zsír, de a magyaros konyha illúzióját nyújthatta). A beszélgetés persze zömmel Miska és Méliusz között folyt, én csak figyeltem, szívtam föl az új információkat. (Emlékszem, fiktív alteregójáról, Horace Cockery-ről is szó esett, műhelytitkairól is beszélt.) Igen tanulságos este volt, egyik könyve – talán a Kávéház nélkül (?) – dedikált példányával is megajándékozott, a dedikáció, nagyon jellemzően, Iliára való utalást is tartalmazott. Úgy emlékszem, a könyvet Miskáék lakásában kaptam meg. Ha tehát emlékezetem nem csal, akkor ez hosszabb, több helyszínes program volt. Méliusszal találkozva az élő irodalom történetével találkoztam, egy sajátos, nehezen definiálható, de nagyon tanulságos és fontos magyar szubkultúra klaszszikusával. (Érzékenysége, finomkodása, nyakkendőszerűn használt sálja meglepett, mást vártam, egyféle művészszerp képviselőjeként maradt meg bennem, de érzékelttem jelentőségét.) Ugyancsak Miska hozott össze a nagy műtétje előtt álló Bretter Györggyel. Ővele is vendéglőben (is) voltunk együtt, ő valódi pörköltöt evett, de nem olyasféle modorosságok maradtak meg bennem róla, amilyenek Méliusz alakjához hozzákapcsolódtak, hanem szelleme elevensége. Mindenféléről folyt a szó, Erdélyről, filozófiáról, az akkori ottani (ti. romániai) fiatalokról, ha jól emlékszem, Tamás Gáspár Miklóst is jellemezte röviden, sőt még az én akkori problémám, hogy ti. el lehet-e fogadnom a főiskola marxista tanszékének ajánlatát, is szóba került. Mélyen megmaradt bennem, amit erről mondott, úgy vélte ő, az ellenzéki gondolkodó, hogy nyugodtan el lehet fogadni egy ilyen ajánlatot – a katedrán, a négy fal között azt mond az ember, amit jónak vél. Mindenki csak saját magának cenzora, nem úgy, mint a publikációk esetében. Csillogó, eleven szellem volt, csakugyan a „gondolatok perdítése” jellemezte, a másként látás, a beidegzettségekből való kilépés. Meg tudtam érteni, hogy egy szűkebb körben, Molnár Gusztávék, Egyed Péterék körében miért volt tekintélye, s miért tartotta fontosnak a tőle való méltó búcsúzást még TGM is. Közvetlenül operáció előtt állt, igazában, mint kiderült, az sem segített rajta, de számomra nagyon inspiráló volt. Jó lett volna vele rendszeresen eszmét cserélni. Máig örülök neki, hogy megismerhettem.

Nem vendéglőben, hanem Iliáék tarjántelepi lakásában találkoztam Balogh Edgárral, aki, Méliuszhoz hasonlóan, egy darab élő irodalomtörténet volt. Ez alkalommal viszonylag sokan összejöttünk, Miska szobája tele volt velünk, de hogy ekkor kik jöttek össze, már nem emlékszem. Én csak hallgattam a beszélgetést, s mivel olyan helyen ültem, egész este Edgár bácsi koponyavarratait szemléltem, hátulról. Ha jól emlékszem, felesége is itt volt (vagy csak sűrűn szóba került?), Rebi néni neve mindenesetre megragadt bennem. Balogh Edgár nem tudós volt, s nem is író, egy sajátos közép-kelet-európai értelmiségi típust testesített meg, egy ideológiai konstrukcióban élt, amely a marxizmust és a kisebbségi lét történeti követelményeit egyesítette a „népfrontos” gondolat jegyében, de jelentős idők tanúja volt. Tanulásokkal járt mesélését hallgatni. Ma már tudom, múltja, marxista nimbusza egyféle védőernyőként feszült azok fölé az ügyek fölé, amelyeket képviselt (a *Korunk*tól a Romániai Magyar Irodalmi Lexikonig), s ez a legitimáló és védelmező szerepe fontosabb volt, mint írásai. De, ismétlem, a vele való (féloldalas) találkozás is gyümölcsözőnek bizonyult. Ilia, jó érzékkel s nagy tapintattal, beszéltette, sok mindenről szó esett, megint sok mindent „fölszedhettem”.

Merőben más, mégis e körbe illő volt Tánzos Gábor, az 56-os Petőfi Kör titkára, akit szintén megismerhettem. Érdekes, hogy ő is kevés halála (öngyilkossága) előtt fordult itt meg. Az állomáson vártuk, ahol a szintén rá várakozó barátjával, a matematikus Pollák Gyurkával is összefutottunk. A beszélgetésre most is Iliáéknál került sor, nem hármásban voltunk, de szűkebb körben, mint Balogh Edgár látogatásakor. Miska felesége, Júlia valami saját receptje szerinti sajtos harapnivalóval kínált bennünket, Tánzosnak, emlékszem, nagyon ízlett, dicsérte. Tánzos sajátos típust testesített meg, egyszerre volt „56-os”, marginalizált értelmiségi, akit származása, sorsa és tájékozódása a majdani demokratikus ellenzék közelébe sodort, ugyanakkor az erdélyi problematika jó ismerője, fontosságának tudatosítója is, szubkultúrákat összekötő egyéniség. ’56 után éveket töltött börtönben, először tőle hallottam erről részleteket. Beszélgetés közben sok mindenről beszélt: a jugoszláv követségről, ahová a „nagyimrések” behúzódtak, Snagovról, bebörtönzésükről stb. Nem publikus részletekről is mesélt, így például Szántó Zoltán gyávaságáról, Lukács György gesztusáról (ti, amikor a szovjet tábornok a fegyvereiket kérte, Lukács a töltőtollát nyújtotta át neki) stb. S kiderült, ő is, akárcsak Veres Péter, nyílt levelezőlapon szeretett levelezni („úgyis elolvassák, minek bajlódjanak a boríték fölbontásával és visszaragasztásával”). Mennyire voltak pontosak ezek az elbeszélések, sem akkor, sem azóta nem tudtam eldönteni, lehet, hogy én már a „folklorizáció” eredményét hallottam. De amit hallottam, az így sok szempontból új volt számomra. Tágította szemhatáromat.

Úgy emlékszem, Gáll Ernővel, a *Korunk* főszerkesztőjével való első találkozásom is ekkoriban, tehát még a hetvenes évek második felében történt. (Ha nem, akkor legkésőbb 1981 őszén, októberben ugyanis már megjelent a *Korunk*ban egy

kis cikkem, s akkor már ismertük egymást.) Egy alkalommal mindenesetre ő is, felesége is megfordult Iliáék tarjántelepi lakásában, amikor én is ott voltam. S ha az időpont nem is, az nagyon megragadt bennem, hogy elmagyarázta, hogyan kell fölfedezni viszonylag egyszerű eszközökkel a lehallgatóberendezést – a „tanítás” egyetlen hibája, hogy (azóta már tudom) a lakás, amelyben ezt előadta, be volt poloskázva. Igazi „szakemberek” is hallgatták tehát. Más jellegű emlék, de ekkor tudtam meg, hogy Gáll Ernő felesége 1944-ben Szegeden bujkált, az apácák bújtatták. Gáll Ernő, ma is úgy látom, az erdélyi magyar kultúra, sőt az egész kisebbségi lét egyik legfontosabb személyisége volt, azokat a tulajdonságokat testesítette meg, amelyekre – saját kisebbségi politikai intézmények híján – az ottani magyarságnak a legnagyobb szüksége volt megmaradása érdekében. Egyszerre volt gondolkodó, szervező s „politikus”, aki nemcsak intézményfönntartó és -működtető szerepet töltött be, de a hiányzó politikai struktúrákat csaknem egyedül pótolta. Mozgásteret biztosított a magyar kultúra számára. „Merevsége” valójában folyamatos önkorrekciós készítéseket fedett, s megingathatatlan tartást rejtett el a külvilág (nem mindig föltétlenül jóhiszemű) tekintete elől.

Utólag, visszatekintve, úgy gondolom, ezeket (s az ezekhez hasonló) találkozásokat Miska céltudatosan szervezte meg, úgy vélte, hogy nekem az ő kapcsolatrendszeréből éppen ezekre van szükségem, vagy legalábbis erre van fogadókészégem. Egyféle implicit „irányítás”, rávezetés volt ez tehát részéről. Nem is kétséges, hogy gyarapodtam általuk, tágult szemhatárom.

Mindannak, amibe így bevonódtam, két összetartozó, mégis jól megkülönböztethető (s megkülönböztetendő) következménye lett. Egyrészt sokat tanultam, összetettebb és realiztikusabb képem lett a minket körülvevő világról, múltunkról, az alakuló-bontakozó magyar kultúráról. Másrészt nevem bizonyos mértékig összekapcsolódott Ilia nevével, úgynevezett „tanítvány” lettem, az ő „emberének” számítottam, s ez mások érdeklődését is felkeltette. A besorolás ellen sem akkor nem tiltakoztam, sem ma, csakugyan életem fontos szereplőjéről van szó. De ez a besorolás bizonyos mértékig sematizáló és félrevezető – én akkor is csak részben illettem be minden ilyen besorolási kísérletbe. Más is voltam, másféle lehetőség is formálódott bennem. Ám, nagyon jellemző módon, a tájékozottságot a tájékozatlansággal sajátos szempontok szerint keverő állambiztonság szerv („III/III”) maga is így fogta föl a dolgot. Én is szemhatárukba kerültem. Olyannyira, hogy amikor Miska lánya, Györgyi temetésén én is megjelentem, az egyik ügynök azt is jelentendőnek ítélte, hogy jelen voltam. Az is kitudódott persze, hogy a Miskának Nyugatról érkező könyv- és folyóirat-küldeményeit, amelyeket a könyvtárba címeztek, én közvetítettem el hozzá. Egyféle konspiratív „postaláda” szerepet is betöltöttem. (Hogy ezt hogyan tudták meg, máig nem tudom. Miskától bizonyosan nem, s tőlem sem.) Sajnos ma már tudom, a III/III-as osztály emberei olyanokat is beszerveztek, akikre álmomban sem gyanakodtam volna. Szerencsére nem

mindenki volt rosszindulatú, s olyan jellemzés is született rólam, amely inkább védett, például politika iránt nem érdeklődő, megszállott kutatóként írt le. Az a szociometriai ábra azonban, amely Ilia kapcsolatrendszerét mérte föl s jelenítette meg (ez azóta több kiadványban is megjelent), a „tanítványok” közé sorolt be, egyes társaságba. (Ez az ábra, a vélelmezett konspiratív szervezkedés logikáját követve, megkülönböztetett felső kapcsolatokat, tanítványokat és pozicionált kapcsolatokat. Én, mint fiatal egyetemi könyvtári alkalmazott, értelemszerűen nem tartozhattam a „pozicionáltak” közé. Azokat, akikkel így összehozott a „szerv” logikája, persze zömmel ismertem, de ismeretségeim – köztük barátaim is – nem szervezetszerű kapcsolatot alkottak. Miska persze nyilván tudatosan, vagy legalábbis tudatosabban alakította kapcsolatait, mint én akkor vélhettem, de semmiképpen nem politikai szervezkedésről volt szó, hanem az autonóm kulturális tájékozódás igényeinek védelméről. A probléma éppen abból fakadt, hogy ezt az igényt a hivatalosság szervei korlátok közé igyekeztek szorítani, a „szerv” pedig saját létjogosultságát igazolandó, „átpolitizálta”. Mindenkinek jobb lett volna azonban, ha ez az önszerveződő s öntisztuló folyamat adminisztratív beavatkozások nélkül folyhatott volna. Az, amit rendszerellenességként kezeltek, jobbító, sőt stabilizáló erő lehetett volna. De – korlátolt módon – delegitimáló folyamattá deformálták.)

A megfigyelésekről, persze, akkor nem tudtam, csak ködös sejtelmek éltek bennem ilyesféle gyakorlatról.

5.

A könyvtár persze maga is természetes találkozóhely volt, hozzánk, a „folyóiratra” is nagyon sokféle ember rendszeresen bejárt. Olvasni, kutatni is, de egyéb, alkalmi célokkal is, sokszor csak pusztán a beszélgetés kedvéért. Hogy ki mindenki fordult itt meg, lehetetlen lenne felsorolni. Emlékszem például egy nőgyógyász főorvosra (neve már elmosódott emlékeimben), aki sokáig rendszeresen bejárt – és Spiegel „kölcsonzott”. Ezt természetesen nem tehetett volna meg, itt egyáltalán nem folyt kölcsonzás, a Spiegel pedig egyébként is félig-meddig zárolt lapnak számított. De azok, akik valamilyen kapcsolat révén a belső körhöz tartoztak, sok mindenhez hozzáfértek, amihez elvileg nem lett volna módjuk. A *Spiegel* „kölcsonzése” is ilyen volt, zárt borítékban kapta meg, időre visszahozta, s újat vitt magával, cserébe a lányoknak csokoládébonbonokat hozott (ezeket aligha vette, inkább „hálapénzként” kapta betegeitől, s továbbadta). Kialakult egy sponztán „kuncsaftkör”, mindenkinek volt valakije, akinek ezzel-azzal a kedvébe járt. A szabályoknak és előírásoknak ez az átlépése teljességgel életszerű volt, enélkül sok minden rosszabbul ment volna. Egy kutatónak vagy egy oktatónak mindig

szüksége van valamire, ami „gyorsan kell”, s amit szabály szerint nem vagy csak nagyon lassan és körülményesen lehetett volna elintézni. Fénymásolat egy cikkről (az océ másoló mai mércével mérve silány készüléknek tekinthető, pocskékul másolt, de nagy lépést jelentett, hogy egyáltalán volt), egy-egy folyóirat-kötet hazavitele éjszakára stb. Az osztályra be-belátogatók között, értelemszerűen, olyanok is bőven akadtak, akik valamilyen szempontból engem is érdekeltek – ők többnyire az egyetem oktatói közül kerültek ki. Viszonylag sűrűn megfordult például az irodalomtörténész Merényi Varga László, aki jó tanár hírében állott, Füzi Lacinak is, mint könyvből látom, jó emlékei vannak róla. Sajnos nagyon fiatalon, harminc-egynéhány éves korában meghalt. (Közvetlenül halála előtt is bent járt, nem gondoltuk volna, hogy utoljára látjuk.) Vele is jókat lehetett beszélgetni, miközben ilyen-olyan ügyeit is intéztük. De megfordult itt a bölcsészkar egyik legendásan szétszórt, mégis kitűnően szervező, maga körül iskolát teremtő alakja, Keserű Bálint. Nélküle nem csak sok kiadvány nem született volna meg (például az úgynevezett Adattár-sorozat, amelynek első kötetei Herepei János apró cikkeit gyűjtötte egybe), de a „rég Magyarországon” szegedi iskolája sem. Bálint körül kutatók nemzedékei nőttek föl, nem egy utóbb fontos tudományos vagy kulturális posztot is betöltött, sőt ma is betölt. Ez az iskola messzemenően meghatározta s meghatározza ma is a régi magyar irodalom kutatásának történetét. Én ezen a körön, már csak kronológiai okoknál is fogva, kívül maradtam, de figyelemmel kísértem dolgaikat. Az „olvasó”, tájékozódó érdeklődő szintjén érdekelt, mit csinálnak. Bálinttal is sokat beszélgettem, jóllehet igazában soha nem tudtam eldönteni, hová akar kilyukadni. Olykor megfordult az osztályon Halász Előd is, akit ma elsősorban németesztétájáról ismer a szélesebb nyilvánosság, de germanisztikai dolgai is fontosak. Különc, önjáró figura volt, az egyik legokosabb a bölcsészkar professzorai közt, de „nehéz” ember, tanítványai (Csúri Károlytól Kanyó Zoltánon át, mondjuk Bernát Árpádig) rendre szembekerültek vele. Legjobb barátja (s ivócimborája) akkor már alighanem Suki Béla, „a kandidátus cigányprímás” volt (hivatalosan a Ságvári-gimnázium vezetőtanára, nem hivatalosan pedig a német filozófia, Hegel, Heidegger kitűnő ismerője). Halászról külön legendakör élt, mindegyik történet az okos, cinikus, nonkonformista egyéniségről szólt. Egyes „kiszólásai” folklorizálva terjedtek. Tapasztalataim megerősítik e legendakört. Tudtam rossz híreről, tanítványai vele való szembekerüléséről stb., de kedveltem. Érezni lehetett formátumát, amely különbségein is átjött. „Cinizmusa” szemnyitogató volt. Feleségének, Szász Anna Máriának is segítettem valamiben, amiért elnyertem dicséretét – mások előtt is elismerően beszélt rólam. De bejárt (már könyvtáros éveim vége felé) Bálint Sándor is, egyes régi ismerőseinek „Sanyika”. Ő akkor már nyugdíjba kényszerítve, olykor nélkülözve élt, de tudtam róla –, például Aurél bácsi elbeszéléseiből – hogy valójában jelentős tudós, a magyar néprajztudomány egyik jelese, aki legalább két területen, a Szeged-kutatásban

és a szakrális néprajz kutatásában Magyarországon a legjobbak egyike. Munkája miatt fordult meg az osztályon, Aurél bácsi rám bízta, hogy segítsék neki. Sok másolatot csináltam számára, lényegében „suba alatt”, egyik, készülő könyvének anyagát, instrukciói szerint, én szedtem össze, másoltam le, közben erről-arról beszélgettünk. Ígérte, a könyvből majd ad egy dedikált példányt (ez elmaradt, mert a megjelenést Sándor bácsi már nem élte meg), de egy különlenyomatát csakugyan dedikálva őrizhetem. Nem felejttem el neki, hogy saját gyűjtéséből nekem adta azokat a leveleket, amelyeket alsóvárosi parasztok írtak haza katonakorukban – ezek a paraszti írásbeliség történetének fontos dokumentumai. Életkörülményeire jellemző, hogy kérte, bizonyos folyóiratok (például a Népünk és Nyelvünk) duplumaiból adjunk neki – mert ő a saját sorozatát kénytelen volt eladni. Szívélyes kapcsolatunk haláláig megmaradt. Ő mondta rólam, hogy Szegeden nem „gyütt-ment” vagyok, hanem „gyütt-maradt”. (Ez, részéről, egyféle szegediségbe való befogadást jelentett.)

S mivel publikáltam, lassan nem szegedi szakmai ismeretségeim is alakultak. Egy párat érdemes itt is megemlítenem, mert valamilyen szempontból fontosak lettek. Az egyik ilyen ismeretség, amely idővel barátsággá erősödött, Agárdi Péterrel alakult ki. Akkoriban, ha jól emlékszem, még az akadémiai Irodalomtudományi Intézetben dolgozott, de politikai érdeklődése már akkor sem számított titoknak, egy idő után pedig különböző kultúrpolitikai szerepeket is vállalt. (Egy ideig a pártközpontban dolgozott, munkatársként, utóbb már alosztályvezetőként, majd a Magyar Rádió alelnöke lett – a rendszerváltás e posztján érte.) Péter az Irodalomtörténetben megjelent Révai-tanulmányomra figyelt föl, levélben keresett meg, majd olykor személyesen is találkoztunk. Egyszer, emlékszem, még a pártközpontban is fölkerestem, de lehet, hogy ez a találkozás már '80 után volt. Ez a kapcsolat önmagában is érdekes, már létrejötté sem evidens, mindkettőnk esetében magyarázatra szorul, hogyan alakulhatott ki. Én, Ilia köréhez tartozva, inkább a rendszer apologetái és ellenzői közötti „szürke sávba” helyezkedtem el, Péter pedig lényegében a hivatalos kultúrpolitikához tartozott. De voltak nagyon lényeges összekapcsoló mozzanatok. Mindenekelőtt, bárki bárhogy magyarázza is e kort, mindketten a tágan értelmezett baloldaliság körében mozogtunk, ha ennek a széles körnek esetleg a másik oldalán is. Ez egyszerre jelentett távolságot, de összetartozást is. Emellett szakmai érdeklődésünkben is komoly átfedések mutatkoztak, s ez egyáltalán nem szűkíthető le pusztán Révaira, az érintkezés és átfedés ennél lényegesen szélesebb körű. (Voltaképpen kiterjed a legtágabban vett magyar progresszió történetére, sőt talán még azon is túl.) Mindez azonban önmagában még kevés lett volna, ha ezekhez a momentumokhoz nem társult volna egy – azt hiszem – kölcsönös kvalitástisztelet és rokonszenv, amely a különbözőségeket áthidalta. Természetesen volt mit áthidalni, szociokulturális jellemzőink távolsága számottevő, s alkatilag is különböztünk. De a másik iránti respektus mindkettőnk-

nél megvolt, s kezdetét vehette egy hosszú (s azt hiszem, kölcsönösen termékeny) összecsiszoló-dási folyamat.

A másik, ugyancsak ezekben az években kialakuló, s idővel barátsággá erősödő kapcsolat, a Tasi Jóska-val alakuló, egészen más jellegű volt. Már nem is emlékszem pontosan, hogy hogyan jöttem össze vele (talán ő keresett meg levélben), de tény, egymásra találtunk. Jóska több mint tíz évvel idősebb volt, mint én, már akkor is a Petőfi Irodalmi Múzeumban dolgozott, számomra elsősorban József Attila-kutatóként lett érdekes, de érdeklődése nem ragadt le még e nagy témájánál sem – egy igazi nyomozó filológust ismertem meg benne. Ha Agárdi preferenciáim egyik végétét jelentette, Jóska, azt hiszem, a másikat. Jóindulatú, sok szempontból naiv lélek volt, a politika vagy az elmélet terén, ha érintette is, idegenül mozgott, de az eseménytörténeti filológiában az egyik legjobb, akit ismerhettem. Szorgalma, ötletessége, tényisztelete elsőrendű filológussá tette, s az ő rekonstrukcióiból sokat, jóval többet lehetett tanulni, mint nagynevű és jól dekorált, de saját elméleti konstrukcióikba belemerevülő, féláltalánosságokban mozgó kollégáinktól. Segítségére mindig számíthattam, ha kellett egy-egy adat, szöveg stb., s az az ő illetékességi körébe tartozott, kéréseimet mindig teljesítette. Szakmai szerencsém egyike, hogy barátom lett – emberi esendőségei, ismétlődő válságai (majd utóbb ebből adódó alkoholfüggősége), amely nehézzé tette életét, nem hatálytalanította erejéit. Paradox, de tény, bár ő volt az idősebb, utóbb már én próbáltam tartani benne a lelket. De ekkor még „csak” egy új s termékenynek ígérkező szakmai kapcsolatként jelent meg életemben.

Agárdihoz és Tasihoz képest súlytalan epizód maradt, s időben csak egy-két évre terjedt, de már csak nosztalgiából sem hallgathatom el egy debreceni ismeretségemet. Szabó Sándor Géza könyvtáros volt, soha nem találkoztunk, csak leveleztünk, de valamiért fölfigyelt rám, s első levélkiadásaimról ismertetésekét írt. Irodalom- és tudományisztelete, egész ethosza alkalmi levelezésünkben is „átjött”. Nem ismerhettem meg igazán, öngyilkos lett, nagyon fiatalon, nevét ma senki nem emlegeti, én jó szívvel gondolok rá.

Könyvtári és könyvtáron kívüli ismeretségeim persze részben már annak is szóltak, hogy „tehetséges fiatalnak” számítottam, aki írásokkal is jelentkezett már, s így érdeklődése egy-egy eleme „kívülről” is érzékelhető volt. Ami látszott, az persze még részben az útkeresés jegyeit mutatta, esetleg azt, hogy elaprózom magam, valójában érdeklődésem több iránya már megmutatkozott. Utólag visszatekintve is lényeges, hogy már 1974-ben jelentkeztem írással a Magyar Könyvszemlében, s e könyv- és sajtótörténeti folyóiratnak megszakításokkal ugyan, de máig dolgozom. Ez a profil mindenképpen valami alapvető érdeklődési irányt jelzett. Az is érdekes és jellemző, hogy 1975-től néhány évig rendszeresen írtam a Könyvtáros című lapba is, könyvtáros életrajzokat, ismertetésekét, majd interjúkat is. Ez a szereplés persze annak is függvénye volt, hogy könyvtárosként jelen akartam lenni a „szakmai” köz-

életben, de az a tematika, amelyet ott megjelenítettem, ennél az igyekezetnél több volt, jelezte könyvtártörténeti (általában: művelődéstörténeti) orientációm. Nem is véletlen, hogy egy-egy recenzióm már több, majdani kutatási lehetőség első, „látható” jeleként értelmezhető. Jellemzőnek kell azt is tartanom, hogy az ekkori írásaim többnyire rövidek, adalékszerűek, megjelenési helyük szerint is szóródnak, helyi lapoktól országos napi- és hetilapig, de eközben a publikációs fórumok közt fölbukkan mindkét irodalomtörténeti folyóirat (*Irodalomtörténet*, *Irodalomtörténeti Közlemények*), egy-két „vegyes” profilú irodalmi folyóirat, sőt még az Üzenet nevű vajdasági folyóiratban is föltűntem. Egy kis, még csabai lapban közölt cikkem már 1974-ben jelezte, hogy József Attila kutatási témaként is foglalkoztatott, s nem is véletlen, hogy e tárgykörben az *Irodalomtörténeti Közleményekben* is (1978), az *Életünkben* is (1978) közöltem cikket. Sőt, mindkét cikk a József Attila-filológia érdemi gyarapítója. Olyannyira, hogy az *Életünkben* közölt Brichta Cézár, József Attila és A Dunánál már akkor figyelmet keltett, Szabolcsi Miklós a költő születésének 75. évfordulójára összeállított reprezentatív gyűjteménybe is beválogatta, Bori Imre pedig külön cikkben reflektált rá. Ennek az időszaknak jellegzetes és fontos munkája a Mentor könyvkereskedésről írott, nyugodtan mondhatom, úttörő tanulmányom. Ez a könyvkereskedés a magyar modernizmus egyik műhelye volt, az irodalomtól a pszichoanalízisen át a képzőművészetig az egész modern magyar kultúra integráló közegeként működött. Én, szinte a semmiből, pár mondatos hírlapi közlemények sorozatából rekonstruáltam történetét. (Utóbb, jóval később, a Kassák Múzeumban Csaplár Feri nagy kiállítását csinált tanulmányomból kiindulva, annak tanulságait kamatoztatva.) Tanulmányom így nemcsak tematikája és eredményei miatt érdekes, de az alkalmazott kutatástechnika miatt is. Ezt olyan aprólékos és módszeres hírlapi böngészés nélkül, mint amelyet én végeztem akkor, nem lehetett volna megcsinálni. Ehhez a könyvtár, a rendszeres hírlapkutatás kellett. De tájékozódásom kiszélesedését mutatja, hogy sok mindenkit, így például a Lukács György által a korszak egyetlen eredeti magyar filozófusának tartott Zalai Bélát is fölfedeztem magamnak, s ha egy kis cikk erejéig is, de írtam is róla. (Közleményem, jellemző módon, Zalai néhány elfelejtett írására hívta föl a figyelmet. Később nagyobb tanulmányt is írtam róla, s bizonyos anyagaim még ma is megírásra várnak.)

Érdekes, hogy két témám a sok közül nagyon ellentétes sorsra jutott. A fontosabbik (akkori s mai mércém szerint is) a paraszti írásbeliség problematikájának fölfedezése volt. Ez, lényege szerint, nem „néprajzi”, nem is valami obskúrus történeti téma, hanem egy történetileg nagyon jelentős kommunikációtechnológiai fordulat utólag is megfogható dimenziója. Az a folyamat, amelynek során az addig teljes szóbeliségben élő parasztság belép az írásos rögzítéssel operáló magaskultúrába, az orális hagyományozódást fölváltja az írásban teaurált, s onnan (olvasással) bármikor aktivizálható ismeretek alkalmazásának technológi-

ája. Ez a fordulat messzemenően átalakítja, bizonyos pontokon összehasonlíthatatlanul megnöveli a gondolkodás lehetőségeit, s persze mindazt, ami ezzel jár. Az úgynevezett népi írói mozgalom egyik ága, a „parasztírók” jelentkezésével, ezt a fordulatot demonstrálta, s szinte mellékesen egy osztály, egy társadalom alatti társadalom öntudatra ébredését is kifejezte. (A másik ág, amely engem kevésbé érdekelt, de amelyre a kritika máig, s nem is alaptalanul irányul, a középosztályi orientációváltás körébe tartozik. Történetileg, s ezt nem vették észre az úgynevezett urbánusok, ez egészen más problémakör.) A szóbeliségen, az oralitáson belül fokozatosan megjelenő írásbeliség története fölkuhatatható, s nemcsak a magánhasználatra szánt, sztereotípiák szerint szerveződő levelezésben, de a nyilvánosság peremén is. Az agrárszocialista lapok anyagának egy része már olvasóik leveleire épült, megjelent az olvasói levél „műfaja”, amely az önkifejezés és a saját helyzet nyilvános megjelenítésének meglehetősen gyarló, de mások által, szélesebb kör által is érzékelhető módja volt. Abban a balmazújvárosi olvasóköri körben, amelyben Veres Péter elnyerte „politikai” szocializációját, már jó néhány ilyen nyilvánosan „levelező” kör tag volt, Csizmadia Sándor föllépésével pedig ez a típus a szociáldemokrata mozgalomban is megjelent. E típus orosz-lankörmeit már mutatja, hogy Csizmadia nemcsak a pártvezetésnek s a pártlapnak lett hosszabb időre a tagja, de, nem várt módon, a Szabó Ervin-féle Marx–Engels-válogatás egyik fordítójaként is szerepelhetett. A húszas évek végétől ez a fordulat már oly mértékű volt, hogy nemcsak a „népiek” egyik vonulata regrutálódott belőlük, de mögöttük egy széles, sok száz fős aktivista gárda is tetten érhető. A magaskultúra egésze szempontjából ez a paraszti írásbeliség, még legjobb képviselői esetében is, természetesen „műveltségi” hiányokat, „előítéletes” gondolkodást stb. mutatott, nem lehetett az egész addigi emberi kultúra örököse. Csak a maga innen-onnan összeszedett eszméit visszhangozta, de saját helyzetét, amelyet addig mindig csak valaki más, valaki e közeget csak „fölfedező” képviselte, most maga próbálta kifejezni, elmondani. Sajnos lehetőségeim e téma földolgozására erősen korlátozottak voltak. Az „anyag” összeszedése is nagyon sok időt igényelt volna, s – ami ennél is fontosabb – megértő támogatást. A megértést illetően, részben, szerencsém is volt, Vekerdi László, akivel kapcsolatba kerültem, azonnal fölfogta, hogy miről van szó, s hogy ez történetileg rendkívül fontos. A Gyorsuló idő sorozat egyik kis kötetét följánlotta erre a célra, „csak” meg kellett volna írnom. De, hamar kiderült, ez a terv ellenállásba ütközik. Vekerdi íratott velem egy kis cikket, afféle előzetest e tárgyról, amelyet a *Köznevelésben* (?) akart megjelentetni, Horányi Özséb közreműködésével, aki a lapnál külsősként szerkesztett egy sorozatot. Cikkem azonban fönnakadt a szerkesztőség (ha jól emlékszem, egy Győri nevű szerkesztő) ellenállásán, „népieskedést” stb. vélték fölfedezni. S bár a sorozat többi cikkének közléséhez addig elegendő volt Vekerdi és Horányi szava, ez a cikk nem ment át. Cikkem, ma is úgy vélem, minden kezdetlegessége ellenére megérdemelte volna a közlést, a publikálást

megakadályozása csupán egy jellegzetes, rossz urbánus reakció számlájára írható. Ostobaság volt. De engem elkedvetlenített. S a munka túl nagy feladatot jelentett ahhoz, hogy pályám akkori szakaszában íróasztalfióknak dolgozzak. (Később egy-két kisebb, adalék- vagy vázlagszerű írásom megjelent e tárgykörből, de nagy témám, ma már tudom, örökre elaludt. Pedig ma már tudom, egy nagyon fontos fordulatot értem tetten, Ong s mások elméleti írásai megerősítik fölismerésemet. Én sajnos akkor még csak Thienemann Tivadar irodalomszociológiai alapművéből meríthettem inspirációt. A nemzetközi irodalmat nem ismertem, magyar szerző pedig ilyesmivel egyáltalán nem foglalkozott.)

A másik, érdekes és kínálkozó, ám kétségkívül súlytalanabb témám, a Móra-kutatás viszont „bejött”. Fölfedezvén, hogy a könyvtárnak jelentős anyaga van Móra Ferenc kézírataiból, leveleiből, önként adódott az ötlet, hogy ezeket föl kell dolgoznom. Az ebből az anyagból összeállított munkám már 1976-ban megvolt (innen a nyomtatott címlapon szereplő kiadási év), de pénzügyi s egyéb okok miatt csak 1978-ban lett sokszorosított formában kiadva. A könyvtár anyagát katalogizáltam, s a még kiadatlan szövegeket adtam közre jegyzetekkel. Azaz, ahogy az alcím is mondja: katalógus és szövegközlés ez. Alapos munkát végeztem, Péter László minden szót és vesszőt számon kérő kritikája sem nagyon talált rajta fogást, a kiadvány így bizonyos értelemben belépőjegyem lett a Szeged-kutatásba és a Móra-filológiába. (S persze, munka közben, sok mindent meg is tanultam, menet közben sajátítottam el egy-két filológiai technikát stb.) Munkám fölkelte a bajai múzeumban dolgozó Kőhegyi Mihály érdeklődését is, aki nagy Móra-kedvelő volt. Egyik szegedi útja alkalmával fölkeresett a könyvtárban, s ajánlatot tett, dolgozzunk együtt. Adjunk közre egy nagyobb kötetet Móra leveleiből. Ő tudja fedezni a kéziratanyag fénymásolását, és rá tudja venni a kecskemétiakat, hogy adják ki a kötetet. Az anyag adott volt, a három nagy közgyűjtemény, az OSZK, a Petőfi Irodalmi Múzeum és az akadémiai könyvtár teljes anyaga önként kínálkozott. A feladat s a könyv lehetősége vonzott, elvállaltam, s a megkapott fénymásolatok alapján összeállítottam a kötetet. A levelek elolvasása, transliterálása, a szükséges tárgyi magyarázatok megírása nagy munkát jelentett, de a könyvtár nem akadályozta, sőt segítette munkámat. Saligáné Irénkének gépbe diktálhattam a leveleket, a jegyzetelés során fölmerülő, s igen sokfelé szerteágazó problémák megoldásához pedig a könyvtár folyóirat- és hírlapanyaga ideális háttérrel biztosított. A bevezető tanulmányt is gyorsan elkészítettem, így Kőhegyi Miska, pontosabban Misi (mert ő ezt a névalakot preferálta) kiegészítő kommentárjait hasznosítva hamar meglett a könyv. 1979-ben már meg is jelent. Újdonsült társszerzőm és „menedzserem” kitűnő kapcsolatokkal rendelkezett, régtől fogva barátai között tudhatta például a Bács megyei tanácselnököt, Gajdócsi Istvánt, aki biztosította a könyv anyagi föltételeit (nyomdászámbla, honoráriumok stb.). A formai kiadó a kecskeméti múzeum lett, ők adminisztrálták „le” a megjelentetést. Sajtó alá rende-

zökként ketten szerepeltünk, Kőhegyi és én, a bevezető tanulmányt én jegyeztem. Ez a közösködés persze egy kicsit egyoldalú dolog volt, a munkát lényegében én végeztem, de így is megérte. Az, hogy a kéziratból könyv lett, Kőhegyi érdeme, én nem tudtam volna megoldani, egymagamban nem boldogultam volna. (A kinyomtatott példányokkal persze végig kellett látogatnunk a Bács megyei párt- és állami vezetőket – szerencsére „Misi” kitűnően értett a nyelvükön, tudta „kezelni” őket, én többnyire csak a „biodíszlet” szerepét játszottam. Kellemes meglepetés volt számomra, hogy mint a látogatás során kiderült, Gajdócsi tényleg irodalom- és kultúratisztelő embernek bizonyult.)

A könyv, bár a jegyzetek megfogalmazásán időnként érződik a sietség, a gyors munka, minden hibája ellenére ma is a Móra-filológia megkerülhetetlen műve. Ekkoriban született írásaim, a levélkiadások is, mégis csupán a jéghegy víz fölötti, mások számára is látható része volt munkámnak. A mélyben (a folyóiratraktárban s kis saját raktármélyedésemben) zajlott, amit igazán fontosnak tekinthetek. A könyvtári évek, minden esetlegességük ellenére, az én „posztgraduális képzésem” eléggé nem méltányolható éveit voltak. Nagy iskola.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8. | telefon: +36 76 501 240 | e-mail: info@print2000.hu
www.print2000.hu